

JIŘÍ STANISLAV GUTH-JARKOVSKÝ
Z POTULEK FRANCOUZSKÝM KRAJEM¹

OBSAH

V Champagni

I.

II.

III.

Bordeaux

I.

II.

Ústí Rhôny

První vystoupení na Mont-Blanc roku 1786

U pramene chartreusy

I.

II.

III.

¹ Převzato z: GUTH-JARKOVSKÝ, J. S., *Z potulek francouzským krajem*, Praha 1893 (redakčně upraveno).

V Champagni

I.

Jistě že málokterý ze čtoucích jest anebo byl bez lásky; spíše měl jich více nežli jednu. Ten pak mi přisvědčí, že z těch mnoha jedna vždycky bývala přednější, silnější, k ní že vracival se rád a tak dále. I příslovím tuto pravdu mohl bych doložit.

Takovou mojí privilegovanou láskou jest Francie, a k ní když přicházím, vždycky srdce mi tluče jako slavík zavřený v kleci. Jenže když ji vídám třeba po letech, není ona starší, nýbrž vždycky smává, krásná, ano jará ještě více, než bývala jindy, což u lásek v obecném toho slova smyslu se neděje; ty stárnou opravdu.

V Metách mně jí bylo líto, z té duše líto té hrdé Francie, když viděl jsem, kterak vítězové její na šíji jí šlapou, a z té lítosti nevydržel jsem tam dlouho. Ty dvojjazyčné nápisy, němečtí úřadové a francouzský lid přiváděli tak tuze na paměť známé trudné analogon z kraje, který teď ode mne ležel na východ... Byl by to však plačtivý začátek, kdybych všechny myšlenky, jež tehda prolétaly mi hlavou, čtenáři k strávení chtěl předložit.

Teprve mezi Amanvillers a Batilly pozdravujeme zemi galskou, v kraji také truchlivém, plném žalobných rozpomínek... Do dálky ztrácela se gravelotská pláň v modravách letního vzduchu, směrem k Verdunu, takže se zdálo, jakoby až k moři. Když jsem tam zavítal, bylo tomu právě dvacet let, co u Rèzonville a Gravelotte skoro 30.000 mladých Francouzů – 36.000 Němců ani nepočítám – krvácelo a mřelo pro vlast milovanou... Po dvaceti letech, za krásného letního odpoledne, kdy slunce již začalo schylovati se k západu, krásný mír snášel se nad tou plání, prosycenou krví tolikerou, a kdybys odjinud nevěděl o těch děsných časech, jež prožila kdysi, jen potěšení bys pocítil nad tím půvabně mírným obrazem, který živě připomínal mi pohled na roviny Franche Comté od hor Jurských...

Všude ve Francii ten prostý, stejný obrázek: na posečené louce pase se stádo krav a mezi tím potok vroubený olšemi se vine; pak cesty a silnice bílé, dlouhé, značené řadami topolův a stromů jasanových. Je to zde la Woëvre, rovina argonnská, bývalé jezero a dosud vodnatá silně: co chvíli zableskne se mezi olšovím hladinka nějakého rybníka. Potoky a řeky její plynou klidně a líně k Moselle, donášejíce jí kalné svoje vody. Lesnaté hory, které na západě vystupovaly, byly hory argonnské, zvané »Thermopyly Francie« od r. 1792., kdy pozdržely invasi pruskou. Avšak od těch dob neosvědčily se: nezachránily Francii ani v letech 1814. a 1815. ani posléze r. 1870. Dokud ještě kraj argonnský plný býval nesmírných lesů, bažin,

bezcestí, řek bez mostův a jiných takových přirozených pomůcek, bylo těžko proniknouti nepříteli. Dnes jsou to veliké jatky, kde v otevřeném poli za málo hodin tisíce a tisíce lidí pobije se a postřelí... Pět průsmyků západní Argonny, těch pět »Thermopyl« francouzských od jihu na sever jest: průsmyk des Islettes, de la Chalade, de Grand-Pré, de la Croix-aux-Bois a du Chesne Populeux. Nízká sedla některých z nich obkreslují se na obloze...

Jako rázem všechno zde již bylo jiné nežli před pruskými šraňky, jež právě jsme přejeli: i kraj i lid. Nádraží sice jenom dřevěná a úředníci ne tak »stramm« a »schneidig« jako v Německé říši, ale za to všechno srdečnější, bystřejší. I řeč zněla mi jako líbezný hlahol proti té německé, která kdykoli ji slyším, připadá mi jako umíráček. A jenom proto se jí bojím a lásky k ní nemám.

Ten lid, pravím, je zde srdečnější a upřímnější mnohem.

»Vypijete přece se mnou sklenici vína,« zval mne propriétaire jakýsi z Baleincourtu, sotvaže cestou z Conflansu jsme se seznámili a ve Verdunu vystoupili. Stačilo nemnoho řečí, abychom si porozuměli a posteskli navzájem.

»Vypiji rád, ale absinth ještě raději, dovolíte-li. Budu se tak cítiti více ve Francii.« A vešli jsme do nádražní restaurace verdunské a rozložili se tam pohodlně: pro jakési opoždění nějakého vlaku mohli jsme zde zůstatí dobré tři čtvrti hodiny.

V místnosti seděli již asi tři nájemci, známí mého statkáře, i přisedli jsme k nim. Rozmluva počatá ve vagoně o věcech politických ovšem tady nejen pokračovala, nýbrž rozvinula se v mohutný rozbor evropských záležitostí. Zprvu arci bylo třeba úvodu, a porozumění pro ostatní, k čemuž propriétaire baleincourtský svým známým mne představoval, že jsem Čech a z Prahy.

»Ah, Čech! To jste sousedi Bulharů,« pravil jeden v modré vesnické kajdě.

»I co pak tě napadá,« opravoval druhý zeměpisec, »pán je z Uher.«

»Ó, ne,« zase třetí svůj rozum vykládal a horlivě se do toho vložil, »to jsou Slované a bojují proti Němcům,« čímž nad ostatní triumfoval.

Francouzi odjakživa jsou špatní zeměpisce; avšak co známostí o nás Češích se týká, ani jiní národové evropští Francouzům nevědomost vytýkati nebudou. Ku poznámce třetího rolníka

jen několik slov dostačilo, a po absintu ještě vínem Francie musila žítí několikráté, a také na zdar Čechům se pilo tak, že bychom málem na vlak byli zapomněli.

»Pláň, na kterou přijedete odtud z hornatého kraje argonnského,« poučoval propriétaire, když znova jsme byli v kupé a rozveseleni, takže do trudných vzpomínek na Prušáky zpět nám oběma se již nechtělo, »je Haute Champagne nebo Champagne Pouilleuse. Bohužel vystoupím v blízké stanici Baleincourt a mohu vás jen napřed upozorniti na některé zvláštnosti. Od St. Menéhoudu až k Châlons-sur-Marne budete jí projížděti. Pláň ta rozkládá se po čtyřech našich departementech víc anebo méně: Ardennes, Marne, Aube a Aisne. Není krásná, není bohatá, není v ní lesův a hájů, je to kraj smutný, s chudými chaloupkami a šerednými vesnicemi. Však od toho má své jméno: Pouilleuse značí nejenom »pokrytý plesnivinou, rozežraný červy«, nýbrž vůbec chudý, bídný, nahý. A taková je nížina Champagne.«

»A což champagnské víno – to přece činí kraj bohatým?«

»Ó, ano, dojistá, ale teprve kraj západně od Champagne Pouilleuse. Teprve na stráních reimských, Montagnes de Reims, najdete tu naši révu zázračnou; zde po ní není ani potuchy. – Znáte rovinu Beauce?«

»Mezi Orleansem, Blois a Chartres?... Znáám, projížděl jsem tudy před třemi lety.«

»Tož tedy, jako o Beauce říkávají: triste pays, il te manque six choses: Fonts, prés, bois, rocs, arbres, vigne – smutný kraji, šestero věcí se ti nedostává: pramenů, lučin, lesů, skal, stromův a vinic – tak i o Champagne Pouilleuse může se říci. Jenomže na Champagni není těch velikých lánů zlatých klasův –«

»– o kterých Zola tak úchvatně umí vyprávěti?«

»Ano. Tvrdá její půda živí jen zakrnělé rostliny; když hojně se pohnojí, sotvaže semeno, které se jí svěří, vzroste; a když, tedy jen živoří. Stromy jehličnaté, které zde sázejí, rostou jen zvolna a slabě; půda neudrží silných pňů. Za to dále, ve křídových údolích Champagne, setkáte se s lučinami nevidané bujnosti, stromovím hustým, a to vše je svlažováno mnoha a mnoha silnými prameny. Odtud také těch mnoho jmen, jichž první část' ,Somme' tolik co tête, hlava, značí pramen, původ nějaké řeky nebo potoka. Tak Somme-Sois, Somme-Puy, Somme-Sonde, Somme-Sous, Somme-Aisne, Somme-Yèvre, Somme-Bionne, Somme-Tourbe, Somme-Suippe, Somme-Py, Somme-Vesle a tak dále. Ale často se stává, že za

suchého roku takový pramen slábne a slábne, ano trvá-li sucho několik let, vyschne docela, za to však objeví se později jinde někde, níže v údolí prodíraje se křídovými útroby. A vznikne zase nový nějaký Somme.«

»Jak je veliká celá Champagne Pouilleuse a co je vlastně příčinou její neúrodnosti?« ptám se opět.

»Velikost její páčí se na 860.000 hektarův a chudobu její zavinuje křída, kterou je pokryta, namnoze prý až do hloubky 400 metru. Pod tím prý jsou tvrdé skály, takže to vypadá jako nesmírné křídové jezero, obklopené zevšad vysokými břehy, které jsou: Argonne, předhoří to Arden, Montagnes de Reims, Monts d'Épernay, hory Vertusské, Sézanneské a j. Jinde zase, jako v kopcích reimských, křída je příčinou bohatství...«

»Ale není přece naprosto rovná,« namítám, dívaje se na mapu.

»Nu, těch pár vrcholků nestojí sice za řeč, ale tamní lid těm krtičím hromádkám opravdu říká hory,« mluvil statkář dále, jakoby sám byl odněkud z Pyrenejí. »Le Mont de Berru není vyšší než asi 270, Mont Haut 260 metrů. Ovšem, mají trochu strategický význam: le Mont de Berru, 10 kilometrů na východ od Reimsu má dvě pevnůstky na ochranu toho města a Mont Haut je zase blízko Camp de Chalons, kde až do r. 1870. naše vojsko konalo svoje manévry. Ale mnoho se tam nenaučili, bohužel! Teď je to pole příhodné pro kavalerii a střelce... Však tady už je naše vesnice... a tady můj dům...« Rozkošný, jednopatrový to domek s hospodářstvím; jako dvorec to vypadalo.

A než jsem se nadál, bylo mi rozloučiti se s hovorným druhem. Na nádraží, kde nepřistoupil nikdo a vystoupily jen ještě dvě baby, čekaly dvě malé děti, hoch a holčička, jež s radostí letěly otci vstříc...

Zůstal jsem v kupé sám a proto tím smutněji dojímalá Champagne Pouilleuse, která za malou chvíli začala se rozvíjeti. Tak tuze smutně ovšem nebylo. Přece nevypadá ta pláň jako poušť nějaká, nemysli nikdo: usilovná práce a rozumné hospodářství zlepšila půdu, ano i lesy tu a tam založilo přes nepříznivé poměry. Arci pralesy to nejsou.

»... Až pojedete ze Suippes do St. Hilaire, všimněte si v levo, jsou tam zbytky starého římského ležení,« upozorňoval ještě dřívější společník odcházeje.

Římské ležení. Ach, jak pak bych si nevšiml, toť již dávno přirostlo mi k srdci. Dokud ještě bývali jsme na latinských školách, nejen tábor římský, ale celé vojenství římské musili jsme

znáti, jakoby z nás ze všech měli býti starořímszí generálové neb alespoň kadeti. Tak věděli jsme dopodrobna, kde by bylo třeba udělati portam praetoriam, decumanam, principalem dextram nebo sinistram, kde bychom sobě postavili praetorium, forum atd. Ano, starořímský duch tak do nás vjel, že jsme tvořili svou legii, v níž byli hastatti, principes i triarii. Toho posledního významu ve dvojím smyslu se užívalo: když při vyučování res ad triarios rediit bylo zle, velmi zle, neb to znamenalo, že i primus a jeho kohorta, totiž eminentisté také nic neumějí, dostávající dvojky stejně jako my sprostí; mezi hodinami, při odpočinku rčení to vztahovalo se na zadní lavici. Ta když do obecného »ruchu« se vložila, tak horlivě to učinila, že až kravaty, ano i utržené límce vesele litaly po třídě... Proč bychom tak tuze dopodrobna měli znáti, co dávno již není, nebylo nám jasno. Za to o vojsku domácím na příklad nesměli jsme věděti nic, a kolik rakouský regiment má vojáků, zdálo se věci lhostejnou. Ano i ústroj římského vojáka nadmíru nás musil zajímati, od helmice až k punčochám, třebaže mnohý z nás nevěděl, jak se liší poručík od generála; v Rychnově jakživi generála jsme neviděli, a jak vypadá, nikdo nám nepověděl. Podobných nesrovnalostí mnohý ze čtenářů milých na nůše by snesl...

Nu, tak tedy opravdu měl jsem radost, když jsem ten camp d'Attila zočil. Příhodné spojení dovolovalo, že v St. Hilaire na půl druhé hodiny mohl jsem vystoupiti a povozem dostati se tam i zpět; nezáleželo na tom, že do Châlonsu přijedu v noci. Arci nesnadno mi říci, co na tom ležení je teď viděti: něco jako příkop hodně široký a hluboký. Byla-li to castra aestiva nebo hiberna, kde stávala tabernacula a jak táhly se jednotlivé viae, nic pověděti neumím. Vedle ležení bývala stanice Fanum Minervae, z níž během času a podivuhodným filologickým kotrmelcem stala se vesnice La Cheppe. Ležení užívali prý také Hunové, zastavující se na svých cestách po Francii v okolí Châlonsu.

Na druhé straně trati, právě v úhlu mezi drahami verdunskou a reimskou zase jiné ležení se rozkládá, ono pole manévrové, o kterém již v hořejším dialogu zmínka byla učiněna a které v době novější Châlons známějším učinilo po širších vlastech evropských. Napoleon III. zařídil zde r. 1856. vojenské cvičné ležení na pozemku 12.000 hektarů velikém a u Grand-Mourmelonu zařízen hlavní stan; vojáci bydlili tu ve stanech a barácích. Místo nebylo voleno špatně: ve přímém sousedství takových vinic! Šampaňské prý tehda silně šlo na odbyt a bylo to opravdu fešácké ležení. V nešťastných letech sedmdesátých bylo zde stanoviště 6 armádního sboru pod maršálkem Canrobertem a když tento odtáhl do Met, shromáždily se zde trosky armády Mac-Mahonovy a sboru Faillyova. Z trosk těch jakož i ze 12. sboru Mac-Mahon sebral armádu novou, zvanou armée de Châlons, a počal operaci, která skončila

Sedanem. Když Prusové do ležení vnikli, bylo již zničeno a spáleno – od Francouzů samých.

— — —

Byla již tma, když v Châlons-sur-Marne jsem se ocitl, a teprve ráno viděl jsem krásné to okolí, čerstvě zelené sady, které je obklopují, dlouhé boulevardy, vysázené košatými platany, a štíhlé věže jeho kostelů. Večer ta dlouhá rovná Rue de Marne dávala již avantgoût velikého města. Sice tato illuse ráno byla zklamána úzkými a klikatými uličkami neznamenité výstavnosti, ale moc jsme si z toho nedělali. Neboť přišli jsme do Champagne ne tak prohlížet města, a to co je nad zemí, nýbrž – zvláštní věc! – to, co je pod zemí. Ale probůh nikdo mne neměj za geologa, jehož slastí největší by bylo provrtati se do středu zemského a pak snad ještě dále, až by protivným směrem vylezl ven. Pak měl by aspoň jistotu, co v té zemi vlastně je, a sotva by pak uvěřil vlastní domněnce, že na příklad teploty zemské přibývá každých třicet metrův o jeden stupeň. Měří-li poloměr zemský zhruba a průměrně 6.360.000 metrů, byla by temperatura ve středu zemském jenom 212.000 stupňů. Voda vaří se již při 100 stupních, terpentínový olej při 159, rtuť při 350, síra při 447, zinek při 1040 atd., a lze tedy dobře mysliti, že při teplotě tak ohromné vnitřek zemský byl by nejen tekutý, ale parám tam se vyvinujícím sotva by odolala slabá kůra zemská, a pak bychom již dávno byli vyletěli do povětří i se všemi geology světa...

K vůli geologickým útvarům jsem tedy do Champagne nejel; byly to sklepy, které mne tam lákaly nevýslovně. Chtěl jsem se dostat jednou do útrob, v nichž pracuje zvolna příroda i lidé vespolek a ze kteréž práce lidstvu tolik slastí plyne, chtěl jsem obdivovati se bohatému pramenu – krátce lákalo mne tam »šampaňské«.

Châlons je už tak jako předsíní toho šampaňského ráje – jiný snad by řekl předpekli, buď si! My včera večer, když jsme na místě začali okoušeti těch slastí, pro nic na světě bychom od rajského svého mínění nebyli upustili. Třebaže vinice jsou ještě něco dále odtud, obchod vínem je zde již dosti čilý, a v předměstí Petit-Fagnières jsou ve křídovém vnitřku vrchu Saint-Michel veliké a rozsáhlé vinné sklepy; největší z nich, caves Jacquesson, patří teď pivovarnické společnosti a místo úhledných lahví povalují se v nich neforemné sudy.

Avšak než tam půjdeme, ohlédneme se přece trochu po městě. Je krásné ráno letní, po minulých deštích všude čerstvo, a byla by věčná škoda nevyjít na procházku. Celkem arci Châlons-sur-Marne nevymyká se z obvyklého rámce francouzského menších měst, počínaje od hotelů prostřední jakosti, krámů vyložených na ulici, blanchisserií a kavárniček, až po babku, rozvážející na své dvojkolce zeleninu a ovoce s ohlušujícím křikem: Voilà des cerises,

voilà des poires, des pommes, quinze sous la livre! atd. Jenom zvláštní druh stavby en pisé, v Champagni mnoho obvyklý, napadne hned. Stavební materiál z uhnětené hlíny a malých kamenů vecpe se do kostry z dřevěných klád a trámů, jež divně odrážejíce se od toho tvoří jako samé arabesky na fasádách, na nichž první patro často vyčnívá v před do ulice. Z tohoto pravidla arci vymykají se stavby veřejné a monumentální, jichž také Châlons má svůj díl. Hned si je tedy odbudeme, avšak jenom poznámkou, které to jsou, neboť žádná z těch budov nedovedla zájem náš vzbuditi tak, abychom jejími obdivovateli se stali.

Kathedrála St. Etienne je sice pěkné stavení ze XIII. století, slohu gothického s portálem klassickým, ale ještě ji upravují; tedy počkáme s definitivním soudem, až bude hotova. Notre-Dame je kostel ještě starší, to jest svým založením – sv. Alpin v V. stol. prý tady kostel ze dřeva vystavěl – má pěkné náhrobní kameny, ale ještě krásnější malovaná okna ze XVI. století, jakých ještě na této své cestě uvidíme mnoho. Všimli jsme si zvláště jednoho, představujícího bitvu »de las Navas de Tolosa«, kteréhož okna prý Španělé dobyli na Maurech r. 1212. Kterak okno do Châlonsu se dostalo, kostelník blíže určití nedovedl. Do kostela sv. Alpina, sv. Loupa a sv. Jana jsme se nedostali, bezbožně do těch sklepů spěchající.

Radnice nevyniká než těžkým sloupovým portálem a bezpochyby moudrými radními pány, neboť mají hned po ruce bibliotéku o 30.000 svazcích a museum, které rodáci châlonsští hojně obohacují.

Châlons bývalo pevností, ale už není. Jen příkopy z některé hradby a některé brány z toho zůstaly. Z těchto posledních mnohé docela jen dle jména, některé nejsou než pěkné železné mříže. Porte Ste. Groix je veliký oblouk triumfální, zřízený r. 1770. pro slavný vjezd Marie Antoinetty, tehda nevěsty Dauphinovy. – Je málo tak rozkošných pohledů jako z boulevardů châlonských na okolní lučiny nebo na utěšené sady jardské pod branou d'Ormesson, jimiž protéká ještě staré řečiště marneské a postranní canal de Navigation.

Tam, kde jsme teď, bývalo kdysi Catalaunum nebo Durocatalaunum, ve dřívější Gallii belgické, a tímto latinským jménem Châlons nabývá hned větší vážnosti u všech lidí vůbec, a u těch, kteří trápili se s Kajem Juliem Caesarem a jeho krvavými vojny, jimiž má se v útlé mládeži budití interes pro všechno dobré a krásné zejména. Taková už je ta historie, a marně hledáme i v dějinách Châlonsu nějakou utěšenější stránku, nežli boje, dobytí a podmanění – jakoby historikové neměli pro jiného smyslu a jakoby všechno ostatní hnutí lidské mimo válčení nebylo ničím.

Půjdeme tedy raději do těch sklepů, to jest utěšenější.

Poznáváme pivovár z daleka a kráčíme tam chutě, neboť že bychom mohli býti sklamáni, nenadějeme se. – Na jedné straně silnice zejí už otvory sklepů Jaquessonových, dohromady po délce prý 11 kilometrů měřících; po straně druhé v pěkné zahrádce stojí malý zámeček ředitele brasserie a distillerie. Jdeme tam a prosíme za dovolení prohlédnouti vnitřek sklepův. Ale nešťastná chvíle! Pan ředitel právě měl jakousi návštěvu, patrně obchodní, s níž se asi nepohodl, dle rozmrzelé tváře soudě – administrativní výbor společnosti pivovarské prý se usnesl nepřipouštěti do sklepů nikoho, že mu velmi líto atd. atd.

Pan ředitel tedy je tím vinen, že vypravuji o tom, co jsem neviděl.

Než nedělejme si z toho nic. V Epernay a ještě více v Reimsu zvědavosti naší dostane se stkvělé satisfakce, a proto hned druhý den ráno jedeme do Epernay, kam dostaneme se za malou hodinku. Tam již máme doporučení od pražských přátel a jedeme najisto.

II.

Champagnskou podzemní návštěvu Epernay a Reimsu shrneme v jednu kapitolu, která chtíc nechtíc stane se rozpravou o šampaňském víně.

Než však vydáme se na tu pouť, na epernayském nádraží požijeme snídání a potom si dovolíme filologickou poznámku. První, co v restauraci vezmeme do ruky, jest ovšem cenník vín, z nichž šampaňská přední mají místa. Prohlížíme rychle: Moët & Chandon, Impérial láhev 12 fr., Crémant rosé 10 fr., Crémant blanc 10 fr., Versenay 8 fr., Extra supérieur sec 12 fr., Louis Roederer 13 fr., Veuve Cliquot 13 fr., Pommery & Greno 13 frankův atd. – inu, Bůh to sud', malá láhev neuškodí, třebaže ceny trošku jsou vysoké; avšak snídati v Champagni bez šampaňského bylo by býti v Římě a neviděti papeže. Však restaurační buffet jen se třpytí stříbrnými a zlatými krky, které sklánějí se k tobě všechny jako labutě, k sobě tě zvouce. – Co té filologické exkurse se týká, čtenáři rozmilý, odpusť! Jenom to jsem chtěl říci, že pro Reims nerad užívám českého pojmenování, jehož domovské právo není příliš veliké. Nechceme-li, aby jiní naše jména a názvy nám zbytečně překrucovali, nečiňme jim toho sami. Mimo to mám k tomu prostý praktický důvod; byl jsem sám toho kdysi svědkem, kterak Čech jakýsi ptal se ve Švýcarsku: »Bitte, welcher von diesen Bergen ist die Panna?« Člověk, jehož se ptal, byl by lépe porozuměl, kdyby byl řekl po česku: »Prosím, kde je Jungfrau?« Co nám to

probůh zpomůžte říkati Bukovec místo Lübeck? Dokud tam v těch krajích byli Slované, mělo to ovšem svůj smysl – teď tam však o Slovanech tuze málo vědí. Pokud cizí název české sklonbě se nepřičí, proč ho neužiti? Hlavou však zeď prorážeti nechci. – U přídavného »šampaňský«, pokud vína se týká, ponechávám český pravopis: tady starý zvyk nic nevadí...

Přiznáme, že město Epernay, co do zevnějšku čisté a úpravné, nezajímalo nás mnoho. Tolik ovšem jsme si všimli, že odevšad kyne blahobyť a bohatství, a příčiny jeho, i kdybys jinak nic nevěděl, poznáš ihned nosem. Odevšad, i ze země, čišší silná vůně vinná, omamující již napřed.

Epernay a Reims jsou střediskem obchodu a výroby šampaňského vína; avšak sklepy epernayské co do rozlohy jsou menší než reimské, obsahující celkem asi 5 milionů láhví. Zde také jsou veliké továrny na všechny vedlejší potřeby a na vše, co s obchodem šampaňským souvisí, jako na korky, láhve, sudy atd. Z Epernay, jak mnohý asi se pamatuje, přivezen byl na poslední pařížskou výstavu onen pověstný sud, vážící 20.000 kilo s obsahem 1500 hektolitřů, jež 12 párů volů do Paříže táhlo. Dokud nebyl plný šampaňského vína, sloužil za jídelnu 15 osobám! Per parenthesin: u nás mnozí nechtěli uvěřiti té zprávě z té příčiny, že prý šampaňské ne v sudech, nýbrž v láhvích se rozváží. Uvidíme však později, že víno z hroznů netlačí se hned do láhví.

Nalézti firmu De Venoge & Co. a odevzdati doporučení nebylo nesnadno: synovec pana de Venoge se mne pak přátelsky ujal, všude prováděl a všechno vysvětloval. – Sklepy pana de Venoge zvláště však popisovati nebudeme; přijdeme v Reimsu do větších a rozsáhlejších, ostatek však zařízených stejně.

Rozradostněni jsouce nektarem, jež v Epernay ponejprv jsme pili u pramene, odjíždíme hned po obědě do Reimsu.

Na něco jiného odpoledne nebylo již dobře času nežli přihlásiti se v komptoiru firmy Pommery & Greno, kam měli jsme také rekommandaci, a jsouce velmi přívětivě přijati, dostali jsme hned lístek, jímž sklepní mistr, chef des caves, pan Viktor Lambert, zdvořile se prosí, aby nám vše, sklepy, přípravu vína, jeho expedici atd. dal ukázati.

A druhý den ráno, když byl vzduch vlhký, příjemný – najatý povoz dovážel mne za město, na Route de Châlons, kde na táhlé stráni rozkládají se velikolepé ty závody a v jejichž útrobách hemží se to jako v obrovském mraveništi. Cesta stoupala, a čím dál tím více krásné město a korunovační dóm vystupovaly za námi. Teď, když jsem tu katedrálu viděl tak v plné kráse a

s návrší, odkudž všechny domy okolní mizely proti nádherně velikolepé budově, volně k nebi se pnoucí, z té duše bylo mi líto, že místo do kostela jdu nejdříve do vinných sklepův, a Bůh sám ví, co jsem sobě namlouval, abych utlumil hlas svého svědomí. Nu, už se stalo!

Cestou tu a tam byly roztroušeny jako komíny vystupující z půdy okolních zahrad: byly to světlíky a otvory, jimiž do sklepů všude pod námi rozlezlých vpouštěl se čerstvý vzduch. – Zastavili jsme před železnou mříží, za níž malý park a úhledná, ano nádherná stavení spíše za panské sídlo bys pokládal než – za obchodní dům. Jenom rozdělení budov, veliká několikera vrata, veliká okna a vůbec zvláštní sloh, posléze nákladní povoz právě vyjíždějící dávaly svědectví o závodě průmyslovém. Pan Viktor Lambert, příjemný starý pán, opásaný velikou modrou zástěrou, asi více ze starého zvyku nežli z potřeby, laskavě mne uvítal a na odevzdaný lístek přidělil mi podřízeného sklepmistra, který všude mne měl provésti a co třeba, zvlášť ukázati a vysvětliti. Zatím, co procházeli jsme velikou předsíní, čistou až úzkostlivě, v níž třídily se hotové již zásilky vína, a kráčeli k veliké bráně, která ke sklepům vedla, průvodčí můj začal svůj výklad, z něhož tuto podávám trest', doplněnou ještě rozličnými údaji páně Lambertovými.

»Fabrikace šampaňských vín není stará; datuje se z konce XVII. století, kdy benediktinský mnich dom Perignon, sklepní mistr v Haute-Villiers v Champagni, v letech 1670–1715 vynášel způsob, kterak odstraniti z láhve usazený tam kvas, aniž při tom kyselina uhličitá z vína by unikla; týž mnich prý také ponejprv zátkoval láhve korkem. Nález ten dlouho byl chován jako klášterní tajemství, a teprve asi okolo roku 1780 výroba zobecněla, v Epernay, Reimsu a Châlonsu vznikly závody, které ročně 6000 láhví vína vyráběly. Teď arci způsob výroby není tajemstvím žádným a závody champagnské vesměs ochotně ukazují a vysvětlují, co s vínem se děje. Dlouho šumící vína jen v Champagni se vyráběla a doposud se jim obecně říká ‚víno šampaňské‘; ale produkce jejich neobmezuje se jen na Champagni, i jinde ve Francii se vyrábějí a počátkem tohoto věku také v Německu, Švábsku, Sasku, Slezsku, později na Rýně a Mosele, Mohanu a Nekarů. Rakousko také má veliké závody, kde šumící víno se vyrábí, rovněž Švýcarsko, Amerika a nejnověji též Itálie a Krym. Ale přes to, že mnohá z těchto vín nejsou špatná, přece francouzská zůstávají nejlepšími, jakož i francouzský způsob výroby obecně za přirozený se pokládá proti ostatním umělým. Produkce šampaňských vín roste přenáramně: kdežto r. 1850. činila 6.706.780 láhví, po třiceti letech vzrostla již na 18.220.980 láhví, teď páčí se na 20 mil. Z těch Francie sama spotřebuje 3 miliony ročně, ostatek rozdělí se na cizinu tak, že na Velikou Britanii připadne 2,5 mil., Ameriku 2,1 mil., Rusko 1,7 mil., Německo 1,5 mil. a na ostatní ostatek. Zásoba činila v

letech 1879–80 skoro 70 mil. láhví, teď bezmála na 90 milionů se páčí. Ročně spotřebuje se na výrobu, která co rok stoupá, ač odbyt je menší, 180.000 hl vína.

Nejlepší šampaňská vína jsou z okolí Reimsu jako Bouzy, Verzy, Verzenay, pak Ay, Mareuil, Dizy a Epernay. Všechny tyto vinice leží na stráních; v rovinách není vinic žádných. Nejpriznivější výtěžek dávají ty, při kterých prst' je smíšena s křemenem na křídovém podkladě; jenže takové polohy jsou často stíhány jarním mrazem a často pomrzne všechno. Tyto vinice jsou nejnižše položeny; vinice uprostřed strání ležící poskytují jistější žeň a také jakostí vyrovnají se prvým. Proti mrazům nejbezpečnější jsou vinice hořejší, dávají žeň nejbohatší, ale za to co do kvality jsou poslední.

Ku přípravě šampaňského vína nehodí se hrozny bílé, které rostou jen na čtvrtině vinic; tři čtvrtiny rodí víno červené. Hrozny jen bílé dávají víno zelenavě-žluté místo červenavého. Slupky a jádra červených hroznů, které dávají vínu barvu červenou, odstraní se před kysáním, čímž mošt zůstává bílým. Jenom v letech, kdy hrozny zvláště dobře uzrají, také mošt červených hroznů je přičervenalý; víno z hroznů takových a z červených vůbec má více jádra, ohně a bouquetu, kdežto zase z bílých má více jemnosti, koření a mousseux. Proto oba druhy se mísí, tak že 1/4 – 1/3 bílých hroznů k červeným se přidává. Červené hrozny rostou mimo v místech již jmenovaných také ve Villedomange, Rilly-la-Montagne, Sillery, Mailly, Avenay, Champillon, Hautvillers, Cumières; bílé zase v Cramant, Avize, Oger, du Mesnil, Grauves a Cuis, na jihu od Epernay.

Postup prací, ať začneme docela od začátku, je ten, že koncem února réva se ořezává a okopává tak, že jenom holý peň jako pahýl ze země čouhá, aby réva hnala nové kořeny. V dubnu koná se t. zv. provignage, t. j. výhony z minulého roku, kde zůstaly, se ohnou, zasadí do otvoru asi 15 cm hlubokého a upěchují. Výhon se zachytí a na konci jeho utvoří se kořeny, které slouží k vyživování hroznů na oblouku vyrostších. Na podzim výhon ten u hlavy se uřízne a tvoří teď novou révu, která buď se přesadí buď ve vinici se ponechá náhradou za révu starou, již vysílenou. Začátkem května, potom v červnu a posléze před vinobraním réva se čistí a mimo to v červnu, při květu, pak v srpnu se ořezuje, aby šťáva hnala do hroznův.«

»Phyloxery zde ještě nemáte?« přerušuji dlouhý výklad.

»Ach, bohužel! Dlouho byli jsme před ní chráněni, ale už také v Champagni se objevuje... Po vinobraní nastává vlastní příprava vína. Po třetím procezení vylisovaných hroznů, jichž asi 400 kg dává jeden sud, dostáváme první druh, po čtvrtém druhý a po pátém třetí, nejméně

dobry, jehož k šampaňskému se neuzívá nebo vlastně užívatí nemá. Z velikých kádí svádí se pak víno, které obsahuje asi 18% cukru a 0,5 – 0,75% kyseliny do sudů, v nichž začne kysati... Zde právě v těchto sudech je víno letošní... Aby kysání se umírnilo a víno mělo více alkoholu, přidává se hned do sudů 1% cognaku, a aby kyselina uhličitá se vyvinující a přebytečná mohla unikati, sudy zavírají se jen zlehka zátkami, ovinutými listem révovým, pokrytým jemným pískem. Po několika, asi 6–8 nedělích víno přelévá se do sudu jiných, načež následuje jedna z nejdůležitějších operací, totiž sestavování různých druhů vín jich mícháním, zejména vín z hroznů červených a bílých. Je to důležité proto, poněvadž důmyslným zacházením při té věci továrny mohou vždy vyráběti stejný druh vína, ať sklizeň je dobrá nebo špatná; přidáním starších, důkladnějších vín zabrání se mimo to také pozdějšímu přílišnému kysání v láhvích. Smíšenina pak, uložená v sudech, jak vidíte ohromné velikosti, dostane jméno po tom druhu, jehož v ní je nejvíce.

Teprve po šesti měsících víno stáčí se do silných láhví, které vydrží veliký vnitřní tlak. Dokud nebylo lze tento tlak určití, mnoho vína přišlo prasknutím láhví nazmar; teď stává se to poměrně zřídka; výpočtem aneb experimenty určí se množství kyseliny uhličitě, která při určité teplotě vykonává jistý tlak a z toho pak určí se nutný přídavek cukru. Je to operace poněkud složitá a jestliže vás zajímá, naleznete výklad podrobnější, nežli já vám zde mohu podati, v některých knihách, zejména v »*Traité theorique et pratique du travail des vins* od Maumené«. – Ve sklárnách zkoušejí se láhve šampaňské na tlak 20 atmosfér, ale poněvadž tlak v láhvi naplněné vínem trvá dlouho, trhá se láhev ve skutečnosti již při 6,5–8 atmosférách; láhve již upotřebované jsou silnější a kupují se zpět. Objem jejich činí 800–830 kubických cm a váží 850–900 gr. Otvor jejich je v hrdle několik centimetrů pod okrajem konicky rozšířen, aby vtlačení korek se roztáhl a tak sám v láhvi se držel. Naplňování láhví nebo stáčení, tirage, musí se dítí velmi rychle, aby kyseliny uhličitě příliš mnoho neuniklo, a také velikost prázdného prostoru mezi vínem a korkem nesmí býti veliká, jen asi 15 cm³, jinak láhev snadno praskne... Právě přede dvěma měsíci naplňovali jsme denně 400.000 láhví, celkem 4,8 milionů; při tom bylo zaměstnáno 800 dělníkův.«

»Kolik dělníků vůbec zaměstnává váš závod?«

»Pět set po celý rok; při příčinách mimořádných, jakou jest právě stáčení do láhví, jež musí se dítí rychle, mnohem více. Však poslechněte dále: ani byste neuvěřil, co všechno musí prodělati každá láhev, nežli svým obsahem může přispěti k veselosti našeho slzavého údolí. Po naplnění uzátkuje se totiž korkem, který připevní se konopným motouzem anebo také

drátem k hrdlu; to děje se na zvláštních strojích... Zde přicházíme právě do sklepů, kde jsou láhve naplněné srovnány ležmo jedna na druhé pomocí latí ve volné láhvové zdi. V každé vrstvě jsou dvě řady, takže hrdla řady jedné leží mezi břichy láhví řady druhé, a každou láhev lze tedy dosti volně vytáhnouti, aniž vrstva na pevnosti utrpí.

Víno v těchto láhvích začne pracovati; jak vidíte, není nijak čisto. Nechává se pak ležeti 1 1/2 – 2, ano až 3 roky, a kvasem, v mladém víně – vin brut – ještě zůstalým, začíná víno kysati znova. Ztráta prasknutím láhví v tomto období vzniklá činí asi 10%, ale víno vyteklé sbírá se opět a zpracuje se znova, ovšem na druh již velmi špatný. Při tomto kysání nutno láhve několikrát přemísťovati a protřásati, aby kvas nepřilnul těsně ke stěnám. Když pak kysání jest skončeno, nastává nová perioda výroby a láhve kladou se do otvorů zvláštních příhrad anebo pultů, jak vidíte, dvou to stěn dlouhého trojbokého hranolu, na zemi ležícího; láhve tedy kladou se hrdlem dolů v poloze skoro vodorovné. Práce teď počínající je nadmíru namáhavá a vyžaduje zvláštní dovednosti. Každá láhev musí každý den býti otřesena malým pohybem, takže za osm dní se otočí kolem své kolmé osy, při čemž zároveň vždy víc a více kolmo se staví. To děje se proto, aby veškerá nečistota a všecken kvas usadil se dole v hrdle láhve u korku. K této práci jsou lidé zvláště cvičeni, a po čase pracují velmi rychle... Při tom víno čím dále tím více se čistí... zde je láhev v prvním stadiu... zde další... zde opět... a zde usazenina všechna je u korku a víno je čisté docela. Ovšem musí teď láhev neustále býti obrácena hrdlem dolů.

Teď běží o to, aby tato usazenina z láhve dovedně se odstranila. Aby se to stalo, musí vůbec kvas míti zvláštní vlastnosti: nesmí lpěti na stěnách, nesmí býti šlemovitý atd., na kterýchž okolnostech pak zdar výroby vůbec závisí.«

Zatím přiblížili jsme se k oddílu ve sklepení, kde několik dělníků sedících pilně pracovalo a láhve šly z ruky do ruky.

»Zde právě koná se čistění vína,« pokračoval cicerone, »tak zvané degorgeování. Tento velmi zručný dělník, degorgeur, vezme láhev opatrně hrdlem dolů, postaví ji trochu šikmo přes otvor nádoby, uvolní zátku tak, že tato vyletí a s ní zároveň všecken ten kvas. Dovedným obratem ruky vyčistí ještě hrdlo a zandá je jiným korkem. To vše, hleďte, děje se v okamihu. Jiný dělník, vidangeur, vezme teď láhev, ubere trochu vína, načez opéreur přidá určitou dosis likéru, následující zase, recouleur, doplní obsah láhve na určitý objem, ovšem tímž vínem, z jiných láhví, boucheur konečně na zvláštním stroji zazátkuje láhev definitivně korkem nejlepší jakosti s vypálenou firmou, ficeleur zátku otluče, pak obalí konopným provazem v

oleji namočeným, ficeleur au fil de fer přidělá drátěný obal a víno je hotovo. Rychlosti při tom všem proto je třeba, aby kyseliny uhličitě z vína co nejméně ušlo.

Likér, jenž k vínu se přidává k vůli specificky sladké chuti, vyrábí každá firma sama: obyčejně je to roztok kandisového cukru v témže víně, a připravuje se tak, že na př. 50 kg kandisového cukru rozpustí se v 15 litrech horké vody a 20 litrech vína; k tomu přidá se cognac, portské víno, sherry, madeira třešňovka, kořalka malinová a j. v. V jakém poměru, bývá tajemstvím dotčených firem, jediné to tajemství při výrobě šampaňského. Poměry těch ingrediencí jakož i poměr přidávaného likéru řídí se dle odběratelův a do láhve dává se obyčejně 100–260 cm³. Rusové pijí šampaňské velmi sladké, rovněž severní Němci, méně sladké pije se u vás, v Rakousku, pak zde ve Francii; Angličané však pijí šampaňské beze všeho likéru, tak zv. sec. K barvení vína slouží preparát, jehož dobývá se vařením borůvek a vinného kamene, zvaný dle města, kde se nejvíce vyrábí, Fismes.

Takto upraví se zde 1400–1600 láhví denně, a jen rozdělením práce je možná ta rychlost' a správnost, s kterou se pracuje. – Zvláštní péči dlužno věnovati také korku, který musí býti, jak již povědíno, nejlepší jakosti. Před upotřebením leží 3/4 – 1 1/2 hodiny ve vodě se 4/1000 kyseliny solné, pak se vaří ve vodě s otrubami, čistí a v páře suší. Na dobrotě korku záleží uchování šampaňského, a láhve kladou se ležmo, aby korek nevyschl a nepropouštěl vzduch.

Však než půjdeme dále a než přehlédneme, kterak láhve do obchodu se připravují a okrašlují, odpočineme trochu,« navrhoval můj průvodčí, a sám dobrým příkladem předcházaje, sedl na sud. Usedl jsem také, dívaje se na rychlou práci dělníků v atelieru.

»Musíte okustiti šampaňského u pramene... Hej hoši,« zvolal na pomáhající učedníky, »víno sem!« Hoši již i v této práci byli vycvičení, a mžiknutím oka jeden z nich podával mi sklenku čerstvého, křišťálového vína, žlutavěčervenavé barvy, jehož perličky rychle vyskakovaly blyštíce se v záři plynového světla sklepního. Dělníci poděkovali jen úsměvem a kynutím hlavy, když jsem jim připíjel, nijak nedávajíce se vytrhovali.

»Jak veliké jsou vaše sklepy?«

»Délky mají skoro 12 kilometrů; více než hodinu procházíme jimi a ještě malá hodinka nám zbývá. Odtud vidíte dlouhou chodbu: měří sama 300 metrů; takové máme čtyři podle sebe a v každé jsou hradby po 700.000 až 980.000 láhví. Světlíky, ve které tu a tam sklep se rozšiřuje a na zevnějšek ústí, slovou crayères; mají také tvar šampaňských láhví, arci obrovských rozměrů, a je jich zde 150. Sklepy samy jsou jen 25 metrů pod zemí, a jak jste asi již

znamenal, nejsou stavěny, nýbrž vydlabány, vytesány v křídě, v takové, jakou jistě jako školák často míval jste v ruce.«

»Eh, já ještě dosud se jí oháním a budu, myslím až do smrti,« zavzdechl jsem sobě. »Ale byl bych soudil,« povídám nahlas, »že šampaňské chováte spíše v ledu.«

»V ledu ne, nejvýše u ledu. Však temperatura našich sklepů je neustále 8° C a jen když stoupá, ochlazuje se přineseným ledem. Z takového sklepu šampaňského chutná nejlépe a v něm se také nejlépe udrží. Kdyby šampaňské mělo temperatura ledu, umře chuť a kytká. Dostačí, když láhev před upotřebením otáčí se deset minut v ledu; pak nabude toho, čemu říkáme ‚frappé‘. Proto také je dobře, když při nalévání láhev nedrží se v rukách, nýbrž zvláštním držadlem, neboť již temperatura ruky vínu škodí.«

Ještě dlouho chodili jsme po sklepech, nežli jsme se dostali na světlo boží do velikých, prostorných síní nadmíru čistých, ano úpravných, kde dělnice také čistotné a malí hoši i děvčátka přikládali poslední ruku na láhve, které, vyšedše od posledního ficeleura, uležely se ještě 3, 4 až 5 let, aby víno nabylo náležitě kvality. Dělnice obalovaly prázdný prostor hrdla charakteristickým stříbrným anebo zlatým papírem, hoši a děvčátka lepili etiketty, jiní rovnali zase láhve hotové do košův a pro zásilky zámořské do bedniček, zandávali je a na vozících odváželi do oné předsíně, kterou jsme vstoupili. Odtud zásilky se expedují. Také místnosti, ve kterých, a stroje, kterými dělají se slaměné obaly na láhve, obaly drátěné na zátky, posléze dílnu bednářskou a dílnu truhlářskou na bedničky jsme si prohlédli, a mého údivu nad velikostí a zejména nad čistotou a úpravností toho závodu nebylo konce.

Posléze vrátili jsme se do pisárny; poděkoval jsem stručně svému ochotnému průvodčímu a panu Lambertovi, na jehož žádost' podepsal jsem se do knihy hostí a poroučel se.

Sotva však jsem několik kroků z domu:

»Pane doktore, pane doktore!« volá pan Lambert, vycházejte za mnou. »Ach, odpusťte! – Když jste se ráčil představovati, přeslechl jsem, a z podpisu teprve vidím, že jste z Prahy, tak z daleka a z Čech! Prosím, dovoluňte, abych vás na sklenici našeho vína pozval!«

„Ještě sklenici?“ uvažuji rychle v duchu, „už jich dnes bylo několik! Ale nechat', proto jsme v Champagni.“ – »Přijímám a děkuji za vaši laskavost, milý pane!«

A zase služebný duch jen se mihnul, a než jsme se blíže seznámili s panem Lambertem a jeho druhem v kanceláři, již zde byla láhev první jakosti, v okamžiku byla odzátkována a hned poté perlil se zlatý zázračný mok v kalichových sklenicích.

»Vive la France!« – »Vive la Bohême!«

Ani bys neřekl ‚jahelník‘ a už v mé sklenici nebylo nic.

»Počkejte, prosím, to nepijte!«

»Proč ne? – Vždyť pil jsem zřídkka víno tak dobré.«

»Ne, to je sec, jen pro Angličany; sluha asi se zmýlil. U vás v Čechách a v Rakousku píváte sladší.«

Nic platno, přinesena láhev nová a Čechii a zemi Francouzské připíjeno znova, a pak ještě mnohému a mnohému. Hovorný hostitel vyptával se se živým účastenstvím na naše poměry, sám všelicos vyprávěl a při tom horlivě mi naléval. »Pijte, prosím, pijte, nemohu viděti plnou sklenici.«

»A prázdnou, myslím, také ne.«

Chuť a kytku šampaňského vína podmiňuje především druh hroznů – doplňoval pan Lambert moje vědomosti – potom také přidaný likér. Obsah kyseliny uhličitě jest dosti rozdílný a v obchodu jsou dle toho tři druhy: grand mousseux, když tlak v láhvích činí 4 1/2 – 5 a více atmosfér, mousseux při tlaku 4 až 4 1/2 atmosfér a crémant při tlaku menším 4 atmosfér. Grand mousseux tím vyniká, že korek při otevření láhve vylítne s velikým výbuchem, a to následkem tlaku v t. zv. komoře, prostoru 15–20 cm³ velikém mezi korkem a vínem. Tlak ten závisí na množství kyseliny uhličitě, na teplotě a také na tlaku vnějšího vzduchu. Ale bouchnutí to nic nerozhoduje o jakosti vína; naopak, je to spíše znamení, že kyselina rychle uniká.

»A co stojí láhev šampaňského u vás?« ptám se, jako bych opravdu chtěl kupovat.

»Na místě stojí velká láhev sec 9,50 fr., sladkého 8,50 fr., láhev poloviční 5,50 a 4,50 fr., beze všeho rozdílu; arci dopravou a clem pak silně se zdraží.«

»Bohužel!« dodávám smutně.

... Inu, těžko a nerad loučil jsem se tehda s dobrým panem Lambertem. Však když jsem vyšel a v letním dopoledni zaslechl ptactvo cvrlikat, zdálo se mi, že to zpívají andělé. Celý svět měl červenou, zlatěružovou barvu, crémant rosé, a slunce připadalo mi jako veliké, stkvělé hrdlo šampaňské láhve; nevím, proč se tak protáhlo do délky. Tak lehkým cítil jsem se, jakobych starostí neměl docela žádných a jakoby život opravdu byl jen člověku pro potěšení a pro radost. Tehda nemyslíl jsem ani na činži ani na krejčího, prادلenu nebo docela na ševce, kterého ostatek, kdyby se mi byl namátl, jistě za nějaký zjev nadpozemský bych byl pokládal, což doma a za okolností normálních se neděje...

»Théophil Roederer & Co.,« udávám vozkovi, který úkosem na mne se podíval, asi jakoby říci chtěl: »Ještě toho nemá dost?«

Tam opakovalo se mutatis mutandis všechno, co odehrálo se právě před chvílí, jenomže tak vlídného pana Lamberta tam nebylo. – Sklepy firmy Roederer mají prastarý původ a jsou vyhloubeny prý již od Římanů. Ti by se asi upřímně podivili, vidouce tam teď všude elektrické osvětlení; však z podivení svého myslím probrali by se brzo a dali by se raději do šampaňského vína. I Římané pivali rádi – a kdož pak by jim toho zazlival!

Aby z neúplnosti nikdo nás nevinil, dodáváme na konec, že táž firma má patent na zvláštní zátkování láhví, débouchage sans crochet, a zavedla láhve ze skla křišťálového, cristal champagne, v nichž teprve barva vína přichází k úplné platnosti. Láhev taková stojí jenom 10 fr. Však i zátka i láhev jsou vedlejší věci, hlavní je vnitřek, a i ten je převýborný.

Ach, také jsme se o tom přesvědčovali...

III.

Galské Durocortorum trochu nemůžně poddalo se Caesarovi, když tento kvartánský auktor tady sbíral materiál ku proslulé válce galské a Caesarovu mostu. Od těch časů civitas Remorum nebo Remi věrně stála k římské kultuře, která za to okrašlovala ji všelikými stavbami, jak nejen dočítáme se z tlustých knih, nýbrž i na vlastní oči přesvědčiti se můžeme, jdouce procházkou po reimských boulevardech, zejména z boulevardu du Temple na předměstí de Laon.

Z krásných těch bývalých staveb teď arci tam jsou již jen trosky. Když totiž Agrippa, galský gouverneur, různé cesty a silnice městem a okolím založil a vystavěl, na ukončenou toho díla

blahodárného a trochu také na počest' Augustovi vystavěli bránu, kterou nazvali Marsovou, poněvadž kdesi na blízku stál chrám tohoto boha. Brána několikrát zmizela, zasypána jsouc rumem anebo zastavěna hradbami, až na počátku tohoto věku zase nanovo a bohdá už nadobro se proklubala ven a r. 1857. byla odkryta docela.

Stará ta ruina římské architektury, brána 33 metry dlouhá, 13,5 metrů vysoká, silně jest poškozena, ale přece bývalou krásu z ní vykoukáš snadno. Fasáda k městu obrácená musila býti již silně podepřena a opravena; na druhé, hlavní straně, skládající se ze tří obloukův a osmi krásných korintských sloupů, jsou ještě zbytky basreliefů, o nichž nebudeme se hádati, co znamenají: něco jako nymfy a postavy mythologické.

V museu paláce arcibiskupského najdeš mimo to celou spoustu starých kamenů všelijak otlučených, některé sic také pěkně zachovalé, o nichž se tvrdí, že jsou to památky římské. Přál bych, aby tomu tak bylo, jinak ty knihy, které o tom napsali členové reimské učené společnosti, byly by zbytečné. Z této nerostopisné sbírky nejznamenitější jest kenotaf Jovinův, 2,78 metru dlouhý, 1,5 metru široký, zhotovený z jediného kusu mramoru s basreliefem, představujícím honbu na lva. Jovinus, který na kameni jest zvěčněn nápisem: FL. VAL. IOVINO. REM. COS. AB. V. C. A. CICCXX byl prefektem Gallie keltické ve IV. století, ve kterém již také křesťanství v Reimsu se usazovalo, a sv. Remigius křtil tady – avšak teprve r. 490. – Chlodviga a mnoho franckých pánů. Ke křtu Chlodvigově nebe na důkaz souhlasu poslalo holubici, která přinesla posvátnou ampullu, sainte ampoule, z níž až do revoluce králové francouzští přijímali pomazání.

Přes ostatní dějiny reimské přehoupneme se snadně, nenalézajíce nijakého zalíbení v těch bojích ani oproti nepřátelům z venčí ani v bojích občanů proti arcibiskupům. Vybereme z toho jen jediný moment, který nás zejména zajímá, již k vůli kathedrále. Syn Ludvíka VII. Filip August udělil biskupům titul vévodský, učinil je pány města a hrabství Reimského, a od těch dob konala se v Reimsu korunovace.

A věru, že ta krásná kathedrála je stkvělým místem pro slavnosti nejstkvělejší. Ještě dosud cítím velký, mohutný dojem, jaký na mne učinil tento chrám, když viděl jsem jej poprvé a když vmyslím se opět do jeho kleneb a v duchu vidím zase tu velikou gothickou růžici a těch velikých, prolamovaných oken veliké množství kolkolem, a zase růžici nad oltářem, to všecko propleteno úzkými pruhy, zasklenými sklem všech barev, mezi nimiž se strany jedné slunce hraje a jež na straně druhé ponořeny jsou v temný stín, pak věru jako by o pohádce se mi zdálo. Žárné ty barvy starých maleb sklových, z jichž okras vyniká nejvíce červeň a modř,

působí tady jako divná hudba, ano bezmála až omamují. Štíhlé sloupce jakoby až v nebesích splývaly v klenbu, která netíží, nýbrž která povznáší k sobě tam do těch výšin. Není tady všecko jen ohromné, velikolepé, ale při vši té velikosti zachován je převeliký půvab a grácie. To ve všech těch gothických katedrálách francouzských.

Od r. 1179. tedy všichni králové francouzští bývali zde korunováni, až na Jindřicha IV. a Ludvíka XVIII. Až do revoluce bývalo v katedrále také ono proslulé reimské či remešské evangelium, vázané ve zlatě a posázené drahými kameny, na které králové přísahali. Zvláštní věc! Evangelium psáno bylo slovansky, dílem kyrillštinou, dílem glagolštinou, a nikdo z těch, kteří korunovaci bývali přítomni, tomu nerozuměl. Vždyť zprvu myslilo se, že to nějaký orientálský rukopis; kdyby to tak byl býval opravdu nějaký talmud, snad že by byli naň přísahali stejně jako na evangelium. Teprve Slovan Petr Veliký otevřel jim oči, když r. 1717. byl v Reimsu. – Francouzské korunovační evangelium pochází od nás z Prahy, z kláštera emauzského, odkudž je sebrali Husité, a když tito r. 1451. poslali poselstvo s dary řeckému patriarchovi, ocítilo se v Cařihradě. Tam koupil je kardinál Karel Lothrinský a r. 1574. daroval je katedrále; slulo pak Text du sacre. Zlaté desky a drahokamy evangelia byly rebellantům na konci minulého věku vítanou kořistí; o knihu samu a její obsah hrubě nikdo nedbal, až přece náhodou několik zlomků, z nichž glagolské nesou letopočet 1395, se zachránilo. Ty chovají se dosud v městské bibliotéce reimské a podle nich pořízeno bylo vydání Kopitarovo z r. 1843. v Paříži s úvodem Prolegomena historica, facsimilované od Silvestra.

Katedrála reimská a Reims vůbec bývaly tedy svědkem nejokázalejších a nejhluchnějších slavností francouzského dvora. A ten pěkných slavností rád dbával! Však nejpamátnější ze všech byla asi korunovace dne 17. července r. 1429., kdy také Jeanne d'Arc se do toho připletla. Dne 15. července Karel VII. a jeho osvoboditelka vítězně vjížděli do bran reimských a hned druhého dne arcibiskup pomazal Karla na francouzského krále. U paty oltáře stála »la Pucelle«, jak panně orleanské říkali, majíc v ruce svoji korouhev, která »après avoir été à la peine, méritait bien à l'honneur«, jak starý kronikář jeden vypravuje, jako že si toho zasloužila, když před tím toho tolik zkusila; rozuměj korouhev. Ostatek i o Johance možno tak říci stejnou měrou. Také otec, strýc a nejstarší bratr její byli přítomni a měli asi z Johanky větší radost, než kdyby byla udělala dobrou partii. Jeanne d'Arc za jedinou odměnu tohoto svého díla – neb ona způsobila tu korunovaci v tehdejších zlých časech – vyprosila si osvobození obyvatel domremijských ode všech daní; potom ona a její rodiny byly povýšeny do stavu šlechtického. A to byl zde vrchol Johančina štěstí.

Kathedrála, kterou založil r. 1212. Albéric Humbert, arcibiskup, na místě staré dřevěné basiliky, v níž Chlodvig přijal svátost svatého křtu, prý tak rychle byla stavěna, že za dvacet let všecko bylo hotovo, aspoň zhruba. Škoda těch krásných časů, kde se stavělo tak rychle: náš chrám korunovační, ten nejnádhernější drahokam v hradčanském diadémě, také by rychlejšího tempa potřeboval. To však ruku v ruce jde s něčím jiným, čeho my vůbec máme nedostatek, nebo kdo je Čechem věrným, upřímným, mnoho toho nemá, a který Čech trochu peněz sobě nadělá, hned jest Němcem, až na výminky vzácné, velmi vzácné. V cizině poznáš nejlíp, kterak jsme chudí... Kostel byl tedy vysvěcen r. 1242., ale později přestavovali a zvětšovali jej všelijak a všelikde až do našich dnů. R. 1875. francouzský sněm povolil dva miliony franků na restauraci kostela a dobrý skutek při tom udělal, neboť fasáda hrozila bezmála sesutím, a stavitel Ruprich Robert zase vykouzlil na ni starou krásu. Za prvního stavitele pokládán Robert de Coucy, ale poněvadž vědec jeden našel kdesi, že Robert umřel až r. 1311. a z toho dobře vyzoroval, že před sto lety tedy nemohl ještě stavěti kathedrály, přišel tím de Coucy také o všecku slávu. Nicméně toho brátí mu nechce nikdo, ani my, že asi loď chrámovou prodlužoval a novou fasádu navrhl, třebaže k tomu není řádných dokladův. Ale to už je jedno, někdo to udělal, ať už jmenoval se Petr nebo Pavel. Taková je ta sláva pozemská: člověk slovuťnému dílu nějakému dá jen své jméno, dá-li vůbec, tak jako známku nějakou: osoba je potomstvu již i třetího pokolení, kdy pomřeli ti, kdo slovuťného znali, docela lhostejná. Přirovnání k polní trávě lidovému mudrosloví dobře se podařilo. Kdybych však tímto někoho od slavných skutků odvracoval, špatně by mi bylo rozuměno. Jména prvých čtyř stavitelů, která vyryta byla kdesi v kameni první kathedrály, jsou: Bernard ze Soissons, Gauthier z Reimsu, Jean d'Orbais a Jean Loups, avšak neví se, stavěli-li dohromady nebo jeden po druhém. Slovuťný Vilard de Honnecourt prý také radou svojí přispíval.

S okna svého pokoje v Grand-hôtelu na náměstí du Parvis viděl jsem přímo tu velikolepou, stkvělou fasadu se třemi velikými portály a dvěma věžemi o dlouhých, úzkých oknech gothických, kolem vížky, věže a fiály v nesčítatelném množství. Vrcholky obou věží hlavních zničil požár r. 1480. tak, že zbyly jen spodní části ve výši 81,5 m. – Z dálky nerozeznával jsem dobře ohromné množství skulptur, jimiž fasada je bezmála přeplněna, ale za to tím větší byl dojem celku, tím více vynikala ušlechtilost' a harmonie proporcí a kolosální jejich efekt. Celé průčelí skládá se ze čtyř částí, dobře od sebe oddělených: ze tří portálů, veliké růžice uprostřed mezi prvním poschodím obou věží, z tak řečené galerie královské a posléze z volného vrcholí obou věží.

Nepustíme se do popisu té báječné architektury, to však přece musíme říci, že tympany těch tří portálů proti obyčejí jsou prolomeny novými růžicemi a okrasy skulpturové že jsou jen po stranách a v obloucích; tam jich jest arcí hojně. Proto o této věci se zmiňujeme, poněvadž je to zvláštnost' katedrály reimské. Veliká růže nad portálem středním má 12 m v průměru; to je obrovské kolo o dvanácti paprscích hlavních a dvanácti vedlejších. Prostor mezi nimi je vyplněn barevnými skly, jichž účinek ovšem lze posouditi jen z vnitřku.

Královskou galerií nad růžicí je řada soch ve výklencích; uprostřed je sochami znázorněn křest Chlodvigův, po obou stranách pak jsou zvěčnění francouzští králové. Třebaže sochy jsou daleko v nadživotní velikosti, přece v té výši zdají se nám příliš malicherný, než abychom se zabývali každým králem zvlášť.

Na fasádě celkem je soch 530, velké i malé v to čítaje. Nepřehlédneš jich všech, a ještě se ti v hlavě spletou.

Ostatní brány kostela, severní a jižní, vynikají stejnou bohatostí a krásou gothického slohu. Jednou z nich vstoupíme do vnitř, abychom v čarovné harmonii malovaných oken, jimiž zdi všude a všude jsou prolamovány, takže vypadají spíše jako husté mříže, oddali se sladkému, nábožnému snění. – Nábožnému? Věru jsem na rozpacích, zdali dílo ruky lidské k pravé nábožnosti povznésti dovede. Kdyby měl nebeský Pán Bůh teprve na člověka čekat, až by on ve svém spolubližním nábožnost' probouzel, smutně by to dopadalo s tím citem nejvznešenějším. To, co jsem v katedrále reimské cítil, byla libost' nevýslovná nad půvabem lidského díla, cit příjemný, povznášející ovšem..., a také na ty četné korunovace a oslavy panovníků jsem myslel...

Vnitřek katedrály, stavěný v podobě kříže a rozdělený na tři lodi, je 138 m dlouhý, 30 m široký a 38 m vysoký; je tedy delší nežli dóm kolínský, však užší a nižší. Také rameno příčné rozděleno je ve tři lodi. Kromě krásy architektonické a starých těch stkvostných oken, vnitřek chová vzácné čalouny, zejména čtrnáct, jež daroval Robert de Lénoncourt, na nichž vytkány jsou výjevy ze života Panny Marie; krásné barvy na nich, dosud čerstvé, opravdu jsou podivuhodný. Dva čalouny du fort roi Clovis ze XVI. století, zbytek to z původních šesti, jež daroval r. 1570. kardinál lothrinský, vynikají zase velikostí majíce 8,40 m délky a 4,60 m šířky. Ze sedmnácti čalounů, zvaných tapisseries de Pepersack, dle jména slovutného čalouníka a tvůrce jejich Pepersacka z Charleville, pověšeny jsou jenom dva; také těmi

obdařil kostel r. 1633. zase jiný kardinál lothrinský, Jindřich, a aby se na to nezapomnělo, dal do každého vetkati svůj znak. Dva krásné gobeliny moderní, zhotovené dle kreseb Rafaelových, sv. Pavel v Lystru, pak sv. Pavel na Aréopagu, daroval stát.

Litujeme, že jsme neslyšeli hrát v reimském dómě varhany, jejichž 3516 píšťal s 53 rejstříky dělá asi mohutný dojem, když se na ně pěkně hraje. Orloj s několika figurami nezajímá nás mnoho, máme lepší v Praze. Neumělecky ani Tintoretova obrazu Narození Krista a Poussinovy Manny na poušti – ač tento obraz je chef-d'oeuvre francouzského mistra – jsem si nevšiml, spěchaje do sakristie dívat se na poklad kostelní. Relikvářův, ostensorií, křížův a kalichů zlatých, stříbrných a křišťálových jakož i ze slonové kosti je zde bez počtu; nej památnější z toho je relikvář ampully, zhotovený pro korunovaci Karla X., v němž jsou uschovány zlomky ampully posvátné, o které již svrchu byla řeč, a poškozené za revoluce.

Také korunovační klenoty Karla X., Ludvíků XIII., XIV., XV. a XVI., aspoň některé, a utensilie k tomu obřadu ukazují se boдрým republikánům, kteří na nich brousí sobě vtip. Mitry a ornáty, všelijak vyzdobené, velikou hrají zde úlohu, a naposledy také tabatěrka zlatá a diamanty vykládaná, kterou Napoleon III. daroval kardinálu Goussetovi, poutá naši pozornost.

Do paláce arcibiskupského nejdeme, abychom prohlíželi komnaty vysokého kněze, – ty beztoho nejsou přístupny, – nýbrž jen abychom doplnili sobě bývalý obraz korunovační: Jsou tam totiž ještě místnosti královské, teď bohužel ve stavu poněkud zanedbaném. Palác sám přimyká se těsně ku kathedrále a s ní je spojen tak, že odtamtud do kostela není ani jako přes dvůr. Vystavěli jej Guillaume Briçonnet a Robert de Lénoncourt v letech 1498–1509; později dům byl rekonstruován. Ve křídle severním, ve zvýšeném parteru veliká vrata vedou do prostranné síně, zvané la salle du Tau, zřízené nad bývalou sakristií, a tam kdysi bývaly korunovační hostiny... Ó, těch láhví šampaňského, které tady skončily bytí svoje!... Teď síň, okrášlená pouze podobiznami 14 králů korunovaných v Reimsu a šesti medailony, představujícími arcibiskupy reimské, slouží veřejným slavnostem národním, a právě za naší přítomnosti čalouníci tloukli do zdi hřebíky a připevňovali trojbarevné praporec francouzské a draperie ke dni 14. července.

Vedle síně du Tau ještě pět pokojů tvořilo královský byt; krásné stropy, zdobené štukem a zlacené, také trochu nábytku ještě zachovaného svědčí o bývalé nádheře. Co dříve zasvěceno bylo jenom pohodlí a okázalosti, teď věnováno jest vědě a umění; neboť ve veliké audienční síni má teď svoje sídlo akademie reimská; hned při ruce, totiž pod kaplí arcibiskupskou, mají

páni akademikové ono musée lapidaire, o kterém už byla řeč; zdali arcibiskupská knihovna, čítající 16.000 svazků, také je pro pány akademiky nebo zda jen vyhrazena arcibiskupovi, domovnice nedovedla mi pověděti.

Bloudíme po městě, místo abychom navštívili malé městské museum antikvit a obrazárnu; mimo starou mosaiku 11 m širokou a 8 m dlouhou, pocházející ze III. stol., kterou našli roku 1861. při kopání jakýchsi základův a sem přenesli, není tam podle našeho průvodčího nic zvláštního; reimské evangelium chovají pečlivě na radnici, kam bychom se dostali jen po velikých oklikách. Však věru život nynější ve Francii více nás zajímá nežli starožitnosti, ať už římské, jež kdysi umíval jsem nazpaměť, ať francouzské...

Vycházím právě z veliké Promenady, kde sochu Colbertovu, ministra Ludvíka XIV. a rodáka reimského, jsem prohlížel, a jdu přes boulevard du Chemin de Fer opět na boulevard du Temple. V tom odkudsi hromada dětí přiběhne na rozsáhlou křižovatku obou boulevardů, jako když z hnízda pěnkavy vyletí. Přinášejí s sebou míče, palestry, kruhy, kuželky, football, croquet a podobné věci; za nimi několik pánů. Patrně byla to škola, která však nevidí blaho svých žáků jenom v několikahodinném sedění.

Několik občanů, kteří neměli rovněž co dělati jako já, rozestavilo nebo rozsadilo se kolem na lavičkách a dívali se s potěšením na hrající sobě mládež.

»To podle nového zákona,« hovořil můj soused, s nímž jsem se o tom dal do rozprávky, »několikrát týdně po vyučování děti chodí si zahrát, proběhnout a proskotačit se, ovšem pod dozorem učitelů: dílem aby škola se jim stala příjemnější, dílem aby nabyli svěžesti a síly, aby z nich pak byli dobří vojáci. Kdo ví, kdy jich budeme potřebovat...« a zaměřil zrakem v tu stranu, kde leží Elsasko a Lotarinky. Těch dvou zemí Francouzové nepouštějí s myslí, ano ani ze svých učebných knih francouzského zeměpisu.

A dětem opravdu zářila radost z očí, právě tak jako těm hochům pařížským, jež viděl jsem později v prostranných zahradách anebo, když přšelo, ve velikém krytém dvoře École Monge nebo docela v Bois de Boulogne proháněti se a barviti si tvářičky na červeno. Což tehda naši mládeže milé jsem vzpomínal! Kdy pak ti naši hoši dočkají se takové reformy blahodějně, že nebude to hříchem vyjítí ve chvílce, které říká se respirium proto, poněvadž po mladicku oddechnouti si nesmějí, vyjítí v té chvílce s dusné třídy, v níž zatím otevrou se okna a vžene se čerstvý vzduch; to »teplo« ať už si uteče ke všem kozlům, kam chce! Kdy budou moci ne

na úzkou pavlač nebo chodbu, zavřenou se všech stran, ale na veliký dvůr, louku nebo do zahrady se proběhnout, proskočit!

Ale, čtenáři, buď mi vděčen, že ještě v čas se pamatuji – o tomhle tematě nikoliv celé stránky, ale hned celou knihu bych ti napsal, plnou stesků, nářkův i návrhů na opravy. Vidím to každý den, jak našim studentům tváře blednou a kterak horlivě při tom všem učí se překládati »Mens sana in corpore sano« (Zdravá mysl v zdravém těle), k čemuž ještě příslušného komentáře se jim dostane, a velebí se Latiníci staří, že už tenkrát tuto pravdu zlatou v roucho pořekadla sobě přiděli...

Kdybychom tuto chtěli podati podrobný popis Reimsu a psáti rukověť pro turisty, nesměli bychom ovšem zapomenouti na St. Rémi, bývalý kostel opatský s hrobem sv. Rémi, jehož mramorový náhrobek z roku 1847. tvoří chrám ve chrámě, se starými malovanými okny až ze začátku stol. XIII. O svoje poklady kostel oloupen byl v revoluci; ale jeho krásný majestátní vnitřek, souladné tvary a stavbu krásnou vzíti mu nemohli. Také bychom upozornili na dům hudebníků, maison des musiciens, v jehož pěti výklencích mezi velikými čtyřmi okny je pět nadživotních figur hudebníků; což by nebylo ani tak nic zvláštního, kdyby to všechno, i ty sochy i ten dům, nepocházelo prý již ze XIII. věku a kdyby ten dům nepatřival kdysi společnosti ménétrierů reimských. A tak mnohé věci nesměly by nám ujíti při procházce těmi 276 ulicemi a 27 náměstími.

Avšak pokud nám ještě stačí čas, raději vyjdeme nebo vyjedeme sobě za město do té přírody francouzské, potěšovat se pohledem na viničně stráně, na jichž úpatí rozkládá se město s věčnou katedrálou... Potom však přece spěcháme zpět, neboť je 6 hodin, čas k obědu. Stříbrná hrdla šampaňských láhví zase tak toužebně se obracejí k tobě, že odolati nelze. Ach, je to přece hudba překrásná, bouchání těch zátek, které lítají až do stropu, a potom to šumění, s jakým perličky z úzkých, vysokých sklenic derou se nahoru, šumění, jemné jako andante klassické sonáty. Ta pravá muzika nastane potom, jak už jsem líčil.

Když už někdo skleničku vína koupiti si chce, ať koupí si šampaňskou; pětky nebude litovati a vzpomene na mne, až aspoň tehda, ne-li jindy, zažil blahou chvílí...

Bordeaux

I.

Dokud jsem byl ještě malý ničema a o dobrodiních školy vůbec ještě žádné nebo jen nepříznivé měl ponětí, představoval jsem si Bordeaux jako velikou láhev, temně zelenou, zaprášenou, jak ji náš otec blahé paměti jen na boží hody a veliké svátky ze sklepa na světlo denní vynášel a na bílý ubrus stavěl. Děd také při tom býval a vážně prohlížel rudou granátovou barvu naplněné sklenice, proti oknu ji zdvihaje, potom k nosu a posléze pod nos ji strkaje. Já vždycky s podivnou úctou díval jsem se, kterak předkové moji, když z láhve počalo ubývat, jako kouzelným proutkem doteknuti, počali se veseliti a dobrou vůli spolu měli. Dobře jsem tenkrát usuzoval, že asi ta červená voda je toho příčinou a ačkoli za tehdejších dob veselosti, či jak jiní tomu říkali, skotáctví se mi nenedostávalo, chtěl jsem přece dobrý svůj humor ještě trošku stupňovati a také se dáti očarovati tím prapodivným nápojem. V nestřeženém okamžiku vyprázdnil jsem dědovu číši právě tak, jak obyčejně vyprazdňuje se kterýkoli kalich utrpení, až na dno totiž. Notný záhlavek ihned potom následující byl jen přede hrou dalšího dramata, které zakončilo nejen první kocovinou, ale nad to ještě náležitým pardusem...

Potom pan učitel pojmy zeměpisné nám rozjasňoval logikou někdy docela zvláštní. Rákoska divnou shodou okolností opět združuje se tady s tou geografickou představou, nebo místo po mapě na stěně, někdy velmi usilovně hledala na našich zádech určité body, při kterých se pozastavila na chvíli, a Bordeaux – ostatně ještě tuze mnoho jiných měst a městeček – přechasto bylo příčinou mých útrap jakož i vzletného srovnání hříšného kluka, jakým jsem byl, s jistým dřevem vrtaným na podél... Už také hnije, chudák, ten pan učitel, na jehož blahodárnou metodu podnes s vděčností vzpomínám, jakož i těch slov, kterými matka vítávala plačícího syna: že škoda každé rány, která šla mimo.

Během času představy znova začaly se mi temnit, a Bordeaux, jedno z hlavních měst císařství a později republiky, kleslo opět na pouhý zeměpisný brak, obtěžující beztoho už těžkou studentskou hlavu; čím dále tím více ztrácelo se v zapomenutí a na mysl znova vystupoval obrat z let dávných, dětských – temně zelená láhev, zaprášená, s bílou etiketou a lesklou kovovou čepičkou na krátkém krku nebo začernalou pečetí. Jen že teď styk náš býval důvěrnější a nekončival tak smutně jako tenkrát ponejprv, – spíš naopak vesele, někdy až tuze vesele... Když po sherrym, chablym, nějakém rakouském bílém přicházivalo ku pečení bordeaux, byl bych už dojistá v žádné zkoušce ze zeměpisu neobstál a skoro se obávám, že na případnou otázku o důležitosti, významu, poloze atd. onoho města, o které nám tuto běží, sotva co jiného byl bych dovedl odpověditi, než abychom si dali pokoj s těmi věcmi a abychom spokojili se skromně jen tím božím darem, kterýž odtamtud máme...

Těch zašlých pěkných dob jsem se tedy rozpomínal, když, vracaje se z Hispanie, vjížděl jsem od Hendaye a Bayonnu do pustých rozsáhlých Land gascognských, široké to roviny mezi oceánem a řekami Garonnou a Adourem, zdělí 200 kilometrů, 100 kilometrů v největší šíři a vyvýšené jen 50 až 60 metrů nad hladinou moře. Veškera ta pláň, která dělila mne ještě od vinic médocských, zaujímá skoro půl druhu millionu hektarů a není v tom celém kraji žádné rozmanitosti, žádných kopců, žádných údolí – leda k západu, kde trošku vynikají naplavené kopce pískové, dyny. Jaký to rozdíl, jaký kontrast proti rozmanitým, malebným stráním navarrským a proti divokým horám Pyrenejí! A také na protější straně, na východu, příroda obdařila Francii nejkrásnější poesíí horskou a snad ani v Alpách švýcarských není tolik velebnosti nakupeno jako v Chamonix a v celém Vysokém Savojsku, – kdežto zde největší toho opak!

Tady v Landech jak je pusto, prázdno a smutno, ještě smutněji než na vysočinách alžírských a než na svazích Sierry Guadarramy! Pohleďte jen na mapu Francie a hned vám padne do oka ten velký, prázdny prostor při zálivu gascognském až k ústí Girondy! – Ani jarní vzduch a lesklé slunce nedovedlo zaplašiti stíny únavné té monotonie... Vlak uhání plnou parou a přece se zdá, jakoby ani z místa se nehýbal: okolí pořád je stejné a totéž; při tom trať pořád je rovna bez oklik a záhybů, tuším nejdelší přímá trať francouzská, a do nekonečna projíždí rovinu buď docela prázdnu nebo jednotvárně porostlou sosnovými lesy a protkanou nízkými křovinami. Stanic železničních je pořádku a to ještě jsou nepatrná městečka: vždyť na jeden čtvereční kilometr připadají zde jen 32 obyvatelé!

»Probůh, jak můžete žít v tomhle kraji?« táži se posléze svého protějška, průmyslníka plných, spokojených tváří, který přisedl v Lugos a přívětivě se mnou se rozhovořil.

»Soudíte z prvního, povrchního vzhledu, pane, a nesprávně,« vysvětloval. »Nedívím se vám, jste turista hledáte všude jen rozmanitost, stálou změnu a obdivujete se jen tomu, co hned na první pohled vás unáší. Tím arci naše Landy nejsou; kdo však je zná tak jako já, ani nemusí být v nich rozen, obdivuje se jim také a dovede je milovati. Pro něho jejich jednotvárnost jest velikostí, velkolepostí. Mne alespoň ten širý prostor vždy uchvacuje a v horách, o kterých právě jsme hovořili, bylo mi úzko k nevypsání; všechno mne tam tížilo, zdálo se mi, že každá soutěska, kterou jsem procházel, nade mnou se sevře, že každý vodopád na mne se obrátí a hory že vzrostou a vzrostou, až tu nesmírnou oblohu zastíní docela. – Tak stalo se mi, když jsem byl ponejprv v Pyrenejích, ale připisoval jsem ten podivný stav svému mladí, své nezkušenosti; bylť jsem mladíkem sotva osmnáctiletým a před tím z domova nikam jsem

nevkročil. Ale ani později nevedlo se mi lépe, nebo když jsem po letech navštívil tetu v Grenoblu, dal jsem se svést k návštěvě Alp a věřte mi nebo ne, když mne zavedli do soutěsky trientské u Martigny v údolí řeky Rhône, kde divoký proud horský prodírá se hlubokými skalami a kamenné ty stěny sotvaže se na několik stop od sebe rozestupují, pak do nesmírné výšky se pnou, že zdá se, že nad hlavou se vám svírají, – bezmála jsem tam omdlel. Hrdlo se mi stáhlo a hlava mi šla kolem; sváděl jsem to na průvan a bůh ví nač ještě, ale nebylo to pravda: byla to úzkost nevýslovná, která se mne tam zmocnila snad právě tak, jako když horal do rovin sejde... Spěchal jsem od hor, co jsem mohl nejvíc, a vícekrát žádná moc mne tam nedostane.«

»Ale krásy horám přece neupřete?«

»Ani ve snu mi nenapadá; chci jen říci, že naše Landy mají také svoji krásu, která člověka naplňuje rozkoší. Jsem vždy nevýslovně spokojen, když koňmo projíždím ten nekonečný prostor, maje vůli obrátiti se kamkoli po měkké, písčité půdě, a sedám-li na pokraji houští nebo lesa a zadívám se v daleký kraj, cítím tutéž radost' vážnou a velkolepou, jako bych byl na břehu moře, které také jednotvárně bije vlnami o pobřežní skály – a přec co v něm je rozmanitosti! Také naše rovina na všechny strany stejně je nekonečna, leda že tu a tam oko narazí na vzdálené písčité kopce, na lesy, na porůzné sosny, jichž řídkým větvoším proleskuje buď jen matně a neurčitě, buď jasně a plným leskem vzdálený horizont, dle toho, jak hustě či řídko od sebe jim vzrůstí dala chudá naše příroda. – Daří se zde také akaciím, ajlantům, dubům a jižněji také dubům korkovým, ale to již řídkěji. Ze sosen dobývají smůlu, a stromy za tím účelem hluboko bývají rozřezány; však přes to, že z otevřených těch ran pořád život jejich prýští, strom taký vydrží až sto let a více, než umře docela. Bílý písek pod jejich temně zelenou korunou a pod tím pněm, který zdá se jakoby drahokamy byl posázen na zraněných místech, zelené kapradiny, které daleko se rozkládají, červené květy vřesu a žlutá poupata kručinky dávají kraji našemu nesmírného půvabu...«

Divil jsem se opravdu, že možno mluvit s takovým zapálením o přírodě, která zdála se mi tak chudou, a pochopil jsem teprv teď, že také básníci, jako Barthélemy, dovedou ji opěvovati.

»Kdybyste mohl pozdržeti se tady déle,« pokračoval můj společník, »seznal byste v kraji mnohé pěkné zvláštnosti, jichž v celé Francii a snad i jinde marně byste hledal. – Představte si stáda ovčí pasoucích se klidně, tiše, jež střeží pastýř na vysokých, až dva metry dlouhých chůdách, obcházejí a přehlízejí se své výšky rozběhlé ovečky; po chvíli vidíte ženu, muže nebo hned celou skupinu osob kráčejících obrovskými kroky po půdě tady písčité, tam

bažinaté, a zdá se vám, že jste v zemi pohádek. Škoda, že nám teď všechno kazí svými kanály, svým systémem tady zavodňovacím, tam vysušovacím, svými cestami, které staré zvyky dílem zaplašují, dílem činí je zbytečnými, takže teď jen zřídka, a to jen na venkově nejvzdálenějším, kam cestovatel – turista nikdy se nedostane, uvidíme podivné ty zjevy domorodců, oděných často jen kozí beránčí a procházejících krajem rychleji než kůň v trysku, nebo postavy pastýřů stojících na těch chůdách, opřených o třetí dlouhou hůl a pletoucích při tom punčochy bez chodidel, které tady se nosí. Ještě z mláda se na ty chodce pamatuji, jak vykračovali si s dlouhou svojí holí v ruce kroky sedmimílovými přes vřesoviště, kapradiny a kručinku; mladé stromky nepřekážely širokému rozhledu jich bystrého zraku, suchou nohou překračovali laguny, jež za doby dešťů široko daleko pokrývají kraj, a bez mostu podle vůle přecházeli potoky, přes které ani kůň by nepřeskočil. Ještě jen kolem Biscarossy a při březích velkých rybníků pastýři, jich ženy a děti chodí o chůdách, kterým říkají »chanques«, jméno tuším původu anglického; ta země bývala kdysi v závislosti na králech anglických... Tady, co vidíte ty dlouhé průseky v lesích a houštinách, ty mají chrániti naše pláně proti častým ohňům, které vznikají buď náhodou buď také zlým úmyslem; ale někdy vítr zanese oheň i přes průseky a rozšiřuje do nekonečna. – A což až poznáte ty písčité hráze a nánosy, jež moře neustále množí svým příbojem! Však v Lamothe a ještě více v Arcachonu něco z nich uvidíte. O, je to přece jen krásný kus země, naše Landy, a velebný ve své nekonečnosti...«

Tak pořád vykládal příjemný Francouz a cesta ubíhala rychle tu pustou plání, tam zase dlouhým, dlouhým lesem.

Uvěřil jsem poetické náladě svého společníka, čím více jsme se blížili k pobřežním jezerům landským a pak k zálivu arcachonskému. Z dále leskly se široce rozložené vody rybníků a jezer de Biscarosse, de Cazaux, také tak temně a snivě jako hluboká jezera horská... Na říčkách, které snášejí do nich své vlny zarudlé železitou půdou a zčernale tříslavinou vřesu, ale přece průhledné a jasné, rozkládají se tu a tam vesničky, řídce porozseté chatky a pastoušky ve stínu sosen a borovic. A dále zas u břehu moře, kde na úbočí černavého břehu okeán svoje divoké písňe skučí, není nic, ani vesničky ani chatky, jen několik málo rybářských chaloupek, rozcuchaných větrem a rozedraných, pak několik stráží celnických, jež sdílí se o život té velebně smutné básně s tisíci štíhlými borovicemi přímořskými.

Ale zdravím dýše ten slaný, mořský vzduch, naplněný vůní lesů, a tím klidem a mírem, který tady vládne, kraj ten jest lékem duši i tělu právě tak, jako mrtvé výšiny horské; proto asi je i zde, při pobřeží Land, roztroušeno několik mořských lázní. – Největší z nich je Arcachon,

rozkošné městečko asi o 7000 obyv., při zálivu téhož jména a na pokraji těch pískových svahu, na kterých šumí nejkrásnější sosny Francie. Pěkné domečky všech možných slohů, villy bohatých obchodníků bordeauxských a vinařů médocských tak roztomile skrývají se do zahrad a parků, jako by si hrály na schovávanou. Koupatí se tady v tom vzduchu a v té vodě je nevýslovnou rozkoší; však také ročně až 100.000 hostů sem přichází a mnoho výletníků z Bordeaux. Mělký záliv přílivem a odlivem tak svou tvářností měnívá, že brzo vidíte před sebou spousty vod, brzo zase jen spousty písku, ve kterém sem tam lesknou se prouhy zůstalé vody a uprostřed holý ostrov; ale pro koupající za to tvar půdy velmi je přízniv, leda že silné vlny přibojí, tak příjemné v lázních mořských, zde buď značně ochabují, buď mizí docela. Však jedné důležité věci nedostává se lázním arcachonským – vhodného, širokého nábřeží, kde by člověk volně procházeti se mohl a dýchat dle vůle čistý, mořský vzduch; domy a hotely jsou stavěny příliš blízko při břehu a na lázeňské korso nezbylo místa.

Příliv zanášá pokaždé do zálivu velké množství ústřic a lov či vlastně jen sbírání jich, kterým nejvíce ženy se zabývají, jest nejvýnosnějším zaměstnáním zdejších obyvatelů. Ročně prodá se té lahůdky kolem 30 milionů kusů, v prostřední ceně asi čtrnácti milionů franků (cena kolísává od 2 1/4 do 7 1/2 franků za 100 kusů). Stát sám účinně podporuje zde pěstování ústřic a na ostrově des Oiseaux v zálivu zřídil ferme-école, zvláštní vzorný ústav pro jich chov. V nové době obávají se konkurence ústřice portugalské, chuti sice méně jemné než ústřice francouzská, jež sama usadila a rozplemenila se při ústí Girondy; již roku 1880. vyvezlo se tohoto druhu 40 milionů.

Záliv arcachonský jest jediným útulkem lodí po celé délce pobřeží od mysu Pointe de Grave až ku hranicím španělským, – po celé té čáře není ani zálivu jiného ani ústí větší nějaké řeky, – lodi střeží se toho břehu, který je beze všeho útulku, zbělený hromadami písku dole a černý borovicemi na svazích písčitých dyn, které zamezují říčkám přístup do moře a proměňují konce jich běhů v rybníky a jezera. –

Z Arcachonu zbývá ještě hodný kus země skoro pusté, než objeví se první vinice. Jako ve velkých Landech gascognských, tak i tady půda je neúrodná a vzdělávati ji není možno; leda sosnové lesy a borové háje v ní se daří. Jako tam, tak i zde země pokryta je na půl metru pískem a vrstvou pískovcové hmoty zvané alios, jakési to slitiny písku, vzniklé rozkladem částí rostlinných a tříslavinu a železo obsahující. Vrstva tato, nedávajíc proniknouti dešti, zabraňuje kořenům vniknouti hlouběji do půdy, vlastně do písku, a kdyby nebylo odvodňovacích příkopů, celé Landy byly by jedinou velikou kalužinou.

Dříve, před několika desíti lety, dokud nebylo zde ani cest ani železnic, kdy celé lány prodávaly se sotva za několik louisdorů, musilo zde teprv býti hrozno. Teď všude, kde jen poněkud možno, vysazuje se půda stromovím a zakládají se lesy, jinak by písek, kterého pořád při celém břehu od Girondy až k Adouru přibývá, zavátý větrem víc a více na východ, posléze zasypal všechny vinohrady snad už v letech 3500 nebo 4000, jak nevím který starostlivý člověk vypočítal.

A bylo by jich ovšem škoda, těch krásných vinic médocských...

Za to jiná, mnohem horší jim hrozí zkáza – phylloxera, proti které nevědí si pomoci a která zvolna sic, ale přec jistě čím dál tím více se blíží a ohrožuje nejvzácnější vinice pauillacské a margauxské. Už mnoho ochuzených vinařů přestěhovalo se do Alžírska začít nový, dosti trpký život kolonistů, nebo ne každý může následovat příkladu Rothschildova. Když totiž na jeho vinicích při rozkošném záměčku v Pregny nedaleko Genevy na jezeře lemanském objevil se révokaz, hned na sta ruk takořka mžiknutím oka proměnilo jednotvárnou viniční stráň v nádherný park, uprostřed něhož stkvostná villa ještě malebněji se nese. Aspoň té zásluhy Rothschild si získal, že phylloxera pěkně se poroučela a vinice okolní že byly zachráněny – nepřijde-li nimravý ten nepřítel s jiné strany! – Za úbytek výroby vína domácího vzmoohl se v departementu Girondy dovoz vín španělských a sicilských, jež zde připravena jsouce vrací se do světa jakožto vína bordeauxská. Mnohdy ani jazyk nejzkušenější ani nos modrý jako fiala nerozezná takový padělek od pravého Médocu.

Také městu samému, bohatému Bordeaux, nastává trochu škaredá budoucnost' a v budoucnosti nepěkné vyhlídky. Chtělo míti přístav ještě větší, nežli má, a široké řečiště Garonny zvětšením nábřeží bylo zúženo, aby hladina vodní stoupla a i největší lodi, aby měly přístup až ku městu. Ingenieuri počítali, že zúžený proud bude míti větší sílu a snáze odnese všechno bahno, které zanášelo řečiště, – ale tenkrátě šeredně se přepočítali, neboť nastal právě opak: odliv mořský, jež až v Bordeaux i dále dobře lze znamenati, neklesá nyní tak prudce a při přílivu méně vody stoupá v řece, která po celé délce od města až k ústí pořád víc a více pískem a blátem se znečišťuje. – Jest-li páni zase nenapraví, co pokazili, jest-li neprohloubí nějak zanesené koryto nebo nevystaví-li nějaký kanál »paludami« levého břehu, jímž proplouti by mohly i nejhlubší lodi transatlantické, pak Bordeaux, v minulém věku první, teď třetí přístav francouzský, klesne na město kontinentální a ztratí všechny výhody, jež teď činí je znamenitým.

A také jeho bylo by věčná škoda, toho krásného, veselého města při ústí Garonny, která žlutavé, špinavé své vody líně do nekonečna moře valí...

II.

»Neříkejte žádnému Francouzovi, že jste byli v Bordeaux!«

»Vy jste byl v Bordeaux? Viděl jste tedy znamenitý most bordeauxský, le fameux pont de Bordeaux? Ach vypravujte, jak vypadá le fameux pont de Bordeaux!«

– Tu otázku a to vyzvání slyšeli byste po každé, kdykoli byste začali o Bordeaux. Pont de Bordeaux má právě věhlasnou pověst u Francouzů velikých jako pont d'Avignon u Francouzů maličkých, kterým chůva hned u kolébky zpívá, že sur le pont d'Avignon – tout le monde y danse, y danse..., takže můj malý přítel Gaston v Lancy opravdu myslel, že jsem jel do Avignonu jen se vytancovat na mostě.

První projekty mostu bordeauxského, který věhlasnost' svoji děkuje ovšem těm dobám, kdy neměl ještě soka na širém světě, datují z roku 1776., ale teprve r. 1809. počato se stavbou mostu prozatím dřevěného; jen něco málo bylo na něm zdiva, Nevím, jakou náhodou stavba, která pro nepevnost' dna s velikými setkávala se nesázemi, byla po třech letech přerušena; teprv r. 1818. sestoupila se jakási společnost a stavitelé Deschamps a Billaudel vystavěli, čemu já dojistá ještě více bych se byl obdivoval, kdybych umění stavitelskému trochu více rozuměl, než rozumím. – Most, na němž žádný morousovitý výběrčí krejcarů nevybírání ani nezpronevřuje, je 487 metrů dlouhý, 15 metrů široký a skládá se ze 17 kamenných oblouků, z nichž nejširší prostřední má skoro 27 metru v průměru; sloupy základní jsou přes 5 metrů široké a tympany okrášleny medailony tesanými z kamene. – Za příčinou přístavu řeka není a nemůže býti přepjata mostem jiným – hořejší železný most železniční má sice úzkou passáži pro pěší, ale leží již na konci města a mimo jeho ruch – a proto je tady celý den jako v Praze o svatém Janě na menším sice, ale daleko ctihodnějším mostě Karlově. Nejen že zde stálé va-et-vient pěších s obou stran, vozů nákladních i kočárů, ale obecnost' nižších tříd ještě usedá na lavičích při roubení a baví se tu všelijakým způsobem dovoleným i nedovoleným; cizinec a snad i domácí celé hodiny by tady vyseděl bavě se tou rozmanitostí. Vzpomenuté lavičky jsou dojistá zvláštností bordeauxského mostu: jinde, kde mosty se dělají co možná úzké, pokládali by lavičky při roubení buď za přepych, buď za prohřešení, nevím však proti čemu... Mezi množstvím sem tam užití malou, ale rázovitou postavu venkovana Gasconce, jejíž snadno

podle řeči poznáš. Le Gascon znamená Francouzům asi tolik co žvanil, tlachal, lhář, jako Normand, jen že s tím rozdílem, že Normand lže zúmyslně chtěje zakryti pravdu, Gascon však je lhář dobromyslný, neškodný vychloubač a povídálek. Takovými učinila je však spíše pověst než skutečnost: historie mohla by vypravovati víc než já, jakými tito milites gloriosi bývali odvážnými bojovníky, jaké je to plémě čilé, probudilé, duchaplné a heroické, vždy hotovo jsouc bojovati proti překážkám a nebezpečím všeho druhu a všude.

»Sire,« pravil zahradník Jindřicha IV., největšího z Gasconců, svému královskému pánu o jeho zahradě ve Fontainebleau, »tady je ten nejmizernější kout: ničemu se zde nechce dařit.«

»Pak, příteli,« odpověděl král, »nasadiš sem Gaconce, těm se daří všude.«

Z kraje gasconského vycházeli v XVI., XVII. a XVIII. věku synkové čelných rodin a plnili Paříž a královský dvůr svými gasconádami, svým hlukem a svými zálety, souboji a úspěchy svými jak u samých králů tak u všech krásek, odtud rekrutovala Francie svoje nejjudatnější, nejveselejší a nejšlechternější bojovníky, takové, jak Dumas vylíčil svého d'Artagnana. Dnes vycházejí odtud více než z kterého jiného francouzského kraje vystěhovalci a kolonisté, zejména do Jižní Ameriky.

Je-li pohled z nábřeží Deschamps na velikou mohutnou tu stavbu mostovou, přepínající širokou, hlubokou řeku a uzavírající stejně veliký mořský přístav, za kterouž stavbou hromadí se celý les stožárů – je-li pohled ten velkolepý, jest pohled s mostu samého na přístav se strany druhé ještě velikolepější, grandiosní. Dojem takový neučiní snad ani Paříž, která honosí se arci budovami nádhernějšími než je bursa, prefektura, divadlo bordeauxské a několik těch kostelů s gothickými věžemi, ale přístavu a veškerého toho života, který s tím souvisí, Paříži ovšem se nedostává. Co pak bordeauxským budovám na velikoleposti a kráse schází, to nahrazují široká nábřeží de Bourgogne, de la Douane, de la Bourse, Quai de Louis XVIII., dlouhé Quai des Chartrons a posléze Quai de Bacalan. Tím nechci říci, že Bordeaux je hezčí než Paříž, o které neváhal bych pověditi jako ten prorok mohamedanského původu zas o jiném městě pověděl: Kdo tebe pozná, musí tebe milovati; jen ještě bych dodal: nade všecko.

Bordeaux má ve znaku mimo jiné maličkosti také stříbrný půlměsíc, vlastně čtvrtměsíc, snad proto, že původně bylo vystavěno v podobě tohoto necelého přítele všech přeplněných srdcí – ještě dosud tu podobu na pláň rozeznáte – a že rozkládá se na levém břehu Garonny, táhnoucí se tady v oblouku jako první čtvrt'. »Port de la Lune« říkají také Francouzi přístavu a. »cité du Croissant« městu. – Třeba že Bordeaux je – vzdáleno skoro 100 kilometrů od

Pointe de Grave, přece lodě o 2000 až 2500 tůních snadno vystupují až do přístavu, který může pojati 1000 až 1200 různých lodí, mezi nimi 160–190 největších. Řeka má zde 6 metrů hloubky a za přílivu zvláště příznivého může míti až 12 metrů. Na konci nábřeží de Bacalan vystavěli ještě veliký bassin o 10 čtverečných hektarech, určený pro největší lodi. Práce trávající 10 let byla dokončena roku 1879. řízením ingenieura Jolyho a stála 18 millionů franků. Rozlehlé doky a skladiště obklopují tento basin à flot.

Všechno aneb aspoň největší část přístavního ruchu je soustředěna na levém břehu – na nábřežích protějších jsou sklady vojenské – kde zboží se nakládá a skládá, kde od rána do pozdního večera neustálý je vír a kolotání, neustálá práce a zimniční chvat, až člověk zastyděti se musí, že na to hledí tak nečinně, po pansku. – Řekli jsme, že přes Garonnu v Bordeaux vede jen jediný most, který o sobě arci nedostačuje: obecnstvu slouží tedy jakožto prostředky dopravní s jednoho břehu na druhý nesčíslné gondoly, parníčky mouches, hirondelles a abeilles, které každým okamžikem proplítají se mezi mohutnými tělesy velikých parníků a lodí plachtových, jako Davidkové mezi samými Goliáši. Tím ten ruch přístavní ještě se zvyšuje a nabývá zvláštního rázu: nebo kdežto jinde, kdo nemusí, do přístavu a pracujících lidí se neplete, tady chtě nechtě musí a nábřeží zejména ve svátek a v neděli vypadá jako veliký oul, ve kterém je veselo a z něhož ozývá se hlučný smích – v němžto však v ty dny výmínečně je trubců více nežli včel.

Vstupujeme na jeden takový parník en miniature, hirondellu, dámy napřed do malého salónu, páni po většině zůstávají venku; překážet nemají komu, poněvadž »mužstvo« skládá se jen z kapitána nahoře a strojníka dole. Najednou cosi zasyčí, a z malé strojírny žene se bílá pára plným proudem na palubu.

»Praskne kotel,« prohodil někdo jako žertem.

»Mon Dieu, mon Dieu!« ozývají se hned na to výkřiky ze salónu – všecko se hrne v divém chvatu ven, nikdo však neví, co se děje, pára syčí pořád a přes to, že parníček již již začal odrážeti, všecko vyskakuje a málem že někteří nespádli do vody; na štěstí zachytili se buď roubení přístaviště nebo šosů svých předchůdců. – Parníček zastavil, každý ptá se, co to, co se vlastně stalo? Ale nikdo neví odpovědi, pára přestává syčet, kotel nepraskl, nestalo se nic. Všecko dává se do upřímného smíchu a vstupuje vesele znova – nikdo nehubuje, nikdo se nemračí z toho leknutí a bledé tváře zase červenají...

Vzduch naplněn je omamující vůní vína z rozličných hald malých a velkých sudů, tou vůní, která proniká ať tak dím celou atmosféru toho šťastného města, vůní, která omamuje, která dává zapomenouti všechny starosti, že smějete se jenom a žijete veselosti.

V ulici cours des Fossés, nyní Victor Hugo, bývalých to příkopech starého města, najdeš nejrozmanitější život obchodního města. Prodavači všeho možného rozkládají zboží svoje široko do trottoirů a překládají veškeré svoje bytí na ulici; už jako na jihu, jenže tady je všechno čisto, všechno v pořádku a uhlazeno.

Schoval jsem pečlivě červeného Baedekra do kapsy, jen abych se v procházejícím množství kupujících a rozestavených prodavačů neprozradil: nebo není mně samotnému nic protivnějšího nad cestujícího s Baedekrem, ač jinak ty červené knížky mám ve veliké vážnosti a účtě, mnohou zkušeností jsa přesvědčen o jich praktické ceně.

Ale prostuduji vždy dotyčnou partii raději večer před tím a Baedeker bývá mi nejjistější lekturou, která v dalekých i blízkých krajích kolébává mne v různých hotelích ve spánek. Jenom pro případy nejhorší beru Baedekra s sebou na ulici, ale pak pečlivě zabalím do papíru jeho křiklavé desky – zvláště od té doby, kdy se mi tak nepěkně vyplatily. – Bylo to v Mohuči. První moje kroky platily tenkrát katedrále a šel jsem tam hned časně z rána. Sotva však jsem překročil práh, už se na mne vyřítíl tlustý Švejecar, teď že se nic nesmí prohlížet, až po službách Božích. Přišel jsem tedy za chvíli, asi za hodinu, kdy podle mého vypočítání se mší svatou už dávno mohli býti hotovi. Ale zuřivý Švejecar jako ten tříhlavý pes znova na mne se obořil a protože jsem byl trochu neodbytným, nescházelo mnoho k něčemu horšímu. Divná věc – pomýšlím – všední den a pořád samé služby Boží, přemítaje při tom, jak vlastně ten dobrý muž přichází na myšlénku, že jdu katedrálu prohlížet.

Přicházím potřetí; ale hádka začala znova.

»Vždyť se jdu modlit!« protestuji.

»Co modlit, nic modlit! S tou červenou knížkou se tady ještě žádný nemodlil, ti sem všichni chodí zevlovat. Pak nevědí, kdy mají být s tím hotovi, a člověk aby k vůli nim tady stál celý den.«

Aha, v tom to bylo! Strčím Baedekra do kapsy, obejdu katedrálu a při dolejším vchodu druhý Švejecar zbožného křesťana ani si nepovšimnul.

V Paříži Baedeker má takový věhlas, že dotěrným průvodčím jen potřeba jej ukázat – zmizí hned, vědouce, že svědomitý ten cestopis ve všem a líp daleko poučí cizince než kterýkoli žvatlavý cicerone, který pravdu nebrává na váhu příliš těžkou. –

Ať tedy na bordeauxské příkopy se vrátím! Tam jakobys mezi samými známými se pohyboval. Jdu okolo krámu, kde prodavač právě vyvěšuje zásobu kalhot, kabátů a vest.

»Tak co pak vám dnes prodám, pane?« osloví mne přívětivě zdravě tak, jakobych potřeby své toalety už od dávných let jen u něho byl opatřoval.

»Děkuji, dnes nic.«

»Lituji velmi, snad zítra přijdete, je-li pravda? – Ale pán neráčí být odtud,« poznamenával, poznáváje cizí přízvuk a rozpřádaje rozhovor vlídný, nenucený, odpovídaje ochotně na dané otázky a pozdravuje při tom na všechny strany. Byl bych mohl bavit se takhle se všemi prodavači a celý den. – A v kavárnách teprve! Ať kdokoli přisedne ku tvému stolku, jichž také po trottoiru je rozestaveno, každý pozdraví, počne zábavu a seznáváje, že jsi cizinec, vysvětluje, dává pokyny a radí, jak nejlépe bys v Bordeaux trávení mohl svůj čas.

Vedle prodavačů stálých, majících na cours des Fossés svoje krámy a výkladní skříně, rozkládají se na chodníku stánkáři a bludní kramáři všeho druhu. Najdeš tady snad všechno drobné zboží: látky na šaty, sukna, šaty hotové, nádobí a různé potřeby domácí, ovoce, zeleninu, potraviny všeho druhu, surové i připravované, boudy perníkářské a cukrářské – každý tu své zboží vychvaluje a to tak nenuceně a přirozeně, že člověk zapomíná na šarlatánství, které za tím se skrývá. Mezi tím vyřezavač kuřích ok provádí svoje umění, jinde zase antikváři se rozkládají, tam vynálezce jakéhosi zázračného instrumentu tak mistrně a zběžně jazykem seká, že udivení venkované okolo něho seskupení ani nevědí, jak široko ústa otevírat. Všude mnoho řečí – a beztoho že také vlny málo; Francouz snad ze všech národů nejlépe dovede řečnit a dojistá nejpříjemněji se poslouchá. – Tento jarmareční ruch, – však bez jarmarku – jenom je na chodníku: jízdní dráha docela zůstává volna.

Střed města, elegantní aristokratickou jeho část, tvoří Place de la Comédie s alejí de Tourny a sousedními ulicemi jakož i velikým náměstím des Quinconces. Nábřeží byla by sice vhodnějším korselem, kdyby nebyla přeplněna skladišti, velkými domy obchodními, v nichž nebývá místa pro stkvostné výkladní skříně, velké restaurace a kavárny, pak různými dílnami přístavními a rozumí se také těmi hospůdkami temnými, hlubokými, páchnoucími solí a rybím tukem, kde námořnická chasa ze všech světa končin v nesnesitelném kouři a čmoudu

popíjí grog a opíjí se vínem. – Za alej de Tourny, širokou, spíše náměstí podobnou ulici s vysázeným stromořadím, děkuje Bordeaux královskému guvernérovi a největšímu dobrodinci svému Ludvíku Urbanu Aubertovi, markýzi de Tourny, který asi v polovici minulého věku přišel do Bordeaux a z něho učinil jedno z nejkrásnějších měst království. Za to Bordeaux postavilo mu r. 1825. na konci aleje po něm pojmenované pomník, na ty jeho veliké zásluhy dost mizerný.

Divadlo z r. 1755–1780. a nedávno restaurované zajímavé je spíše svou historií než architekturou trochu těžkopádnou. Façadu tvoří 12 korintských sloupů a 12 kolosálních soch zdobí ballustradu; po stranách budovy 88 metrů dlouhé a 47 metrů široké otevírají se pěkné široké gallerie. Když ku konci druhého císařství, 9. prosince 1870, Bordeaux stalo se sídlem delegace zatímní vlády, sešlo se v tomto divadle 12. února 1871 národní shromáždění, assemblée nationale, zvolilo zde pět dní potom Thiersa presidentem a 1. března odhlasovalo podmínky míru 546 hlasy proti 107. Poslanci teprve 11. března opustili Bordeaux, odebírajíce se do Versailles.

Uprostřed promenády de Tourny stála jezdecká bronzová socha Napoleona třetího, na jejímž podstavci vyryt byl proslulý výrok téhož císaře: L'empire c'est la Paix, kterýmž končil ještě jako doživotní president republiky svoji řeč v Bordeaux 9. dne října r. 1852. Ale když toto slibování Bonapartova potomka tak tuze špatně se osvědčilo, Bordeauxští nerozmýšleli se dlouho, povalili hned po Sedanu bronzový závazek míru v prach, a teď docela nic nezbylo z císařské slávy leda kašna, zbudovaná na tom místě. Francouzi bývají s takovými věcmi brzo hotovi.

V jedné z postranních ulic bordeauxských je nejstarší a snad nejzajímavější stavební památka – toho města, – zbytky starého divadla římského, palais gallien, jak tomu zde říkají. Jdeš úzkou, příční uličkou, na nic nepomyslíš, a najednou vidíš před sebou černé, staré zdi, ssutinu dosud asi 20 metrů vysokou, vlastně již jen polosbořenou bránu bývalé arény. Tak tiše, klidně tady stojí uprostřed moderního ruchu a trpělivě snášejí bouře už víc jak sedmnácti věků. Mnoho na nich drobily ruce lidské, déšť, sníh a mráz, na těch zdech, ale přec jich ještě nedodrobily a přetrvávají snad ještě tolik pokolení, co jich přetrvaly. – Pamatuji se jako dnes na ten velký dojem, jaký na mne učinila první starořímská stavba, kterou jsem viděl, chrám Augustův a Livii v zákoutí malého městečka porhônského Vienne. Až do základu duše jsem se zachvěl a mimoděk všechno, co jsem slýchal o té proslavené republice a monarchii už méně slavné, dralo se mi na mysl mnohem čerstvěji než před lety ve školní lavici. Také

praeparace, latinské úlohy, dvojky bez počtu a všechny ty útrapy, jichž lingua latina příčinou byla, najednou mi přišly do paměti zvyšovat efekt toho velebného okamžiku. – Divný národ, ten římský!

Všude, ať kamkoli kráčíš ve starém světě, vidíš stopy jejich práce, až i na poušti saharské, všude stopy jejich obrovského ducha! Mimo Itálii jižní Francie plna je krásných památek po nich a jen arény v Němech stačily by římské slávě. Kterak to možno, že národ takový zemřel, zanikl docela?! Celý svět tehdy ovládal a málo věků stačilo k úplné jeho zkáze!...

Arény bordeauxské, jichž velikost ještě r. 1774., kdy z části mnohem větší byly zachovány, bylo lze změřiti, tvořily elipsu, jejíž velká osa měla 132–137, menší 105 nebo 114 metrů. Několik medailií Gallienových, nalezených v ssutinách, opravňuje k domněnce, že vystaveny byly za panování toho císaře asi r. 268. – Až do 17. věku Bordeaux mělo ještě vzácnější památku, Piliers de Tutelle, palác z doby Augustovy; ale Ludvík XIV. r. 1677. kázal jej pobořiti, prý z důvodů strategických. Těm vždycky všechno ustoupiti musí.

Bordeaux má tuším asi 50 kostelů, většinou pěkných, gothických staveb, ze kterých arcibiskupský chrám sv. Ondřeje vyniká nejvíce, ač dvě věže jeho nejsou dostavěny. Některá díla umělecká uvnitř lepší platnosti by nabyta, kdyby tam nebylo pošmourné a temno. V postranních kaplích je mnoho oltářů a soch, a z těch nejspíše do očí padne u zdi v chóru bílá mramorová socha Panny Marie, Notre Dame de Bonne Nouvelle, asi útočiště všech zbožných, útlocitných srdcí žen a dívek bordeauxských. Okolo sochy zasazeny jsou kolem do kola tak, že už ani místečka nezbyvá, malé tabulky, také z bílého mramoru s jednoduchými, zlatými nápisy jako: »Merci, Marie,« »Zachránila's mého syna« »Vyplnila's moje přání, děkuji ti,« »Marie Panno, oroduj za mne« a podobné prosté, ale tklivé vzdechy, a vedle nich spousta kytic, věnců, mnohé už svadlé docela, mnohé ještě čerstvé; »Notre Dame de Bonne Nouvelle, priez pour moi, pauvre pécheresse,« napsala také nějaká kající Maří Magdalena. Je to kout, kam nejvíce s důvěrou se utíkají, a klečelo před sochou mnoho žen pohroužených v modlitbu tak vroucí, že s úctou jsem obcházel, abych nerušil. Docela blízko, u roubení oltáříku, klečely dvě ženy, jedna stará, s vlasem šedivým, druhá mladá, hezké děvče. Slzely obě – za koho asi se modlily?...

Zvonice, neforemná věž, také gothického slohu a opodál katedrály stojící, chová jeden z největších zvonů Francie; vážit 11000 kilogramů. Za revoluce byla věž prodána soukromníkům, kteří v ní lili broky, a teprve v letech padesátých stát znovu ji koupil a opravil, jen že nešťastně: špici gothickou nedodělali a místo štíhle fiály postavili nahoru nepoměrně

velikou sochu Panny Marie, která sic jinde mohla konati výborné služby, ale tady tuze nepěkně se nese, třeba byla celá ze zlaceného kovu. Zvonici říkají clocher Pey-Berland, protože arcibiskup Pierre Berland kdysi v 15. věku ji vystavěl.

Na svoje arcibiskupy vůbec jsou Bordeauxští nějak pyšni a v každé sebe menší historii tohoto vinného města na čelném místě najdeš, že i několik svatých, – Delfin, Arnoud a Seurin, pak také Bertrand de Goth, pozdější papež Kliment V. a první vyhnanec babylonský v Avignonu, a mnoho jiných všelijak výtečných tam svoje ovce páslo. – Také kolébka jednoho krále, Richarda II. anglického, stála v Bordeaux.

Ještě jednu zvonici má Bordeaux, tour Saint-Michel, u kostela svatého Michala, třeba ne znamenitou, alespoň zmínky hodnou; ne proto, že jsem na ní lezl a pro krásnou vyhlídku až k nejvyššímu schodu se pachtil, a také ne proto, co je ve zvonici nebo na zvonici, nýbrž pro to, co je pod zvonicí. U kostela býval totiž hřbitov, jehož půda měla vlastnost konservovati mrtvoly a mumifikovati je. Při restauraci kostela našli nebožáky, kteří kolik set let klidně spali svůj věčný sen, a místo aby je přenesli někam jinam – když už právě tam nemohli zůstat ležet – udělali pro ně kryptu pod onou věží a teď za 50 centimů ukazují je každému, kdo se chce na ně dívat. Asi čtyřicet mrtvol temně šedých, svraštělých, oděných toliko nejpotřebnějším hadrem, rozestaveno je v neveliké podzemní síni v nejpříšernějších attitudách, děsně kontrastujíc s obyčejnou horizontální polohou bezduché schránky naší; široká baba kostelnice ještě na každou důkladně posvítí svojí lucernou, jež vrhá za sebe černé, rozcházející se stíny, a o každé je hotova vypravovat obširný životopis. Lze snadno poznati rysy těch ztrnulých tváří..., na jedné dívčí jeví se strašlivý zápas v hrobě – ruce jsou zkrouceny, celé tělo zkřiveno a obličej jako zkamenělá hrůza: zakopali ji zdánlivě mrtvou, a dívka v hrobě se probudila...

Utíkal jsem z tohoto místa ne zděšením, ale studem, že znesvěcují věčný klid těchto zemřelých. Snad stačilo by zachovati jednu, dvě z mrtvol k účelům vědeckým a ku prozkoumání – ale proč dovoluje se tato nepěkná výstava, nevím.

Když už tak probíráme zvonice a zvony bordeauxské, pozastavme se ještě u staré brány bývalé radnice, la porte de l'Hôtel-de-Ville, jejíž požární zvonec z r. 1775. tento nápis nese: Convoco arma, signo dies, noto horas, compello nubila, concino laeta, ploro rogos. Signál jím

daný elektrické dráty v okamžiku přenášejí všem hasičským stanicím, předpokládá ovšem, že všechny aparáty jsou v pořádku. Jak známo, požární telegrafy pracují vždycky dobře, jenom ne při požárech.

Co do stavby staré ty brány bordeauxské, jako mimo právě jmenovanou ještě Porte du Palais, jsou náramně neúhledny a bachraty a nikterak se nevyrovnají krásným našim věžím mosteckým, bráně Prašné atd., z čehož měl jsem vlasteneckou radost.

Více než všechny tyto a podobné znamenitosti bordeauxské, o nichž čtenář v každém průvodci obsírněji se dočte, zajímal mne ten veselý, svižný ráz bordeauxských lidí, upřímná zdvořilost a třeba že trochu lehká mysl; o čemž již trošku jsem se zmiňoval. V čem a jak se to jeví? – Věru neumím pověditi, ale viděl jsem to v kavárnách, v krámech, na ulici, v divadle, hostincích a všude, kam jen potulný turista dostati se může; byl to okamžitý dojem, který jsem zachytil beze všech studií, jen letmo – jako z hudebního kousku, i když jen jednou byl zahrán, hned máme dojem buď veselý nebo smutný...

Když byla neděle, bloudil jsem celé odpůldne v krásných obecných sadech, které již tenkrát, za časného jara utěšeně se zelenaly. Zdálo se, jakoby celé Bordeaux bylo si vyšlo ven, cesty byly plny, sedadla všecka obsazena a pořád ještě lidé přicházeli tlačit se na slunce. Stejně bylo na náměstí des Quinconces, v alleji de Tourny a na nábřežích. Odevšad hudba, odevšad veselí se ozývalo.

Najednou z aleje d'Orléans něco vyjelo a zastavilo se uprostřed náměstí des Quinconces, právě před vodotryskem, mezi obrovskými, nepoměrnými sochami Montaignovou a Montesquieuovou, a houf lidí shrnul se kolem. Přijel veliký vůz, kočár, omnibus, či bouda nějaká na kolečkách, v jakých akrobaté a »panoramy« u nás jezdívají, ale stkvostně upravená, zlacená, a na vrchu sedělo šest hudebníků pěkně uniformovaných; troubili svižný pochod. Vůz byl tažen šesti překrásnými španělskými hřebci a na kozlíku, všech šest opratí v ruce jedné a s dlouhým bičem ve druhé – seděl pán v bezvadném plesovém ústroji, ve fraku, s bílou kravattou a cylindrem na hlavě, v bílých rukavičkách, na prsou asi čtyři nebo pět stkvostných řádů, a vedle něho dáma rovněž v plesovém úboru. Vzadu přemovaný lokaj. – Co to? Patrně komedie, to musím vidět! – Uprostřed náměstí tedy vůz zastavil, pán odevzdal opratě kočímu dole stojícímu, obratem ruky proměnil kozlík v jakýsi lékárnický stolek s lesklými krabicemi a tyglíky, smekl a měl ku shromážděným vzletnou řeč o užitečnosti jakéhosi zázračného léku proti všem nemocem, jež vynaléztí měl čest' a který stojí jenom jeden frank atd. – šarlatánství ohromné, ale mělo nevídaný úspěch: shromáždění kupovalo o

překot a dáma společnosti nestačila balit divné to zboží a přijímat franky. Podnes lituji, že jsem si té nesmrtelnosti nebo věčného zdraví také trochu nekoupil. – Když už zásoba lehkověrného lidu byla vyčerpána a nikdo o ten frankový zázrak státi se nezdál, zavřela se apatyka, zbylé zboží zaneslo se do uzavřeného vozu, doktor zmocnil se zase opratí, elegantně švihl bičem a krásně řídil svoje spřežení zpět do aleje d'Orléans ke svému hotelu, z něhož byl vyjel.

Zdá se, že podobné výjevy nejsou v Bordeaux žádnou řídkostí. Lidé se shrnuli se všech stran, poslouchali trpělivě, ano s interessem ten žvást, podaný ovšem v pěkné, uhlazené řeči, kupovali, smáli se a rozešli se zas jakoby nic.

Jenom víno může býti příčinou té veselé nálady, nezkalené myslí. Víno bordeauxské vůbec a sklep v hôtelu de France, kde skládal jsem umdlené údy svoje, tak mne nadchl, že kdybych byl učeným, hned pojednání učené na prospěch vinné révy bych napsal. Pro sebe bohužel, pro čtenáře bohudík učeným nejsem a pojednání takového nenapíši. Snad i vínu při tom lépe se povede. Je stará pravda, a ani Pierre Cabanis nemusil jí hledat, že mezi národem, který pivo pije, a lidem z vinného kraje převeliký je rozdíl a poslední že povahou mnohem je lepší. Před několika lety, bylo to právě po chuchelské bitvě, sedával jsem často v Rüdesheimu, na zeleném Rýně, u starého Müllera v Drosselgasse s několika tamějšími rodáky, kovanými Němci, a dobře kovanými Němci; měli jsme tam pod verandou svůj stůl a dávali vzorný příklad snášlivosti. Když v ostatním světě celá Germanie bouřila se proti ukrutným Čechům, bodří Němci v rüdesheimské knajpě posmívali se moudře tomu slaměnému, rozhořčení a prosívali mne, abych měl k nim českou řeč, chválili zvučnost našeho milého jazyka a na konec se mnou volali slávu, čemukoli jsem chtěl. Jen tak mimochodem připomínám, že rüdesheimský speech byl můj první a poslední řečnický úspěch – protože tomu nikdo nerozuměl; nebo od těch dob jsem se na takový rhetorický efekt nezmohl a myslím už také nezmohu.

To bylo možno arci jenom uprostřed těch vinic a v lidu, jež víno odchovalo, nebo že by takovou věc, jako je náklonnost Němců k nám, také pivo dovedlo, přece nevěřím.

Snad bych neměl Bordeaux v tak dobré paměti, kdyby náhoda nebyla mne tam přivedla dříve než do Paříže. Dojem neměl jsem ničím seslabený, nebo ani Marseille, neřku-li Lyon nemohou zastíniti Bordeaux. Marseille má ovšem větší přístav, větší, silnější ruch a více rozmanitostí, pravda, ale nemá toho veselého čistého rázu, a Lyon proti Bordeaux není než veliké moře domů a továren, ze kterých pořád se kouří.

Když probírám se ve spoustě různých fotografií, upomínek z cest, každá z nich jiné připomíná mi chvíle; Bordeaux ty nejveselejší...

Ústí Rhôny

U Tarasconu a Beaucairu Rhôna už dávno ztratila panenskou čistotu svých vod, už není tak krásně, čistě modrá, jako když pod ženevským mostem du Mont-Blanc žene své rychlé proudy z jezera Lemanského. Hned opodál pod Ženevou alpská Arva kalí její čistotu a se stráně Bois-de-la-Bâtie dobře lze rozeznati, kterak francouzský veletok nechce a nechce přijati šedivé vody ledovcové, a na velikou dálku oba proudy nesmíšeny tekou podle sebe. Ale nic naplat, znenáhla přece spojití se musí a od té chvíle Rhôna víc a více se zakaluje, a u Tarasconu nikdo by nepoznal modré, blankytné její barvy a svěží rychlosti. Přijavši Duranci, je sivě šedivá a vleče se líně širou planinou.

Ještě jen malý kus, až k tichému městu Arles, Rhôna zůstává celým veletokem, a most Beaucairský je poslední, který přepíná ještě Rhônu celou: u městečka Fourques (nazvaného tak od bifurkace řeky), dělí se na dvě mohutná ramena, jež tvoří ono delta Rhônské, povahou svou tak tuze zajímavé a jež dala jméno jednomu z nejdůležitějších departementů francouzských, Bouches-du-Rhône, tvořice jeho podstatnou část.

Departement »Ústí Rhôny« otevírá nebo končí, jak chcete, velikou a důležitou dráhu obchodní a průmyslovou mezi Paříží a mořem Středozezemním, nejsilnější to tepny francouzského obchodu. Je to kraj omezený na západě Rhônou, na jihu mořem Středozezemním až k zálivu de la Ciotat, odkudž východní hranice vede skoro přímo na sever k dolní Duranci, která tvoří severní jeho mez. My všimneme si jenom té části, která je vlastním ústím, té části tak macešsky přírodou obdařené, Camargy, a pak veliké pláně kamenité, řečené Crau, které obě tvoří více než třetinu celého departementu. Umění a ruka lidská již ode dávna vysušuje bažiny a zavodňuje vyprahlé pusty tak, že přes tu velikou neplodnou část v departementu Bouches-du-Rhône čilý je ruch a obyvatelstvo jeho – ovšem zásluhou hlavního města Marsilie – na rozloze 5100 kilometrů čítá 560.000 obyvatelů, tedy 109 na jeden čtverečný kilometr. Nehledě ke krajům, jež obývati nelze, poměrná hustota obyvatelstva je dvakrát větší než poměrná hustota obyvatelstva veškeré Francie.

Hlavní ramena, tvořící deltové ústí, jsou Velká Rhôna (Grand Rhône) a Malá Rhôna (Petit Rhône); uzavírají veliký ostrov La Camargue. Rameno východní, Velká Rhôna, je větší,

odnášejíc s sebou 86 % veškerých vod. Z obou ramen, zejména však z Velké Rhôny, odděluje se několik jiných, menších, vlévajících se buď přímo do moře nebo do velikých jezer pobřežních, jichž delta Rhôny tvoří veliké množství.

Avšak ústí Rhônské nebývalo vždy takové, jaké je dnes. Rhôna vůbec více než která jiná řeka pracovala a pracuje podnes: hned při svém počátku utvořila v Alpách veliké jezero, z něhož dnes zůstal jenom krásný Léman, ale i ten od východu, při svém ústí, Rhôna zvolna, ale neustále zmenšuje svým nánosem, až snad zanesla docela ten rozkošný světa kout, záliv Chillonský, Montreux, hlubiny Meillerie a dále snad až k Ženevě. V soutěskách mezi Jurou a Alpami do dnes znáti stopy té obrovské práce, kterou prodírala se z tísnivých hor; na jihu vytvořila pláň Comtatskou, la Crau, bažinaté pobřeží Languedocské až k Cettě, utvořila tedy také Camargu a zvětšila ji za posledních časův o miliony krychlových metrův bahna a hlíny.

Od časův římských ústí Rhôny posunulo se o polovičku své vzdálenosti od Arles až k moři; průměrně asi o 16 metrů ročně posunuje břehy Francie do moře Středozemního a neustále tvoří nové ostrovy a ostrůvky, kde jen může se zachytiti její nános. Signálové věže, stavěné při břehu mořském, označují nejzřejměji pokrok řeky: poslední z věží těch roku 1737. v Saint-Louis, dříve přímo při mořském břehu, je teď vzdálena od něho 8 kilometrův, takže v těchto končinách břeh asi o 57 metrů ročně dále do moře rostl.

V podajné, měkké půdě, kterou sama si nanasla, Rhôna ovšem snadno mohla hověti rozmarům svých vod a měniti svoje ústí. Některá bývalá ramena, Rhônes mortes, jsou teď buď zanesena docela nebo proměněna v bažiny; však až daleko na jih, až u Montpellieru, lze nalézt v nanesených oblázcích stopy toku alpské řeky. – Staří spisovatelé uvádějí prý tři, pět až sedm ramen různých, ale udání ta novějším zeměpisčům francouzským nezdají se býti dosti věrohodná. Tolik jisto, že již za časů Pliniových byla tři: obě nynější aspoň v podstatě téhož toku a třetí, směřující na západ a řečené Os Hispaniense. Rameno to oddělovalo se od Malé Rhôny proti nynějším bažinám de Saliers a nechávajíc Etang de Scamandre v pravo, protékalo močálem de la Fosse, východním cípem jezer de Leyran, de la Ville a vlévalo se do jezera de Maugie. – Ještě před tím, za časů fokejských námořních výprav, tam, kde nyní městečko Saint Gilles, býval prý čilý přístav mořský a ve dvanáctém věku prý odtud vyjížděla veliká část poutníkův palestinských. Později byl zařízen přístav v Aigues-Mortes, ale ten dlouho se netěšil své slávě: uprostřed XVI. století rameno španělské, ústící při Aigues-Mortes, zapísčilo se docela a ani několik kanálů, de Sylveréal, du Bourgidon a nejhlavnější z nich Beaucairský, přístavu na nohy nepomohlo. Teď přístav d'Aigues-Mortes je skoro beze všeho

významu, leda pro dopravu pomorančů z Valencie a z Baleár, a že o něm se vypravuje, že král Ludvík Svatý odtud do země zaslíbené vyjížděl. Dosud tam ukazují kruhy, na kterých lodi královské byly přivázány. Historikové, poněkud střízlivější než pouliční cicerone, nevěří té zkazce a tvrdí, že tenkrát přístav byl 8 kilometrů na jihozápad od města.

Nynější rameno Velké Rhône do roku 1711. teklo řečištěm teď docela opuštěným, zvaným Bras-de-Fer či Canal du Japon, který býval před tím hlavním ramenem, až roku uvedeného otevřelo se Bras-des-Lônes, kterým Rhône teče dosud. Mimo to mnoho vedlejších malých ramen zaniklo.

Geologové dokazují, že každé nové odvětvení řeky souhlasí s utvořením se nové čáry pobřežní; tak dříve než Rhône otevřela nynější svoje dvě ramena »de la Fourche«, břeh mořský sahal jen k severnímu břehu pobřežního jezera nynějšího de Vaccares, skoro do polovice Camargy.

Tvárnost' rhônského delta mění se bez ustání, ale kdežto na východě, při velkém rameni, náplava a posunování břehů mnohem jest větší: na západě, při rameni Malé Rhône, jižní větry tlačí zemi spíše zpět, takže na příklad maják Faramanský, stavěný roku 1836. asi 700 metrů daleko od moře, r. 1875. byl již jen 50 metrův od něho vzdálen. Ještě významnějším svědkem toho zatlačování břehů je celý záliv de Beauduc do něhož Malá Rhône se vlévá.

Poměrně nejstálejší a nejmenším změnám podrobena je pobřeží a kraj kolem Aigues-Mortes, nejvíce mění se ústí Velké Rhône.

Průměrem přibýlo rhônskému delta od časů římských 200, nejvýše 300 čtverečných kilometrů pevné půdy.

La Camargue, ostrov mezi oběma rameny rhônskými, na celé své rozloze 75.000 hektarů, je jedinou širokou rovinou, sotvaže nad moře vyčnívající, a tabulka na nádraží jediné tuším stanice Camargy na severním cípu toho ostrova označuje výšku nad mořem docela málo nad nulu. Jen asi pátá část' ostrova, 15.000 hektarů, je vzdělána a celkem asi 200 chalup a statečků po ní je roztroušeno, 30.000 hektarů je půda docela nízko položená, močálovitá, kde bzučí moskyti, odkud moře sice vymizelo, však kde sůl zůstala, kde jsou písčité dyny, na kterých jen tamaříšek roste, a na pastvinách slaných travin pasou se ohromná stáda ovcí, pak malí bílí koně a černí býci, polodivocí. Ostatek Camargy nejsou než veliká pobřežní jezera, široké kalužiny vodní, v nichž klidně brodí se ptáci plameňáci, ukrývající se v bujném rákosí. Ale horečka zde neřádí, jak by měla – nemá mezi kým; neboť v těch končinách Camargy je docela

pusta. Jediná vesnička Saintes-Maries de la Mer při pobřežním jezeře des Launes, docela blízko u moře, nemá než 1000 obyvatelů, rybářů nebo celníkův, odloučených ode všeho světa mořem, širokou řekou bez mostův a Camargou, která tady je truchlivější než poušť. Avšak dříve zde nebývalo ani tak pusto ani tak nezdrávo, nebo na severním pobřeží Vaccarském nalezeny byly ještě mnohé ssutiny římské.

Největší z pobřežních jezer na Camarze jest étang de Valcarès či Vaccares (de Vaches), »jezero kravské«, hluboké nejvýše 10 metrů, v rozloze 12.000 hektarů, se všemi lagunami s ním spojenými 21.000 hektarů. Divný činí dojem, když tak stojíme na jeho břehu ploském: kolem břehů nikde vyvýšeniny žádné, hladina jeho je tichá, klidná, mělká, sotvaže vítr trochu ji rozčeří – jen z dálky moře šumění... Provençalové zovou je malým mořem, Pichoto mar. Je to patrně bývalý teď polo zanesený záliv moře Středního.

Voda všude má přístup na Camarze, vyjma tam, kde hráze tomu brání a kde na půdě přece trošku vyvýšené něco stromů zapustilo svoje kořeny. V severní části břehy obou ramen rhônských porostly jsou vrbovím a olšemi a skrovná dosud pole vroubena topoly a osykami. Také vinnou révu zde začínají pěstovati, a to s velikým zdarem: fylloxera sem přes vodu asi se nedostane, a mnozí doufají, že Camarga svým časem stane se velikým vinohradem Francie.

Čím dále k moři, tím více ubývá rostlinstva, jen rákosí a sítiny zbývají na ploských těch krajích, kam voda nezasahuje. Docela blízko moře a jen písčítými dynami od něho odděleny jsou, rozkládají se »sansouires«, bývalá to koryta mořská, z nichž voda se vypařila, zanechávajíc jen vrstvy prosolené země, beze vší vegetace. Je tady jako na poušti. Člověka tuze zřídka zde uhlídáš; za to, či snad právě proto, plno je tady ptactva všech druhů, které na své pouti z Afriky neb do Afriky rádo zde dlívá. Na Malé Rhône také bobr nerušeně provádí stavitelské svoje kousky.

Dříve prý rozsáhlé lesy pokrývaly severní cíp Camargy; ale byly vykáceny a teď nebylo by už snadno znova je vysázeti, leda by několikerou záplavou Rhône země docela se omyla od solného povrchu, ve kterém lesním stromům nikterak se nedaří.

Francouzové dosud nedovedli náležitě využítovati velikých spoust žírné půdy, kterou Rhône co rok darem jim přináší, třebaže schopnosti k tomu jim neschází. Nastavěli hráze před Rhône, a veliká jezera pobřežní, nedostávajíc nového přítoku a nemajíc odtoku tak, aby voda jejich ve stálém byla pohybu, vypařují se a bahnatí. Však bylo by spojeno s velikými nesnáze, měniti soustavu a prolomiti hráze: změnil by se tím nejen veškeren život těch

třeba málo obyvatelů Camargy, ale hlavně veškeren nynější způsob vzdělávání půdy. Změna pak musila by se podniknouti ve velkém, při čemž Rhône sama přešla by veliký snad největší kus práce. Spád její tady ovšem není veliký (od Fourques až k moři jen 2 metry), ale co na tom se nedostává, nahradí snadno ohromné množství vod, které řečištěm jejím se vleče.

Snůška bahna a náplavy obou ramen rhônských obnáší ročně 21 milionů krychlových metrův, a při zkouškách, konaných nedaleko Aigues Mortes, ani ve hloubce 100 metrů nepřišlo se na pevnou půdu nebo na skálu nějakou, na které naplavenina byla se zachytila. Množství tekutých spoust, které z Rhône do moře vtéká, páčí se na 2000 krychlových metrů za vteřinu: ale přes to ohromné ty spousty vody nedovedly otevřít si širší a hlubší průchod: není také v moři Středozemském, resp. v zálivu Lyonském, odlivu a přílivu (t.j. odliv a příliv v těchto končinách jest nepatrně malý, obnášeje asi 40 cm), takže žádným vzedmutím řeka nemůže pročistiti své koryto a písek, a bahno při ústí samém se nasazují. Často ani lodi o dvou metrech ponoru nemohou se odvážiti výše, nehledě ani k tomu, že vítr mistral vanoucí průměrně 120 dní v roce údolím rhônským ze severu na jih činí řeku mnohdy docela nepřístupnou.

Bylo tedy třeba sestrojiti umělý průplav z moře přímo do hlubokých vod rhônských, aby i větší lodi nahoru vplouti mohly. Za časů římských z Arles, které tehda mnohem blíže byly moři, mohlo se projeti různými rybníky a jezery, spojenými malými průplavy: ale během času rybníky buď vyschly buď také naplnily se bahnem, a postranní průplav z Arles do jezera de Bouc a do zálivu de Fos má jen 2 metry hloubky.

Roku 1863. sestrojil tedy inženýr Hippolyt Peut 6 metrů hluboký kanál St.-Louiský na pravém břehu Velké Rhône, jímž úzké ústí docela a bezpečně možno obeplouti. Malé vesničky St.-Louis, obydlené jen asi 400 obyvateli, předpovídají teď velkou budoucnost: v přístavu při kanále zřízeném lodi i o 5 a 6 metrech ponoru nalézají bezpečný útulek. Neschází než železná dráha, která by spojovala přístav s ostatní Francií.

Nezdravota St.-Louiská těší se horší pověsti, než je ve skutečnosti: úmrtnost není větší než v Arles, a případným odvodněním zdravotní poměry ještě prý bude možno zlepšiti. Nejvíce novému přístavu je s neprospěchem nepřítel Marseille, která velmi nerada vidí ve svém blízkou vznikati přístav položený ještě příhodněji než jest její. Zejména dávno navržené spojení Rhône s oblastí Atlantického oceánu velmi citelně by Marsellii uškodilo. Též Arles s nedůvěrou šilhají po St.-Louis, třeba jejich mizerný přístav za to šilhání nestojí, a mimo to mocná společnost železniční, známá po vší Francii P.-L.-M. (Paris Lyon-Méditerranée),

žárlivě střeží svůj nynější monopol, dle něhož veškeren skoro obchod k jihu a od jihu Francie čile se rozvíjející v jejich je rukou.

Je také pravda, že průplav začíná se zanášeti bahnem rhônským: čistá voda mořská občas se zakaluje, mořské ryby ztrácejí se z něho a sladkovodní v něm se vyskytují. Ale tu nesnáž snadno by bylo odstraniti a inženýři francouzští již by dovedli náplavy Rhônské zaváděti někam jinam. Netřeba než prolomiti hrázi jižní a přeložiti výtok Velké Rhôny do Crau de Rostan.

* * *

Dráha z Arles přechází nejprve široký kanál Grapponský a pak projíždí močálovitým krajem po viaduktu 769 m dlouhém. Trať brzo obrátí se na východ a po krátké chvíli, ve vzdálenosti asi 12 kilometrův od Arles, vstupuje na planinu zvanou La Crau (z celtického kmene »craigh«, značící kámen), Campus lapideus či Cravus starých Římanův. Je to širá rovina, zaujímavý tříhranný prostor 53.000 čtverečných hektaru mezi Rhônou, Alpínami a jezery pobřežními, zejména jezerem de Berre, a pokrytá vrstvou malých oblázků, jež Rhôna a Durance tady snesly.

Počítají, že Rhôna účastnila se na té snůšce nejméně šesti sedminami, Durance nejvýše jednou sedminou. Myriadám malých kaménků v utvrdlém blátě, z nichž jen chudě prorůstalo trávy pro pasoucí se brav, již staří Řekové, když poprvé sem zabloudili, obdivovali se a spředli si báji, kterou tuším Aischylos ve svém »Spoutaném Prométheovi« vypravuje: Herakles potkal tady armádu Ligurských a nevím proč pustil se s nimi do boje. Ostatek Herakles, jak známo, sepral se s každým. Však tenkrát heros neměl s sebou ani zázračného luku ani šípův a málem byl by podlehl, když v největší tísní božský jeho otec Jupiter seslal mu déšť kamení, kterými Herakles nepřítel šťastně utloukl.

H. B. de Saussure domníval se, že Crau není než bývalé dno mořského zálivu, do něhož kdysi vlévala se Durance.

V zimě, když někdy trochu sněhu napadne, pláň dobře může připomínati kraje sibiřské; tak alespoň živá fantazie provençalská se domnívá. Ale je pravda, že v létě, když sluneční úpal rozpražuje kamení, La Crau vypadá jako Sahara a v prohřátém vzduchu často i úkazy faty morgany lze pozorovati. V těch dobách stáda ovcí, která jindy pasou se na travinách z

křemení spoře vyrážejících, opouštějí Crau a uchylují se na šťavnatější a lepší pastviska alpská.

Již záhy bylo pomýšleno na to, neplodnou pláň nějak zúrodniti a především zavodniti. Řeka Durance zvláště k tomu je příhodná: divoký její proud snáší ohromné množství, prý 18 milionů tun ročně kyprého nánosu alpského, jenž obsahuje hojnost dusíku, uhlíku a výtečného mrviva. Již v XVI. století inženýr Adam de Crapponne založil průplav po něm nazvaný Canal de Crapponne, kterým severní část pustiny přeměněna byla v úrodný, pěkný kraj se zahradami a poli, jež vroubí bujné stromoví, topole, olše, cypřiše, ano i olivy a mandlovníky, dávající tomu kraji veselého rázu.

Podle plánu inženýra Crapponna – a věru nevím, proč dle něho se nepokračovalo – Crau byla by již docela pokryta vrstvou úrodného, kyprého nánosu, nebo počítal důmyslný ten muž, že průplav pokryje ročně 163 hektary vrstvou 25 centimetrů, takže ve 330 letech, od těch dob asi uplynulých, celá Crau už mohla býti hojně zásobena.

Mimo tento průplav byly nověji vystavěny ještě jiné, zejména Canal de Langlade a Canal d'Istres s mnoha jinými odbočnými a menšími, a není pochyby, že časem La Crau zmizí docela a bude opravdu jen pohádkou.

Pobřežní jezero. Etang de Berre, které tvoří východní hranici pláně Crauské, nepatří povahou svou k ústí Rhône. Předně již pahrbky od Rhône je odděleno a také od moře Středozemního, s kterým souvisí jen uzoučkým průlivem Carontským. Je opravdu s podivením, proč zde není seřízen nějaký přístav, kde přece lodi našly by nejjistější útulek. Jinde s velikým nákladem sestrojují se přístavy uměle, zde věc nevyžadovala by ani mnoho peněz ani práce, a také spojení se zálivem Marseillským nebylo by nesnadno dosíci.

Snad ještě abychom slovíčkem zmínili se o podnebí při ústí rhônském, jež ostatek snadno charakterisovati jediným slovem: mistral. Již asi od Montélimaru pobřeží rhônské mění svůj ráz a kraj přechází ze zeleni do žlutava nebo do běla tak, jak asi představujeme si sluncem vypálený jih.

Když jsem z promenády clu Rocher des Doms v Avignonu ponejprv se rozhlížel po tom kraji, mimoděk připadly mi na mysl obrázky a představy Jerusalema: skály jsou zběleny, pastviny vysušeny, prach pokrývá listí stromův a keřův, štíhlá cypřiše a pak oliva objevuje se na nízkých vrcholcích a holých jinak kopcích. Přecházíme z podnebí lyonského do podnebí

přímořského či provençalského, které skládá se ze dvou částí: z oblastí mistralu na západě a z oblasti mistralu skoro prosté na východě.

Ústí Rhôny je pravou říší mistralu. – Co je mistral? Mistral je vítr, ohromný vítr, pronikající do kostí skrz všechny pláště a zábalý, a našinec darmo před ním uchyluje se kamkoli. Mne stihl mistral v Marseilli. Ještě den před tím bylo tak krásně, teploučko – bylo to koncem prosince – a procházel jsem se bez zimníku, v jarním přestrojení; ale nazejtří sotva jsem lůžko opustil, již cítil jsem podivné mrazení a venku burácení, třebaže obloha byla jasná a slunce pěkně svítlo.

Chtěl jsem vzdorovat mistralu a vylezl jsem až na vysoký kopec, s něhož Notre-Dame de la Garde rozhlíží se po velikém městě, ale ani dvě minuty nevydržel jsem nahoře dívat se na rozbouřené moře. Spěchal jsem dolů a nezbývalo než nejbližším vlakem uchýliti se na několik dní na Rivieru. Ještě ve vlaku mistral pronásledoval, foukal ještě v Toulonu dosti silně a přestal úplně až v Nizze.

»Le Mistral, le Parlament, la Durance – sont les trois fleaux de la Provence,« říkají Provençalové, ne moc lichotivě pro francouzský parlament. Však mistral ne do slova je takovým zlem, nechci říci jako parlament, ale jak Provençalové si myslí; je odporný, ale zdravý jako žaludeční likér. Pokaždé, když zavěje údolím Rhônským, pročistí všecko důkladně, zahání miasmy, bacilly a zápachy bažinatých krajin, a bez něho vedlo by se Marseilli a Toulonu mnohem hůře.

Mistral má ohromnou sílu a vytrvalost: mnohdy může zastaviti i celý vlak. Je to »černá bóra« Strabonova, o které dí, že je to »vítr mocný, strašlivý, který kameny valí, lidi s vozů shazuje, údy jejich láme a šat i zbraně s nich strhuje«.

Jméno »mistral« značí tolik co maitre, mistr, a mistral opravdu nejinak si počíná než jako svrchovaný pán ve vzduchu i na zemi: rozhání oblaka jako peří, na zemi poráží stromy, láme jich větve, zdvihá mračna prachu, dveří ani oken před ním neuzavřete, a vzepte-li se proti vám na rohu ulice, nepustí vás kolem a – nezvyklému aspoň – nezbude než obejít.

Říkají, že věje buď tři dni nebo devět nebo dvacet sedm, jakoby jinak než trojkou počítat neuměl; právě jako Ženevská bíza, která však na devítku zřídka to dotáhne. Mistral je suchý a nepřináší s sebou deště, zaháněje všechny páry do moře: na severu počíná v těch krajích, kde oliva se objevuje, kolem Montélimaru, na západě počínaje od vrchu Naurouze, od Castelnaudary a zvláště od Carcassonu, na jih proniká až k úpatí Pyrenejí a k Albérám, kde však již nenese svoje jméno, nazývají se cers nebo cierce. - - -

Když podruhé projížděl jsem širokou plání oblázkovou a když vlak objížděl tiché jezero de Berre, bylo právě první ráno a bílá pára vznášela se nad vodami. Ani větřík nezavanul, a otevřeným oknem vagonu dýchal jsem čistý, jasný vzduch, prosáklý solnou vůní, která věstila blízkost moře. A v okamžiku zmizelo všechno, když vlak zaharašil mezi skalami a zanikl v dlouhém tunelu de la Nerte. Pět nebo šest minut byli jsme v temnotách a napjatě očekával jsem východu z bílých skal: věděl jsem, jaké divadlo velkolepé mne očekává. Najednou se osvětlilo, ještě několik skal mihlo se kolem oka – až najednou jakoby kouzelná opona se vyhrnula a moře Středozevní ztápělo se v záři zlatého ranního slunce. Celé to nezměrné zrcadlo klidné, tiché, jak jen moře klidným a tichým bytí může, odráželo tu zlatou spoustu a splývalo v jednu nekonečnou, okouzující krásu...

První vystoupení na Mont-Blanc roku 1786

Malý pomník před kostelíkem alpského městečka Chamonix zvěčňuje památka hrdiny zvláštního druhu a rázu, připomínaje potomkům vůbec a turistům zvláště, že Jakub Balmat první ukázal cestu na nejvyšší horu evropskou a také sám na ni vystoupil. Dne 8. srpna r. 1886. bylo tomu právě sto let. Tenkrát bylo vystoupení na Mont-Blanc událostí, dnes skoro denně – arci jen v měsících červenci, srpnu a září, řidčeji v červnu a v říjnu, někdy však i v měsících zimních – setkáváme se v Chamonix s jednotlivci nebo celými společnostmi, které podnikají tuto vycházku namáhavou sice, ale nyní již méně nebezpečnou. Jen malá část výstupů věnována jest vědě, neboť většina nynějších lezců koná tu cestu spíše jen jako zvláštnost, ne pro vědecké výzkumy. Ani vyhlídka nevyrovná se přestálému namáhání. Jest sice viděti široký obzor, ale i při jasném povětří vzdálenosti jsou příliš veliké, takže předměty mizí v neurčitém daleku. Krajinu od Jurských Hor až k Apenninám jen v obrysech lze rozeznati. Někteří tvrdí docela, že viděli moře Středozevní, o tom však právem lze pochybovati.

Z údolí chamoniského lze přehlédnouti celý mohutný řetěz nejvyšších Alp. Dojem pohledu toho sotva možno popsati, a také se o to pokoušeti nebudeme. Hledíme-li od úpatí Mont-Blancu na rovnoměrnou jeho plochu sněhovou mírně s vrcholku se klonící, ani nám nepřipadnou na mysl všechny ty nesnáze a překážky, jež přemáhati dlužno při vystupování. Čistý alpský vzduch klame necvičené oko jak při odhadování vzdálenosti, tak i při posuzování vnějších tvarů. Zdá se nám, že těleso hozené s vrcholku mohlo by se zvolna skutáleti až dolů do údolí. Trhlin, bezedných propastí a plání ledovcových okem nelze rozeznati.

Slezení Mont-Blancu má arci mnohem větší důležitost pro vědu než pro turisty, a také byla to touha po rozřešení jistých otázek vědeckých, která aspoň nepřímo řídila kroky prvního lezce.

Mont-Blanc jest, ať tak díme, hora nové doby. Dosti podivno. Ležít' uprostřed vzdělané Evropy, výškou všechny sousední hory převyšuje, a přece po dvacet věků nenalzáme o něm zmínky ani u dějepisců ani u cestopisců ani u učenců, ani žádný básník nejmenuje ho – krátce, ani nejmenší zprávičky. Musíme dobře znáti ducha cestovatelů a zeměpisců minulého věku, abychom dobře pochopili »odkrytí« údolí chamoniského vůbec a Mont-Blancu zvláště. Vkus cestovatelů byl druhdy jiný nežli dnes. Krásnou krajinou byla jim místa, kde člověk pohodlně mohl obývati a dobře žíti, úrodná pole, lesnaté pahrbky, lučiny a smavá údolí a ještě lépe pěkná zahrada, hodně uměle seřezaná a srovnaná. Místům, kde příroda nevázaně rozpoutala se v divoké kráse, vyhýbali se. Zůstávali chladnými oproti divadlům, jež unášejí moderního cestovníka. Montaignovi vidoucímu vodopád rýnský u Neuhausenu bylo nápadno pouze to, že zdržuje běh lodí a překáží plavbě. O Alpách tyrolských uměl napsati jen tolik, že mu tam bylo méně zima, nežli se obával. Ještě r. 1701. poznamenal Addison, že přechod přes Apenniny mezi Bologní a Florencí jest nad míru nudný. Sám Voltaire ze svého sídla ve Ferney nedaleko jezera Ženevského pokládal Alpy za věčnou přehradu různé národy od sebe oddělující. Teprve Rousseau začal souditi jinak o těch »strašných pustinách«. V divokých bystrinách, nedostupných skalách, černých lesích, strmých horách a neschůdných cestách i ve hlubokých propastech vidí krásu krajiny, přistřiženým zahradám sarkasticky se vysmívaje. Však známe, kterak vylíčil Montreux a celý ten kout jezera Lémanského! Tak znenáhla dostával svět jiný názor. Tu pojednou zvěstují cestovatelé, že v údolí chamoniském všechny divoké krásy přírodní jsou pohromadě měrou nevidanou. Vše, co obrazotvornost lidská dosud si sestrojila, bylo tam, a ještě převyšeno dojmy, jež působí shluky ledovcové.

Však bychom i věděli, proč malebná krása Mont-Blancu a jeho okolí teprve v minulém věku přišla k uznání, pochopíme sotva, proč geografie nevšimla si dříve té hory a neurčila ani její pravé polohy. Jestit' zrovna nevysvětlitelno, kterak hora viditelná na 60 mil v okolí zaujímajícím asi čtyři sta čtverečních mil, neznámou zůstala nejen ve starověku, nýbrž i ve věku středním, ano dlouho i do doby nové. Plinius pokládal za nejvyšší horu alpskou Monte-Viso. Na starých mapách hora Rochemelon (nedaleko Mont-Cenisu) jest označena jakožto hora »velmi vysoká«, kdežto ostatní vysoké vrchy savojské sotva jsou zaznamenány. Na nejstarší mapě vévodství Savojského od Belgičana Jiljí Bouillona z první polovice XVI. věku okolí Mont-Blancu nejhůře jest označeno. Prostor mezi Tarentaisou, Faucigny, Chablaisem, Valisem a údolím aostským jest jedině, massivní horstvo podlouhlého tvaru. Ve velkém

atlantě Merkatorově z roku 1595. v rozdělení horstev značný jeví se již pokrok. Poprvé vidíme zde »Chamonis« a »la Mont Maudite«, čímž patrně vyrozumívá se Mont-Blanc; celý hřbet Mont-Blancu jest označen prostě jménem »Glacières«. Mont-Blanc nesprávně jest umístěn, jsa příliš daleko od Chamonix a přímo na východ od Bonneville. Předkové naši nesnadno vyznali se v tom bludišti vysokých vrchů, do něhož přicházíme údolím arvským! K tomu ještě přistupuje zmatek vzniklý tím, že každý národ sousední – Italové, Švýcaři a Francouzi – různá dával jména týmž vrchům, s různého je pozoruje stanoviska.

Chyby prvních geografů dlouho přecházely z knihy do knihy. Potřeba oprávit chyby ty naskytla se ovšem teprve tehdy, když údolí chamoniské a okolí Mont-Blancu počalo se otvírat cizím návštěvníkům. Mimo to přesná topografie toho kraje zajímala nejen turisty, nýbrž ještě více geologii a strategii. A tak znenáhla, od polovice minulého věku počínaje, sestrojovány byly mapy čím dále tím dokonalejší. Poslední Drivetova, Bardinova a Viollet-de-Ducova sotva které místo nechávají nedokonale označené. – Zmínky zasluhuje zde relief Mont-Blancu řezaný z lípového dřeva, vystavený ve zvláštním kiosku Jardin anglais v Ženevě, o němž de Sené několik roků pracoval. Objímá veškeré okolí Mont-Blancu do nejmenších podrobností plasticky a věrně provedené. Reliéf jest 8 m dlouhý, Mont-Blanc 79 cm vysoký.

První geodetické měření výšky Mont-Blancu provedl vadtický matematik Fatio de Duillier okolo r. 1740. Napočítal 2000 tois (asi 3898 metrů) nad hladinou jezera Ženevského. V srpnu r. 1775. Jiří Shuckburgh mnohem správněji shledal, že Mont-Blanc jest 15.662 angl. stop (čili 4772 metrů) nad mořem Středozezemním. Dvanácte let po tom r. 1787. de Saussure barometrickým měřením obdržel 2450 tois (asi 4775 metrů). Od těch dob více než 100 pozorování toho druhu učiněno, a průměrem nalezena výška 4810 metrů. Správně vyměřili to barometrem r. 1844. Charles Martins a Aug. Bravais. Relativní výška nad údolím chamoniským jest 3760 metrů.

Koncem XI. věku založeno bylo nedaleko Chamonix převorství benediktinské podřízené později biskupům ženevským, kteří ode druhé polovice XV. věku také tam dojížděli. Nicméně údolí zůstávalo skoro neznámo i samým obyvatelům na pobřeží jezera Ženevského. Nikdo se tam neodvažoval. Bůh ví, co všecko tenkrát o ubohých obyvatelích tichého údolí se vypravovalo. Jakoby to byla peleš lotrovská. A zatím tam žil lid tichý, mírumilovný a přes to, že byl od ostatního světa takořka odloučen, nikterak nevědomý. Místo divokých horalů byli

zde lidé poctiví, pilní, dosti dobře znalí poměrů zemí ostatních. Vždyť tak mnozí z nich hledali chléb svůj v cizině a přinášeli pak úspory svoje do domova.

První cestovatelé, kteří vnikli do toho osamělého kraje, byli Angličané Windham a Pococke. Věřu, že jest trochu zajímavá ta jejich výprava, a budiž nám dovoleno, něco o ní pověditi. Kdybychom šli kamsi do pustin sibiřských, snad nejinak bychom se na to vystrojili. Windham, jako mnozí cizinci, trávil léto r. 1741. v Ženevě. Ony »zlopověstné hory« a ledovce, na něž s nábřeží ženevského tak rozkošný jest pohled, velmi jej zajímaly; ve svém příručním cestopisu – »Délices de la Suisse« jmenoval se tehdejší Baedeker – našel sice popisy měst, mravů a krojů švýcarských, ale ani slova o ledovcích. Ale v jiných knihách ničeho nemohl se dočísti. Ustanovil se tedy na tom, že sám navštíví ten divný kraj. Při table d'hôte v hostinci, kde bydlil, prohlásil svůj úmysl, který brzo stal se známým po celém městě. Ale se všech stran zrazovali mu to, krajina že prý tam polodivoká, neschůdné cesty, lid loupežný. Když nic horšího, tož dojista nelze tam dostat ani jídla ani noclehu, a chce-li tam jíti, že musí se zásobiti všemi potřebami jako na dalekou výpravu. Windham hledal především soudruha. Brzy přihlásil se k účastenství krajan jeho, Richard Pococke, známý tehda cestovatel po Východě. Za krátko ještě několik Angličanů se připojilo, a po mnohých přípravách celá karavana, vyzbrojená jako do boje, dala se na cestu 19. června r. 1741. Na několika soumarech vezli s sebou všecky možné i nemožné potřeby cestovní – pravý to ambulantní hôtél. Po třídením dobrodružném pochodu údolím arvským, místy velmi neschůdným, spatřili první ledovce a před Chamonix rozbili stany. Bodří horalé honem se sběhli, a brzy se smluvili s příchozími, tak že cestovatelé shledali ovšem zbytečnost svých opatření.

Když tázali se tamějších rodáků, co všechno lze u nich viděti, tito ukázali prostě na ledovce de Bois a des Bossons, jež sáhaly hluboko do údolí. Tím však se Angličané nespokojili a tázali se, není-li možná vystoupiti nahoru na vrchy. V tom jim horalé přisvědčili, ale pověděli jim zároveň, že vystoupení jest náramně obtížné, takže živá duše se tam neodvažuje, vyjímaje některé kamzíkolovce a muže hledající krystaly. Z cizinců prý dosud žádnému nenapadlo vystoupiti. Sám důstojný převor kláštera hleděl Angličany od jich úmyslu odvrátiti. Ale marně! Jen vyhlídka na dobrý výdělek přiměla některé vesničany, že nabídli se za průvodčí. Sami představovali si výpravu tak nesnadnou, že mimo zásoby potravin nabrali s sebou i svítiva a topiva k přenocování. Angličané zvláštní ustanovili řád: aby šli všichni v řadě za sebou, docela zvolna, a kdyby některému docházel dech, aby ihned to oznámil, že celá karavana zastaví, aby se mohl zotaviti; u každého pramene že jest nutno znova Montanvers,

kam teď může vystoupiti každé dítě, vydrží-li pozvolna stoupati asi 3 hodiny, a nechce-li jeti na mezku; tam již tehdy vedla malá stezka ne sice tak pohodlná jako teď, ale celkem jistě bezpečná. Vidíme z toho, jak hrozné měli naši předkové představy o horách... Ještě při jedné příležitosti bylo vystoupení na Montanvers tak obřadné roku 1810. císařovna Josefa podnikla tu vycházku s několika dvorními dámami a vzala k tomu 68 průvodčích! Napřed vyslané oddělení vojínů vysekávalo ještě cestu.

Po čtyřhodinném stoupání přerušovaném několikerým oddechem přišli Angličané posléze na temeno a odtud sestupovali k ledovému moři. Arci pohled ten učinil na všechny dojem velikolepý. »Představte si své jezero,« psal Windham do Ženevy, »rozbouřené a pojednou ve všech svých částech zamrzlé; snad ani to přirovnání není docela případné.« Přešli ledovec bez obtíží a uprostřed pili na zdraví admirála Vernona a na zdar armády anglické. Mnoho nesnází působila jim pravá moréna; místy lezli po všech čtyřech. Vyšedše ze Chamonix o polednách, vrátili se za soumraku. Průvodčí dosud ukazují »Pierre des Anglais« na levém břehu »ledového moře«, připomínající návštěvu prvních Angličanů.

Ve své zprávě Windham ani slovem nezmiňuje se o Mont-Blancu. Vůbec návštěva jeho v Chamonix byla velmi krátká. Půl hodiny ztrávili na ledě, kdež jejich zvědavost »úplně byla uspokojena«, a vrátili se hned druhý den přes Sallanche a Bonneville do Ženevy. K výpravě byli sice vzali několik nástrojů k měření výšek, ale Williamson, vychovatel lorda Hadingtona, který jediný s tím dovedl zacházeti, v poslední chvíli odřekl účastenství, obávaje se velikých nesnází. Vzali tedy s sebou jen bussolu, ale i tu zapomněli pak v Chamonix.

První pokus rozptýlil trochu zastaralé předsudky. Již v roce potomním, 21. srpna r. 1742., několik Ženevami vydalo se na touž cestu, ale nepořídili více než jich předchůdcové. Vystoupili také jen na Montanvers a ledové moře. Jenže tentokráte vzali s sebou méně zbraní a více nástrojů vědeckých. Bylť ve společnosti přírodovědec jakýs, pak hotovitel nástrojů mathematických a fysikálních, Petr Martel, který pokoušel se udati výšku a polohu jednotlivých vrcholků. Týž zmiňuje se již o Mont-Blancu, jež pokládá za nejvyšší horu alpskou.

To byly tedy první dvě cesty do údolí chamoniského, o kterých máme určité a obšírné zprávy. Windham a Pococke pokládáni za »objevitele« toho kraje. Avšak již před nimi údolí bývalo tu a tam navštěvováno, jen že svět o tom nezvěděl. Ta zásluha Windhamovi náleží, že svojí výpravou svět na ně upozornil.

Ale přese zprávy Windhamovy a později Martelovy, jež s velikým interessem se potkaly – mnoho se o nich mluvilo a není divu, že také velmi mnoho k nim přibásněno – po celých 20–25 let údolí chamoniské jen velmi málo bylo navštěvováno cizinci. Nedostávalo se popisům jejich onoho nadšení, které by bylo dovedlo nadchnouti a pobídnouti k následování. Nedostávalo se jim obdivu pro krásy přírodní a spokoj ovály se pouhým popisem.

Dva Ženevané doplnili či lépe řečeno provedli tuto úlohu: Bourrit a Saussure.

Marc Théodore Bourrit (roz. 1735), původně malíř miniatur, když s vrchů Voironů při jezeře Ženevském poprvé uviděl veškeré horstvo alpské, jat byl touhou, aby mohl zobraziti ty nebetyčné vrchy a skály, jichž dosud žádný štětec se nedotekl. Procestoval Alpy Savojské, pokud mohl, a napsal knihu »Descriptions des Glacières«, již sám ilustroval. Bourrit ovšem měl více dobré vůle a chvalitebného zápalu pro svou věc, než dovednosti. Nebyl spisovatelem – jen miloval hory převelice a za to svými spisy a obrazy dovedl aspoň to, že lásku k horám vzbudil, nejdříve ovšem u svých krajanů. Nazývali jej »dějepiscem Alp«, tenkrát právem.

Horace Benedict de Saussure, přírodopysce a profesor na akademii ženevské, ovšem učeností a duchem nad Bourrita vynikal. Již za mlada donášel nemocné mateři své květiny a vystoupiv jednou za tím účelem na Mont-Salève nedaleko Ženevy, podobně jako Bourrit uchvácen byl velikolepou panoramou alpskou. Od dvacátého roku nebylo léta, aby některé hory nenavštívil. Prošel tak Apenniny, Juru, Cevenny, Côte d'Or, hory skotské a větší díl hor německých. Alpy vůbec a zejména okolí Mont-Blancu kříž na kříž procestoval za účelem vědeckým. Jediný Mont-Blanc zůstával nedostupným. S nábřeží ženevského, ano s okna svého bytu v Ženevě denně mohl vídati bílého velikána, a nejrůznějšími přáními jeho bylo vystoupiti na jeho vznešené témě. Domníval se právem, že experimenty provedené v takové výši k novým a vzácným povedou výzkumům. – Již při svých prvních návštěvách v Chamonix r. 1760. a 1761. vypsál a oznámil ve třech farnostech údolí chamoniského (v Les Houches, le Prieuré, l'Argentière) odměnu dosti velikou tomu, kdo by našel cestu k temeni Mont-Blancu aspoň trochu schůdnou. Ano slíbil platiti ztrávené dny i za pokusy marné.

Průvodčí Petr Simon pokusil se nejdříve r. 1760. přes ledovec Du Géant se strany Taculu, podruhé se strany ledovce Des Bossons, avšak vrátil se, nemaje žádné naděje na dobrý výsledek.

Patnácte let po té, 14. července r. 1775., čtyři průvodčí ze Chamonix (Frant. a Michal Paccard, Victor Tissai a Couterau) pokoušeli se o totéž od hory La Côte. O výpravě této

máme již obšírnější zprávy. Lezci přemohli dosti šťastně první překážky, a vše zdálo se slibovati dobrý výsledek: měli příznivý čas, a cestou, vedoucí po většině širokým sněhovým údolím, nenalézali ani velikých trhlin ani srázných strání: ale odlesk slunce a řídkost vzduchu tak je zmalátnila nejen na těle, než i na duchu, že byli nuceni vrátiti se. Všichni pak více neb méně onemocněli. – Dle hodnověrného popisu Couteranova došli až ke Grand-Plateau. »Viděli jsme,« oznamuje Couteran, »temeno Mont-Blancu tak blízko, až se nám zdálo, že jsme vzdáleni od něho sotva hodinu cesty. Ale brzo jsme se přesvědčili o svém omylu, několik kroků dále změnilo se naše hledíště a nyní bylo téměř dvakrát tak daleko... V okamžiku viděli jsme, kterak Mont-Blanc zahaluje se mraky, jež asi za deset minut stihly i nás; než přes to malým otvorem skrze ně mohli jsme se kochati pohledem na pláň piemontské, jež zdály se nám jako bludný svět v nekonečném vzduchu; ale brzo se mraky sevřely a rostoucí jich hustota byla nám znamením k návratu; vrátili jsme se touže cestou, kterou jsme byli přišli.«

Zatím přešlo osm let. Cestující častěji a častěji navštěvovali údolí chamoniské. – R. 1783. tři jiní průvodčí (Jean Marie Couttet, jeden z hlavních průvodčí Saussurových, zejména po smrti Petra Simona, Lombard Meunier, zvaný Le Grand Jorasse a Josef Carrier) znova touže dali se cestou, než přenocovali na La Côte (kdežto jich předchůdcové na úpatí téže hory), přešli ledovec, pak dali se týmž údolím sněhovým jako předešlí. Krásné, mnohoslibné počasí stalo se jim osudným. Paprsky poledního slunce odrážející se na sněhové pláni působily nesnesitelné vedro. Byli již dosti vysoko, když nejsilnější z nich, Meunier pojednou a jako rázem napaden byl nepřemožitelnou ospalostí; chtěl, aby druzí dva jej nechali spáti a šli dále bez něho. Tito však předvídajíce zhoubné toho následky, nikterak nesvolili; bylť by ubožák usnul a více se neprobudil. Upustili tedy raději od svého pokusu a vrátili se do Chamonix. Sestupováním ovšem také ospalost zemdlého druhu přešla. Meunier, člověk prý atletické postavy, prohlásil pak později, že kdyby měl vystoupiti ještě jednou, nechá doma všechny potraviny, víno a kořalku a že vezme jen slunečník a lahvičku voňavky proti mdlobě!

Průvodčí pozbývali teď již vši naděje. Bourrit, doslechna o tom, chtěl sám dáti dobrý příklad a s doktorem Michalem Paccardem téhož roku nový pokus učinil (1783). Ale špatně pochodil. Na hoře La Côte překvapeni byli mlhou a silným deštěm, takže musili se spasiti rychlým útekem.

Již pokládán výstup na Mont-Blanc za holou nemožnost', ano i sám Saussure byl toho mínění. Avšak Bourrit neustával doufati, a od počátku r. 1784. od místa k místu chodě, vyzvídal

mínění tamějších rodáků. Zpráva, že dva lovci z vesnice La Gruaz došli až k Aiguille du Goûter, nových dodala mu nadějí. Došel hned do vesnice a s oběma lovci se srozuměl. Tito vyprávěli, že od nejvyššího temene Špičáku dle jejich zdání nezbývá k Mont-Blancu než asi 400 nebo 500 sáhů po svazích ne příliš příkrých. Sami se hned nabídli, že ho tam dovedou. Bourrit však odložil to na dobu pozdější, až by sních nebyl tak měkký a řídký, kdy jest snáze na něm se udržeti. Vyšli tedy 16. září r. 1784. z vesnice Bionnassay: průvodčí Meunier a Jean Marie Couttet ze Chamonix, onino dva lovci z La Gruaz, Bourrit, jeho pes a posléz jakýsi vesničan jménem Maxime, který v Sallanche k Bourritovi jakožto průvodčí se přidal. O půl šesté za svitu smolnice dosáhli roviny na »Okrouhlém Kameni« – Pierre Rondě. Bourrit již myslil, že nemají daleko k cíli; tu pojednou zdvihl se ostrý vítr, a zima stávala se citelnější. Ubohý sedláček Maxime jen se třásl. Bůh ví také, proč se přidal k té karavaně. Před tím jakživ nic takového nepodnikl, leda že cizince ze Sallanche do Ženevy dováděl! – Zatím co Bourrit a ostatní se oblékali do svých svrchníků, Couttet a jeden z lovců, Cuidet, kráčeli statně dále a zmizeli brzo za ledovými kopci. Ostatní snažili se je dohoniti. Bourrit však zemdlením a zimou nemohl již dále. Žádal vína, než to vzali s sebou druzí dva napřed. Voláno na ně a dávána znamení. Oba odpověděli, že tam jest zima převeliká. Tu již Bourrit dále se neodvažoval; síly nestačily, třebaže vnitřní zápal byl veliký. Volal alespoň na oba přední, sliby jim čině, aby jen pokračovali. Byl nevěslovně potěšen vida je, ani přicházeli k temeni skal a kráčeli po sněhu této příkré hory. »Jaká podivná a stkvěla podívaná,« píše, »na vystupování dvou těch mužů k nebesům a jich dokonalé odloučení od půdy pozemské!«

Bourrit, nesa svého psa v náručí – studený led nohy mu ochromil – sestoupil s ostatními, očekávaje jedné chalupě návratu své avantgardy. K jedenácté hodině v noci posléz Couttet chvatně otevřel dvěře s výkřikem: »Chvála Bohu, vracíme se z Mont-Blancu!«

Oba musili hned vypravovati svoje příhody, a Bourrit, nemoha se dočkati návratu do Ženevy, psal o tom Saussurovi. Ale jak se později ukázalo, věc nebyla tak správná. Couttet a Cuidet přišli jen do výše 4400 metrů ke skalám mezi Dômem a Les Bosses. V té výši, vypravovali, pociťovali palčivou žízeň a horko jako v peci ohnivé. Nemohli udržeti se na nohou, a Couttet pozoroval, že slabost ta nevzniká z nedostatku vzduchu. Rozhled odtud ducha jejich přímo omámil. Když pak vzhledli k zapadajícímu slunci, zdála se jim deska jeho ohromně velikou a rychle zapadající za obzor. Obyvatelům planiny divadlo toto ovšem není tak neobyčejné, ale horalům těm bylo to něco docela neznámého. Plni jsouce strachu obrátili se ihned a co nejčerstvěji sestoupili dolů.

Vším způsobem tento pokus, třeba jen pokusem zůstal, byl znamenitý. K temeni Mont-Blancu nezbyvalo již než 400 metrů, a Saussure, dovědév se o výsledku té výpravy, sám chtěl nyní výstup podniknouti. To nešlo ovšem tak rychle, neboť doba k tomu příhodná chýlila se již silně ke konci, a přípravy vyžadovaly mnoho času. Provedení odloženo tedy na příští rok 1785. Svým vůdcům Petru Balmatovi a Jeanu Marii Couttetovi uložil, aby pozorovali horu a oznámili mu vhodný čas. Zima r. 1784. a 1785. byla ostrá, a také léto nebylo příznivé. Teprve počátkem září pohoda poněkud se zlepšila.

Dne 12. téhož měsíce vydala se tedy na Mont-Blanc první vědecká výprava. Se Saussurem byli Bourrit a jeho syn. Průvod při vědeckých výpravách Saussurových obyčejně byl četný; tentokrát bylo dohromady asi 17 osob. Průvodčí nesli barometry, termometry, elektrometry a hygroskopy, pláště, pokrývky, chvoj, slámu, potraviny atd. Na úpatí Aiguille du Goûter byla zřízena chýže k přenocování. Nad chýží na skalách Saussure činil svoje pozorování. »Večerní páry,« tak popisuje svoje dojmy, »tlumily jako lehký závoj lesk sluneční a zakrývaly napolo nesmírný prostor, který rozkládal se pod námi, tvoříce pás nejkrásnější barvy purpurové, jenž objímal veškeru západní část obzoru, kdežto na východě sněhy rozkládající se při patě Mont-Blancu zbarvené tímto světlem skytaly divadla nejvelkolepějšího a nejvzácnějšího, čím více pára houstnouc sestupovala, tím pás ten stával se užším a barvitějším; posléze jevil se v krvavé červeni, a v témž okamžiku malé mráčky, které vystupovaly nad tímto kruhem, zářily tak živým světlem, že zdály se jako utkány z hvězdic nebo meteoru. – Vrátil jsem se odtud, když noc úplná nastala; obloha byla docela čistá a bez mraků, páry bylo viděti leda hluboko v údolích. Stkvoucí hvězdy, ale beze všeho třesavého třpytu rozlévaly po vrcholcích hor září nad míru slabou a bledou, ale přece dostatečnou k posuzování hmot a distancí. Klid a hluboké ticho vládnoucí v této pusté prostoře a zvětšované ještě obrazností vdechovali mi jakousi bázeň. Zdálo se mi, že samojediný přežil jsem vesmír, jehož mrtvola rozložena tuto pod mými nohama. Ale jakkoli jsou truchle tyto myšlenky, mají do sebe přece jistý půvab, jemuž nepadne ubrániti se. Obracel jsem zraky svoje častěji k temné pustině než k Mont-Blancu, jehož třpytivý a jako fosforický sníh měl ještě zdání pohybu a života.«

Nazejtří ráno všichni probudili se čilí a zdraví. Na další cestu dali se až po šesté hodině na radu Bourritovu, který nemohl zapomenouti té zimy, které v týchž místech za téže asi roční doby loni byl zakusil. Pojednou spatřili před sebou na ledovci De Bionnasay člověka, který nepatřil k jich tlupě. Podiv jejich ustoupil však brzo radostnému překvapení. Byl to Frant. Cuidet, lovec z La Gruaz, který loni s Couttetem tak daleko pronikl. Týž chtěje dohoniti karavanu Saussurovu, dal se včera večer na cestu a nejbližším jda směrem, ještě jí nadběhl.

Čím více vystupováno, tím byl sníh hustší. Petr Balmat šel napřed zkoumat cestu. Za hodinu vrátil se se zprávou, že nahoře jest tolik sněhu, že by bylo nejen nejvýš obtížno pokračovati, než i nebezpečno. Rozhodnuto tedy nepostupovati výše. – Návrat stal se beze zvláštních příhod. Bourrit a jeho syn ještě téhož dne vrátili se do vesnice Bionnasay. Saussure zůstal přes noc ještě v chýži pod Aiguille du Goûter, čně zde některá pozorování meteorologická.

Mezi obyvatelstvem chamoniského údolí a zejména mezi průvodčími alpskými panovalo led pochopitelné rozčilení, a nejen ctižádostivost', nýbrž i vzájemná žárlivost pohádala mnohé pokusiti se opět a opět o ten odvážný podnik a vystoupiti na temeno Mont-Blancu. To podařilo se konečně, a to průvodčímu Jakubu Balmatovi a s ním doktoru Paccardovi, arci po namáhání takovém, jehož málokterý by byl snesl. Nám, kteří vystupujeme již cestičkou vyšlapanou, ovšem sotva lze dobře pochopiti, kolik a jakých překážek musil první odvážlivec přemoci a co vše bylo mu podstoupiti. De Saussure, jak víme, jeden z nejdodlanějších alpinistů, praví ve své »Relation abrégée d'un voyage à la cime du Mont –Blanc« (Genève 1787, str. 12.): »Představím-li si Dra Paccarda a Jakuba Balmata přicházeti první v podvečer do těchto pustin, bez ochrany, bez pomoci, ano i bez jistoty, že člověk vůbec může žiti v místech, kam dojíti chtěli, a že přece neohroženě šli za svým cílem, musím obdivovati se jejich síle duševní a jejich odhodlanosti.« Více než Paccardovi uznání a obdiv Saussurův platí Balmatovi.

Jakub Balmat narodil se 19. ledna r. 1762. ve vesnici Les Pélérins v okrese Chamoniském. Otec jeho byl rolníkem. Jakub již z mládí vynikal neohrožeností a podnikavostí a jevil zvláštní zálibu ve hledání různých nerostů. Byl horal obrněný přírodou samou proti zimě a nesnáším horským; jsa silné konstituce tělesné, byl přece nad míru střídmy. Již prý jako hoch slíbil si, že vystoupí na Mont-Blanc, »taupinière blanche«, bílou krtičí hromádku, jak jej žertem nazýval. – Po vypsání ceny Saussurovy vystoupil několikráte na protější vrch Brévent, hledaje odtud příhodné cesty. I přímý výstup několikráte setkal se z nezdarem. S J. M. Couttetem totiž vystoupili od ledovce taculského a přišli až na druhou stranu vrchu Du Géant, ale Mont-Maudit stál jim neschůdností svojí v cestě. – Když pak kdysi (r. 1784.) převáděl cizince do Courmayeru, Balmat rozhodl se dáti se cestou docela neobvyklou, přes ledovec De Miage. Ale shledal brzo, že zde teprve to nepůjde. Než nedobrý začátek odhodlaného lezce neodstrašil.

Asi 30. června r. 1786. vyšel znova. Šel po hoře La Côte k ledovci Des Bossons, přes který ne právě nesnadno přešel. Za čtyři hodiny byl na Grands Mulets, kdež hodlal strávit noc. Po půl

třetí hodině stálého hledání a přebíhání o sedmé hodině večerní našel holé místo asi 6 neb 7 čtverečných stop prostory k přenocování. K deváté hodině soumrak vystupoval jako hustý kouř z údolí a stále více se blížil k osamělému nocleháři. O půl desáté bylo již tma, než přes to nad obzorem bylo ještě viděti poslední paprsky zacházejícího slunce, až posléze nastala noc úplná. Obrácen jsa proti Chamonix a se strany levé maje velikou pláň sněhovou vystupující až k Dômu du Goûter, se strany pravé pak tak asi na dosah ruky propast' osm set střeveců hlubokou. Balmat nechtěl usnouti, aby snad ve spaní dolů se neskutálel. Usedl na svůj malý vak a jal se třítí nohy a ruce, aby se v teple udržel. Brzo vyšel měsíc, bledý a ve kruhu mráčeků, které jej obletovaly. Okolo jedenácté hodiny se špičky Dômu du Goûter sestupovala mlha, která sotvaže došla níže, začala šlehati sněhem vřkol. Každou minutu hučely laviny, které valíce se rachotily jako hrom; ledovce praskaly a každým praskotem zdálo se, jakoby veškery hory se pohybovaly. Balmat nepocíťoval ani hladu ani žízně, jenom zvláštní jakési bolení hlavy od temene až k víčkům. Mlha nepřestávala; dech mrzl na šátku a sníh máčel šat skrz naskrz. Balmat byl nucen zdvojnásobiti rychlost svých pohybů, ano jal se i zpívati, aby zahnal roj teskných myšlének, které probíhaly mu hlavou uprostřed té mrtvé ledové přírody. Kolem druhé hodiny obloha k východu zabělala se bílým pruhem; s nastávajícím dnem vrátila se také odvaha. Slunce vycházelo zápasíc s mraky, které pokrývaly Mont-Blanc; ale o čtvrté hodině mraky ty houstly, slunečný jas slábl a Balmat poznával brzo, že dnes nebude možno postoupiti dále, a aby alespoň cesta vykonaná nebyla marna, jal se ohledávati okolí a celý den strávil, hledaje nejpohodlnějšího přístupu po ledovci. Když večer se blížil a zároveň s ním mlha, sestoupil k Bec-à-l'Oiseau, kde opět noc jej stihla. Přestál ji lépe než předešlou, třeba všecek při tom promrzl.

Avšak vedle Balmata ještě jiní snažili se téhož dojítí cíle. Musíme kousek zabočiti! – Saussure byl přesvědčen, že jediný přístup k temeni Mont-Blancu vede přes Aiguille du Goûter. Ale většina průvodčích chamoniských soudila jinak a hádali se o to, přijde-li se k Dômu du Goûter snáze »údolím sněhovým« a přes Grand Plateau anebo přes Aiguille. Učiněna sázka a určena na konec června (r. 1786.), v týž tedy čas, kdy Balmat cesty hledal. Obě strany vyšly ve stejnou dobu: Petr Balmat a J. M. Couttet měli noclehovati v chýži Pierre Ronde, Jean Michel Cachat, Fr. Paccard a Josef Carrier na vrcholku La Côte.

Jakub Balmat sestupuje dolů, potkal za vesnicí Mont poslední tři muže se zavazadly, holemi a cestovními obleky. Na jeho dotaz předstírali, že hledají jen kůzlata, jež byli odevzdali pastevcům. Odpověď patrně nesrovnávala se s pravdou: na kůzlata takhle by se nevystrojili; chtěli dojistá dobývati ceny Saussurem vypsané! Po krátkém váhání a malé úradě vyzvali

nově příchozí Balmata přímo, aby s nimi výpravy se účastnil. Balmat prese svoji únavu nabídnutí přijal, nechtěje, aby před ním kdo první vystoupil; vrátil se však dříve domů, aby starostlivou ženu upokojil. Pak oblékl čerstvé prádlo, vzal holeně a něco k jídlu do zásoby. V 11 hodin večer vyšel znova, aniž ulehl a v 1 hodinu s půlnoci dohonil soudruhy na Bec-à-l'Oiseau, čtyry hodiny pod místem, kde včera přenocoval. Všichni tvrdě spali, než brzy byli na nohou a teď dali se společně na cestu. Toho dne přešli ledovec tacconazský a vystoupili až na Grands Mulets, kde Balmat předevečirem strávil noc tak strašnou, pak davše se na pravo, přišli ve tři hodiny k Dômu du Goûter. Jednomu z nich, Paccardovi, docházel dech již nade Grands-Mulets, kde také zůstal ležeti na svrchníku jednoho z kamarádů, chtěje poodpočinouti. Ale na vrcholu Dômu du Goûter – cíli to cesty tří průvodčích – opět je dohonil, zotaviv se zatím; s ním přišli druzí dva, Balmat a Couttet. Sázku ovšem prohráli. Jedni chtěli teď zůstat a přenocovati, druzí, mezi nimi Jakub Balmat, pokračovati v cestě. Dali se tedy ke hřebenu Bosse du Dromadaire. Ale za nedlouho seznali, že jest nemožno sléztí jej; nejenže byl rozerván trhlinami, ani nebylo lze udržeti se na něm nohama. Přes to Balmat odhodlal se a, jako na koni sedě, počal vzhůru šplhati. Soudruhové, vidouce takovou odvážlivost a nemohouce Balmata od toho odvrátiti, opustili jej a dali se zpět do Chamonix domnívajíce se, že obratný a věci obeznalý druh snadno je pak dohoní. Čím výše Balmat stoupal, tím hrana hřebenu stávala se ostřejší; takže Balmat musil rukama si pomáhati, aby se udržel v rovnováze. Konečně nemohl již dále. Dal se tedy nazpět týmž způsobem, jen že pozpátku, což bylo nesnazší, a přišel posléze na místo, kde opustil soudruhy. Ale po těch ani památky, našel jen svůj tlumok.

Balmat tedy osaměl; chvíli nevěděl, co pocítí, zdali je dohoniti nebo sám pokusiti se o výstup. Vniterný hlas mu pravil, že tentokráte věc se mu podaří. Byly čtyry hodiny s večera. Vrátil se na Grand Plateau. Zde, v pozadí, Mont-Blanc vypíná se ještě 800 metrů vysoko. Na pravo hrana Bosses du Dromadaire, která jej spojuje s Dômem, na levo podporují jej dvě linie skal, jež nazývají »Červené Skály«. Již dříve s protějšiho Bréventu zdálo se Balmatovi, že by mohl sléztí pravou jejich stranu, shledal však, že jest tak strmá a sníh tak tvrdý, že sotva bude moci se udržeti. Ale dělaje díry hrotem své hole, mohl se dosti dobře vydrápati, jen že byl nade vše pomyšlení umdlen a sláb. Přišel takto ku pravému rameni Mont-Blancu a uviděl pojednou na straně italské Courmayeur. Měl vyhráno!

Nebe však bylo zakaleno a mlha válela se po vrcholku Mont-Blancu. Nepokoušel se již o to vystoupiti ne tak ze strachu, aby nezbloudil, jako spíše proto, že by ostatní nevidouce ho, mu neuvěřili, že tam došel. Zbytek dne využítkoval, hledaje nějakého útulku, ale nemoha ničeho

naléztí a vzpomínaje předminulé noci rozhodl se za hodinu raději se vrátiti. Dal se tedy na pochod a přišel zpět až ke Grand-Plateau. Dlouhým pochodem přes širé pláně sněhové v denním slunci se lesknoucí unavil se mu zrak nechráněný ani brejlemi ani závojem tak, že pojednou bezmála ničeho neviděl. Usedl, aby se pozotavil, přivřel oči a položil hlavu do dlaní; asi za půl hodiny zrak opět se vrátil, ale s ním přišla také noc a mnoho času již nezbývalo. Vstal tedy a opět chutě v před! Za malou chvíli nahmatal holí před sebou prázdnu – bylť na pokraji propasti, ve které tři průvodčí byli již pohřbeni. Marně hledal ledový most, přes který ráno byli přešli; noc zatím stávala se čím dále tím hustší. Bolení hlavy znova se dostavilo, mimo to silné bolesti žaludku, sice bez hladu a žízně. Nicméně přechodu přes propast nebylo. Položil tedy tlumok svůj na sníh, šátek dal si jako závoj přes obličej a chystal se co možno nejlépe strávití noc jako předešlou. Ve výšce 4000 metrů bylo nutno připravití se na větší zimu, bohužel neměl pokrývky a potraviny všechny byly stráveny. Byla to již čtvrtá noc mimo dům, k tomu ještě v místě, o němž těm, kdož alespoň poněkud nepoznali ledovce, nepadlo učiniti si představu. Grand Plateau jest ohromná zásobárna ledu a sněhu, z níž ledovec Des Bossons dolů se valí. V měsících nejteplejších ukazuje teploměr o půl noci 10°, ba i 20° C.! Tma byla tak veliká, že Balmat ani se neodvažoval vstáti a chůzí pohybovati se, aby se zahřál. Tíha v těle, neodolatelná ospalost a smutné myšlénky jako o smrti a pod. znova zlým byly znamením, a bylo potřebí nadlidského namáhání ubrániti se spánku a odolati zemdlení, hlavně ovšem rychlým třením rukou a nohou. Síly již již se nedostávalo. V celé té ohromné pustině panovalo mrtvé, příšerné ticho, přerušované občas hukotem lavin a praskotem ledovců. Ze vzdáleného Courmayeru slabě slyšeti bylo štěkot psa. Jediný ten pozemský hluk znova osvěžil umdleného cestovníka. Konečně ve dvě hodiny objevila se na nebi opět bílá prouha a slunce ji následovalo. Jenže Mont-Blanc trochu byl v oblaky zahalen.

Balmat byl všecek promrzlý; ale třením a rychlými pohyby údy trochu se zvolnily, načež Balmat polomrtvý hladem a zemdlením musil sestoupiti, tentokrát ovšem s jistotou, že věc se podaří při nejbližší příznivé povětrnosti. Přijda domu, spal plných 24 hodin.

Výzkumy svoje Balmat tajil. Jiným průvodčím ze žárlivosti ničeho říci nechtěl, ale na druhé straně rád by byl měl svědka svého triumfu. Obrátil se tedy na doktora Paccarda, rodáka chamoniského, a vyzval ho, aby účastnil se nové výpravy a získal jej také pro svůj zámysl. Doktor Paccard, tenkrát 29letý, byl muž dosti učený, zvláště dobrý botanik a geolog. S mnohými učiteli evropskými byl ve spojení a akademie turínská čítala jej mezi své dopisující členy. Oba se sjednotili, že při nejbližším dobrém počasí vyjdou spolu. Konečně 8. srpna r. 1786. čas zdál se býti dosti jistý, takže se mohli odvážiti na cestu. Paccard odevzdal se docela

vedení zkušeného a odhodlaného Balmata, ač při prvních krocích trochu váhal a navrhl, aby ještě několik průvodců bylo přibráno. Ctižádostivý Balmat toho nepřipustil: chtěl být první sám a sám. Úmysl zachovali oba v tajnosti, jen svým ženám oznámili svůj odchod. Hokyni, u které se zásobovali na cestu, upozornili, aby druhý den v 9 hodin dívala se k Dômu du Goûter... Když pak všechny svoje záležitosti zařídili, vyšli okolo 5. hodiny večer, jeden na levém, druhý na pravém břehu řeky Arvy, aby nikdo neměl zdání o jich úmyslu, a sešli se pak zase ve vesnici La Côte. Noc strávili oba dosti dobře na temeni hory téhož jména; spát asi do půl druhé s půlnoci. Za čtvrt' hodiny došli ledovce taconnazského. Doktor po prvních krocích po tom nezměrném ledovém moři, kde za každým krokem cítíme praskati ledové mosty, váhal.

Vyšli však odtud zdraví a bez úrazu a brzo měli Grands-Mulets za sebou. Na Petit Plateau přešli trosky laviny sesuté s Dômu. Kráčeli pak dvě hodiny a dosáhli Grand Plateau. Vítr stával se čím dále tím silnějším. Posléze, když přelezli příkrou onu stráň, přišli ke skalám Petits Mulets. Vítr strhl doktorovi klobouk a unesl jej na druhou stranu do údolí aostského. Aby ušli prudkým účinkům vánice, byli nuceni ulehnutí tváří k zemi. Deset minut nemohli povstati, neboť vítr silně pral do hor a hvízdal přes jich hlavy, zdvihaje metelici do výšky domů. Doktor pozbýval odvahy a nechtěl Balmata jinak následovati než leza po čtyřech. Takto přišli k pahrbku, se kterého bylo viděti vesnici. Dalekohledem rozeznali dole v údolí hokynářku v čele hloučku asi 50 osob, any se dívaly také dalekohledy nahoru. Doktor, ctižadostí jsa puzen, sebral se a jakmile se postavil na nohy, znamenali oba lezci, že dole je poznali, neboť kývali na ně klobouky. Paccard sice snažil se zůstat na nohou, ale přese všechny pobídky nemohl. Balmat tedy dal se na cestu sám, nakazuje předem doktorovi, aby se pohyboval, že se proň vrátí. Paccard však již byl všecek netečný a zimou skřehlý, a jakmile Balmat poodešel, usedl.

Balmatovi od toho okamžiku přechod neposkytoval – již tak příliš mnoho obtíží; jenom čím více stoupal, tím nesnáze dýchal. Každých deset kroků musil se zastaviti, jako by byl dýchavičný. Uvázal si šátek kolem krku a úst a dýchal skrze něj, což mu poněkud ulehčilo. Ale ostrá zima stávala se víc a více nesnesitelnou: malou čtvrt' míle stoupal Balmat celou hodinu. Kráčel s hlavou skloněnou. Pojednou vida, že jest na vršku dosud neznámém, pozdvihl zrak a zpozoroval, že konečně dosáhl vrcholu Mont-Blancu.

»Ohlédl jsem se vůkol,« vypravuje Balmat sám, »obávaje se, zdali snad jsem se nemýlil a není-li třeba stoupati ještě výše, na to nebyl bych měl již sil. Měl jsem pocit, jako by údy moje

měly se rozpadnouti, a že jen šat drží je pohromadě. Byl jsem u cíle tolika hledání dosud bezúčelného; přišel jsem sem, kam dosud nikdy nevystoupila noha lidská ani orel ani kamzík, přišel jsem sám, bez pomoci cizí a jen vlastní vůlí. Vše, co bylo vůkol mne, zdálo se mi, že mi náleží. Okolo čtvrté hodiny, když pohlížel jsem na to závratné panorama, obrátil jsem se k Chamonix, mávaje kloboukem, a znamenal jsem dalekohledem, že odpovídali na moje znamení. Celá vesnice byla na nohou.«

Po prvním rozčilení sestoupil Balmat dolů k doktorovi. Týž ležel schoulen v klubko jako ježek s hlavou mezi kolenoma. Balmat zatřásl jím silně, Paccard mechanicky pozvedl hlavu. Sdělení Balmatovo, že již byl na temeni, nezdálo se jej mnoho zajímati, neboť neodpověděl na to jen otázkou, kde by mohl ulehnutí a spáti. Toho Balmat ovšem nepřipustil a skoro násilím přinutil ho, aby vstal a vystoupil. Pomocí Balmatovou a pohybem Paccard trochu se zotavil. O půl sedmé posléze dostoupili oba znovu vrcholu. Zdola všichni radostně na ně kývali: cizinci, domácí, průvodčí a hostinští, mladí i staří shromáždění byli na malém náměstí chamoniském.

»Ačkoli slunce jasně svítilo,« vypravuje Balmat dále, »nebe zdálo se nám temnomodré, ano viděli jsme i některé hvězdy probleskovati. Když rozhlíželi jsme se kolem, neviděli jsme než led, sníh, špičaté skály – a posléze panorama, jehož nelze popsati. Byl bych rád, aby doktor se mnou se sdílel o toto podivuhodné divadlo, ale marně. Nevinnost, do jaké upadl, docela ho otupila.«

Balmatovi naproti tomu dařilo se lépe: zemdlenost docela ho opustila. Zůstali na temeni asi 30 minut a okolo 7. hodiny počali sestupovati. Paccard byl jako dítě bez vůle a energie, jež Balmat vedl na cestě dobré a skoro nesl na cestě špatné. Díky měsíčnímu jasnu vystoupili v 11 hodin večer z krajin ledových a dosáhli svého noclehu na hoře La Côte. Nazejtří sestupovali do vesnice. Paccard polou oslepl a musil chytiti se tlumoku Balmatova. »Nebyl jsem k poznání,« dí Balmat, »oči měl jsem červené, obličej černý a pysky modré. Když jsem zíval nebo se smál, krev vytryskla mi z pysků; všecko viděl jsem jako ve stínu.«

Jméno Balmatovo bylo teď všude vyslovováno. Bourrit vydal o něm brošuru, oslavován veršem i prosou. Saussure vyplatil hned vypsanou cenu, ano až v Sasku jakýsi baron Gersdorf zahájil subskripci v jeho prospěch. Král sardinský udělil mu příjmi »Balmat du Mon-Blanc« a zvláštní odměnu.

Mont-Blanc byl tedy přemožen. Saussure, jakmile o tom dostal zprávu, hned přišel do Chamonix a chtěl se pokusit o výstup s Balmatem, ale počasí nedovolovalo vystoupiti výše než k La Côte, takže projekt musil být na rok odložen. Tak r. 1787. provedena ona pověstná výprava Saussurova, proslulá zejména jeho vědeckými pokusy. Není již naším úkolem o tom se šířiti. Končíme začátkem dějin Mont-Blancu.

Balmat těšil se až do r. 1834. své slávě. Smrt' jeho má do sebe něco tragického a dojemného: hory, jimž věnoval všechn svůj život, přijaly jej v temné, hluboké svoje lůno. V září r. 1834. vydal se na poslední svoji výpravu. Hledaje zlaté rudy – v posledním čase jeho nejmilejší zaměstnání – odešel do vesničky Valorsiny ke kamzíkolovci Pacheovi, který mu byl slíbil ukázati dobré naleziště. Uplynulo mnoho dní, a Balmat se nevracel. Synové znepokojeni jsouce došli do Valorsiny, tážajíce se po otci. Pache však ničeho nechtěl věděti, odpovídaje jaksí zmateně, že prý otce opustil na horské stezce, kam pro nebezpečí nechtěl se odvážiti. Šli tam, hledali několik dní, ale po otci nikde ani památky. V očích obyvatelstva musil za tím vězeti nějaký zločin; nechtěli uvěřiti, že obratný Balmat, který jakživ se žádného kamene nesklouzl, a jemuž po celých 60 let, co po horách chodil, ničeho se nepříhodovalo, byl by se sřítit do propasti. Chování Pacheovo bylo také podezřelé, ale zavedené vyšetřování nevedlo k cíli. Pache musil být propuštěn. Balmat zmizel beze stopy. Teprve po 19 letech věc se objasnila. Balmat opravdu upadl do jedné z oněch mnohých, bezedných zejících hlubin. Pache dobře znal to místo, dva hoši pastevcí byli také svědky toho pádu. Běželi hned domů, vypravovali to svému otci a ten oznámil neštěstí neprodleně syndikovi v Sixtu.

Dlužno připomenouti, že ze starého předsudku obyvatelé toho kraje ničeho tak nenáviděli jako hledání vzácných nerostů ve svých horách. Byli přesvědčeni, že jim samým nijaký prospěch z toho nevzejde. Syndikus v Sixtu domníval se, že zkušený Balmat našel v těch končinách, kde zahynul, zlatou žílu, o níž podání mnoho vypravovalo. Lekaje se následků, jež takové objevení by mohlo míti pro jeho tichý kraj, povolal Pache, oba hochy a jich otce, přísně a jménem zákona jim nakazuje, aby o věci vůbec a místu neštěstí zvláště ani slovem se nezmiňovali, ať se děje co děje. Až když syndikus přišel na odpočinek, sám celou věc na jevo vynesl, snad pro výčitky. Rodina Balmatova byla o tom zpravena a znova vypravili se na místo, teď určitě udané. Byla to úzká soutěska skalní, pod níž otvírala se nedohledná hloubka. Auguste Balmat, druhý synovec Jakubův, dal uvázati se na provaz a spouštěti se dolů. Ale daleko nemohl. Štěrbina, kterou prolézal, otvírala se v strašný jícen. Neviděl než zející propast, jejíhož dna nespátřoval. Z hloubi vystupoval hluk bystřiny, do které padaly neustále kameny a úlomky ledové. Sestoupení bylo nemožno. Na dané znamení soudruzi vytáhli jej;

pak bodří ti lidé dověděvše se o výsledku poklekli a modlíce se plakali upřímně. Ten, který první vystoupil na nejvyšší témě evropské, odpočívá ve hrobě snad nejhlubším.

Geologická společnost francouzská postavila neveliký pomník neohroženému horalovi. Pomník vytesaný z eratického balvanu ozdoben jest medaillonem, na němž jest podobizna Balmatova s prostým nápisem; »À J. Balmat les membres de la société géologique.«

Jak již svrchu jsme napověděli, teď sotva pochopujeme ty nesnáze prvých pokusů a prvního výstupu a divíme se spíše, že Mont-Blanc nebyl slezen již dříve. Nikoliv neprávem Alex. Dumas jmenuje Balmata Kolumbem údolí chamoniského! Nebyl to však pouze Mont-Blanc, jež tehda snažili se překonati; běželoť o slézání prvních ledovců vůbec. Teď ovšem již lépe dovedeme chrániti se proti různým nebezpečím horským, jichž dříve buď neznali, buď podceňovali nebo také přeceňovali. Také obrazotvornost mnohé přibásnila. Vídali-li dříve temnou oblohu, mysli, že to černá propast, pociťovali-li nesnáze horského ovzduší a tělesnou indisposici, pokládali to za nemoc bůhví jak nebezpečnou. Nedostávalo se jedním slovem potřebné zkušenosti.

To vše dlužno uvážiti, a pak musíme obdivovati se vytrvalosti těch, kteří dosáhli cíle tehda tak nesnadného.

V Ženevě v měsíci září r. 1886.[1]

U pramene chartreusy

I.

Zas ohnivě slunce zlatilo vysoké vrcholky vzdálených hor valaiských, zase bělošedá mlha zahalovala bílý Mont-Blanc a jeho druhy sněžné, a zas Mont-Salève, veliký i malý, koupal se v čistém vzduchu, večerní páry jeho rozkládaly se nad jezerem Ženevským a dumná kolébka Kalvínova učení obrážela svoje obrysy, čím dál tím vzdálenější, na obzoru víc a více se temnajícím.

Krásný, stkvoucí obraze ženevského kraje za večera letního! Mlčky a ani nedýchaje v pozorování tebe jsem se hroužil... Nejhlubší city, ať radost' ať bolest', vždycky snášíme mlčky... Co jsem se na tebe navzpomínal, Ženevo, a na tvoji městskou radu! Nejenom když na procházku za Vinohrady chodě po těch krkolomných cestách polních divné prostocviky

jsem prováděl, tanulas mi a vůkolní silnice tvoje na mysli, ale i při jiných příčinách četných, ze kterých tuto nemohu se zpovídati.

A Mont-Salève pořád byl menším, když ze Ženevy přes Bellegarde ku Chambéry jsme odjížděli, malý jeho druh docela nám se ztratil a z velkého táhlého hřbetu vynikaly jen ještě Les Pitons ve večerním šeru. Posléze rázem zmizelo všecko, nastala tma, pronikána jen blikavým světlem vagónové lampy a potom, když z tunelu du Crédo jsme vyjeli, zase bellegardské továrny a francouzský kraj dívaly se na nás a my na ně.

Pomiňme mlčením to všecko, co v nastávající temnotě jsme viděli a neviděli, a zajedeme bez dlouhých okolků do Chambéry, jež sobě východiskem učiníme. Také jezero du Bourget necháme na pokoji, ač temně lesklá jeho hladina, bezpočetné hvězdy na černém nebi v ní se zrcadlí, vysoké silhouetty hor ještě černější než pozdní večerní obloha a různé jiné romantické přídatky dosti svůdným jsou předmětem k chytání poetických hejlů.

Nevím, co táhlo mě tak tuze k mnichům Kartusiánům, co vábilo mě do jejich samoty. Analysoval jsem dlouho ten duševní stav, tu touhu, a analysuji dosud, ale konec konců se mi přece jen zdá, že příčinou toho byl likér chartreuský, tedy něco docela jiného než roztoužení svatého Bernarda de Clairvaux, který také »byl všecek rozohněn a pln žádosti viděti, slyšeti a hovořiti s bratry toho domu«.

Ze Chambéry vede mnoho cest, a ne-li všechny, tož veliká jich část' vede k Velké Chartreuse, která pro nejbližší okolí jest více než pro křesťanstvo Řím, neboť ze Chartreusy jenom dobrodiní pro všechny plyne, kteří s ní ve styk přicházejí a ona všem otevírá hostinnou náruč a poskytuje ruky pomocné, ať jest to člověk dobře ať špatně věřící, třeba pohan.

Ještě kousek drahou, do St. Béronu, abychom tlučení v diligenci ušetřili tělu, dlouhým putováním odjinud již zemdlenému. Celkem z vagonu viděti právě tolik, co z diligence, utěšuje se turista, ale to jen aby omluvil svoji pohodlnost, kterýmž výrazem lenost obalujeme. Ostatek dráha stoupá zde silně a vlak jede pomalu jako proslulé ony prostředky dopravní na vicinálce z Přelouče do Podola, o nichž se vypravuje, že dáte-li tam konduktorovi dvacetník a vlídné slovo, celý vlak ochotně se zastaví u každé hospody podél trati a cestující po libosti mohou se občerstvovati; – tedy pěkně a skoro ještě líp než v diligenci můžeš vyložit se zde z okna a zadívati se na široké údolí alpské – jež projíždíme nejdříve napříč, pak nahoru zelené odevšad a na alpské massivy tam na jihozápad, jak splývají s oblaky v jedno. Na severu v dále třpytí se jezero Bourgetske. Stále ta rozkošná podívaná stejná a přece rozmanitá pořád!

Popis jednoho údolí alpského hodí se na všechny, a přece každé z nich jest jinačí, a kdybys měl vybírat, jsi na rozpacích jako onen Buridanův tvor mezi dvěma otýpkama sena. Jedouce dále pod horou de l'Épine tunelem přes tři tisíce metrů dlouhým, i tady ocitneme se na břehu jezírka se zelenavou, tichou vodní plání a víme, jak jsou půvabná ta jezera savojská... Lac d'Aiguebelette podobá se dívčí tváři milé a půvabné, dřímající sladký sen o nějakém milování, při čemž usmívá se jemně; v čem teď ta podobnost vlastně záleží, dopodrobna udati bych nedovedl a snesu raději tu výčitku, že tímto podivuhodným porovnáním chci se ženským zalichotiti. Zvláště to bylo by lze právem namítnouti, že jezero jmenované jest čtyři kilometry dlouhé, dva široké, což u tváři dívčích nebývá; za to ve veliké hloubce, nedohlednosti a nevyzpytatelnosti i jezero i dívčí tvář se shodují, neboť tato i starým, kovaným psychologům jest nebezpečna, že často v očích jejich utopí se i s veškerou svojí učeností.

V St. Béronu čekal již vůz, omnibus pohodlný a veliký s místem asi pro dvacet osob, korrespondující pravidelně s ranním vlakem a obstarávající zároveň poštu cestou ve vesnicích. S námi zároveň vstoupilo několik venkovanů a asi tři francouzští abbés, ve dlouhých černých kabátech, z pod nichž vykukovaly černé punčochy, nízké střevíce, a v nízkých širácích pastýřských, tři duše pobožné, aspoň zdánlivě. Ve Francii a francouzském Švýcarsku nikde neviděl jsem pana pátera bez breviáře; a to nejenže měl tu knížku v ruce, ale také z ní četl, jak se zdálo, velmi horlivě a při každé příčině, sedě i chodě. Ano i v nádražním ruchu a hluku často uvidíš, všimneš-li si, mladého nebo starého kněze, pohybujícího neúnavně rety, pohlízejícího upřeně do černé knížky se zlatou ořízkou a vytlačeným křížem na deskách a občas upírajícího oči k nebesům, vlastně ke stropu nádražní čekárny, takže jen bílé bělmo vyniká z černého suchého obličejce. Modlitba jest obrácení mysli k Bohu a k takovému vznešenému aktu jest myslím mnoho absorpce zapotřebí a při něm asi nejméně máme býti vyrušováni; proto rádi vyhledávají místa osamělá ti, kdož modliti se chtějí. Je-li pak místem k tomu vhodným omnibus s několika štěbetavými jazyky, ovšem pohlaví slabšímu náležejícími, nebo nádražní čekárna a restaurace před odjezdem vlaku, dávám na uvážení. – Jestli páni páteři francouzští čtou také tak pilně z breviáře doma, kde neruší je nic než někdy panna kuchařinka, nevím; než mimoděk vzpomínám na veliké reformátory církve, mezi nimiž náš milý Jan Husinecký není na místě posledním, že i teď by měli práce dost, snad více, než kdy jindy.

Litoval jsem pány abbéje, že pro svoji knížku zapomněli se ohlednout v pravo, kde čím více povoz vyjížděl po stoupající silnici, vedoucí ku vesnici Les Echelles, tím krásněji rozvíral se za námi pohled do údolí Guiersu a na vzdálenou pláň Rhónskou, vroubenou na východě

mlhavým, odtud docela nízkým hřbetem Jurským, a na mohutný, veliký massiv hor Grande-Chartreuských před námi. Hory Jurské mizí teprve, když ostrým záhybem cesty ocitneme se v gorži de Challes, kde skály Chartreuské můžeme již oceňovati ve vší jich kráse. Jsme v Alpách a čím dále tím více zamotáváme se do jejich rozrytých kopců, jež více a více z obou stran sužují se, a nevíme kam dívati se dřív... V úžlabině dole ručeť Guiers napomáhá podstatně k dokončení pěkného obrázku, neboť horský kraj bez potoka, ručeje, jasnovidé říčky a podobných vítaných pomůcek jest tolik jako panna jinak hezká, ale bezzubá. Také vodopád by tady vlastně měl být, ale poněvadž pod sluncem dokonalého nic, obejdeme se bez něho. Čtenáři příliš neskromnému připomínám, že jezero jsme si již odbyli svrchu a teď že ho již tedy nepotřebujeme.

Dle toho, jak od jedněch hor jednotlivých se vzdalujeme a přibližujeme se ke druhým, mění se i obrázky jednotlivé, jsoucí plny rozmanitosti a romantické krásy, kterou popisovati nebudeme. Pro všeobecný pojem jen tolik podotknu, že celek jest milý a příjemný, dosud ne divoký a nesrovnaný; jsou to zde Alpy nikoliv nebetyčné a jen málo holých a pustých skal ční nad stráně poseté lučinami dole a nahoře porostlé lesem. Věčné sněhy a ledy jsou daleko odtud a sem z nich nedoniká studený vítr a mrazivý chlad. Však mrznout jsme sem nepřišli, nýbrž spíše zahřát se, ovšem více uvnitř, tím likérem.

Když v Les Echelles jsme odevzdali poštu a přijali zase několik dopisů savojských občánek, mezi nimiž listův milostných nebylo asi mnoho, neboť ustaraný venkovan nemívá času na takové hlouposti jako městští synové i dcerky, zavezeni byli hladoví naši žaludkové silnicí jako šňůra rovnou a stromovím vroubenou do Saint Laurent du Pontu, prvé to brány grandchartreuské pouště. – Savojským vesnicím skoro všichni svatí musili za kmotry a cestou Savojskem brzo celý kalendář projdeš. Jistě že kdyby ti páni kmotři dávali do vínku něco hmotnějšího nežli svou svatou ochranu, i odjinud byli by obtěžováni. Zejména u nás ty ubohé vísky a chatrče špinavé, začouzené s úzkými, malými okny a mrvištěm hned před nimi, potřebovaly by peněz víc než čeho jiného, leda snad ještě také trochu smyslu pro čistotu a úpravnost.

Na těch patnáct kilometrů ze St. Béronu sem potřebovali jsme půldruhé hodiny, takže přijeli jsme do St Laureátu právě asi v poledne. S obědem však brzo jsme hotovi, beztoho nestál víc než tři franky a pro cizince, který si musí zvyknouti pohlížet na frank jako na věc zcela bezcennou, není to mnoho, zvláště když za to dostane mimo maso různého druhu a jakosti také ještě raky a domácího vína co vypije.

Ze St. Laurentu ku Grande – Chartreuse jda, jsi u pramene chartreusy v užším smyslu; za malou chvíli, také asi za půldruhé hodiny, budeš tam ve smyslu nejužším. Ohlédněme se kolem brýlemi zeměpisem poněkud zabarvenými. – Hory Chartreuské, na které vystupuje naše diligence, již odchodem několika savojských selek a jednoho pana pátera značně se ulehčilo, zaujímají veškeru massu omezenou na východě, jihu a západě Iserou, od Chapareillanu až k Voreppe. na severovýchod a sever poslední výběžek sahá až k Notre Dame de Myans a Chambéry, ostatní hranice doplňují říčky Guiers-Vif, Guiers-Mort a Hérétang. Všecky tyto památné body najdeš, čtenáři, na mapě jen trochu podrobnější, ač jestli napřed jich neznáš, o čemž, nehněvej se, pochybuji. Já také teprv na místě tuto geografii úzkostlivě jal jsem se studovati, a při tom také jsem poznal, že vrchol Chamechaud, měřící 2087 metrů, ze všech v této hornatině jest nejvyšší. Dříve celému tomu kraji říkali le Desert, poušť – teď jest to lucus a non lucendo. Nejen že tady po kamení, písku a pustinách potuchy skoro žádné, ale pěkné cesty v lesích a mimo ně lučiny, pastviska, role a pole vzdělaná svědčí dost o pilné ruce lidské; tváří lidských všude s dostatek najdeš, těch hodných tváří savojských, které budily ve mně milé vzpomínky z dřívějších let..., mezi nimiž však, podivná věc, nekraluje žádné děvče, nýbrž jen stará, šedivá Madame Rey, u které celý rok jsem bydlel a staré zkazky savojské poslouchal.

Pěkná cesta ze St. Laurentu do Grande-Chartreusy, pořád podél Guiersu se táhnouc, vystupuje, jak jsme podotekli, a silně. St. Laurent leží 410 metrů nad mořem, Chartreuský klášter 975 a vzdálenost mezi oběma obnáší jen 12 kilometrů. S troškou trigonometrie vypočítáme snadno i velikost úhlu a z toho i procento, jakým stoupání silnice jde. Jako cvičení ex privata industria doporučujeme.

Ještě dříve než vnikneme do »pouště«, něco málo za vesnicí, jedeme kolem Fourvoirie, forata via po latinsku, továren to Chartreuských: na pravo továrny a sklady likérů, na levo bývalé slévárny, patřící klášteru. První z nich jest kartasiánské sanctuarium, do kterého vniknouti nemůžeme, leda se zvláštním povolením generála řádu. Ale i pak neukáží nic než řady pěkně srovnaných lahví s obdivuhodným tím lékem těla i duše a několik aparátů, jichž konstrukci a složení člověk laik beztoho nerozumí; hlavní věc, totiž laboratorium chemické, v němž vlastní lektvar se robí a proporce bylinek léčivých ustanovují, neuvidí nikdo. Toť jest velebných otců vzácné tajemství. – Místo to patří klášteru již dávno; v 17. věku postavili tady mlýn a později přistavili ještě jakési skladiště, kam potraviny a vše, čeho klášterníci měli potřebí, se sváželo; odtud pak mezci donášeli věci do kláštera, neboť vozové cesty nebylo. Také poutníci a návštěvníci všeho druhu nechávali zde svoje povozy a soumary, jdouce dále pěšky, a proto

bývalo zde živěji kdysi a nevládlo zde ticho tak tajuplné jako teď. – Slévárny na levo patří nyní Compagnii des fonderies, forges et acières v St. Etienne. Není nezajímavé čísti v annálech Velké Chartreusy, že kartusiané svého času bývali nejlepšími železáři a že zboží se známkou Chartreusy ceněno bývalo na trhu lyonském skoro tak jako teď jejich kořalka. Prý proto, že užívali ke slévání a spracování uhlí bukového a jedlového; jak a kterak nikomu nepověděli a proto ani já o tom nic nevím.

U mostu hned za hutěmi začíná vlastní cesta pouští, route du Désert, cesta krásná a plná romantiky mnišské, prosycená vůní alpských květin a půvabem klášterního klidu. »Věřící, který překročuje tento prah,« napsal o ní kdysi kdesi kdosi, »naplněn jest radostí milou a tichou. Ten, kdo kráčí po ní, puzen jsa upřímnou touhou oddati se poustevnickému životu Chartreusy, dává poslední s Bohem všem těm marnostem jakož i všem pozemským statkům, od nichž navždy chce se odloučiti.« – My jsme tady nikomu a ničemu s Bohem nedávali, žádným statkům pozemským, nebo těch našich egyptských hrnců masa, které povolání naše milé nám co den přináší, přec by škoda bylo, a také na bálech a merendách – to ty marnosti! – z kopejtka si vyhodíme, než přes to dovedeme sobě pojem udělati o těch divných citech, jež zmítaly duší rozervance, který kdy sem se uchyloval pro pokoj duševní.

Silnice sotva místa nachází mezi skalami, které v pravo kolmo strmí, a horskou ručejí, jež zase v levo v úzlabině, hlubší tím více, čím více stoupáme, přes kameny skáče a hučí, sama jediná rušíc ticho této končiny. A s obou stran do vysoka dlouhopusté lesy jehličnaté rozkládají se a ke všeobecné vůni také přispívají svým smolným dílem. Mezi temnou zelení jejich tu a tam vyčnívá jen holá skála, ale za to zas nížeji bují bohatá vegetace stromů listnatých a křovin. Lesy ty nerozkládaly se tady vždy tak pokojně a libovonně. Nebo roku 1705. v měsíci srpnu oheň zlý v nich řádil šeredně: 400 osob tehda dnem i nocí a po několik dní pracovalo o uhašení strašného požáru. Jindy zas doby válečné až i sem zahučely příšerně...

Ani nevědouce a uprostřed velebného obdivu ocitneme se u mostu sv. Bruna. Jen mimochodem to podotýkáme, že odtud v pravo vede cesta ke staré bývalé Chartreuse de Curière, v níž teď jest ústav pro hluchoněmé, vydržovaný Kartusiany již od dávných let. Asi čtyřicet ubohých němých učí se zde mluvit i slyšeti, a naučivše se mimo to i různým dobrým řemeslům, vracejí se do života rádi a s plnou chutí. Zásluhy zbožných mnichů proto chváliti není potřeba; vážíme si toho víc než jich modlení, dobrý skutek pokládajíce za lepší mnohem, než odříkávání naučených slov. Most svatého Bruna a divukrásné jeho okolí stojí za to,

abychom sestoupí vše rozhlédli se kolem. Dole, ve hloubce 42 metrů Guiers, tvořící malou zátoku, obráží ve svých vodách oblohu, jež s barvou ručeje mísí se v divnou, modravou zeleň, jakoby stkvoucí veliký drahokam zasazen byl hluboko dole v mechu. Porostlé břehy sklánějí se kolmo k sobě, svírajíce zející propast, ze které, zdá se, nebylo by vyváznutí pro nešťastníka tam padajícího. Ale poněvadž někdy zdání klame, nepodivíme se příliš, že kdysi jistému převoru vedlo se jinak, než bychom byli očekávali. Tehda cesta nebyla ovšem tak pohodlná jako dnes a mezek, který převora milého nesl, sklouzl na úzké stezce a sletěl i se vzácným břemenem do propasti. Když pak převora dlouho nepřicházejícího hledali, našli jej skutečně uprostřed rozsedliny na keři sedícího a čtoucího breviář. Co s mezkem se stalo, historie nepovídá; zapomněla naň, což je dost divno, jelikož nebývá to jejím obyčejem.

Aby se podobného něco neopakovalo a hosté chartreusťáci aby zbytečně v propastech neztráceli vzácného času, Révérend Père Dom Pierre Roux r. 1495. dal základ cestě nové, pěkně schůdné. Most nynější jest data zcela nového: zvláštní schody a galerie vedou – dolů, asi do prostřed pilíře, v němž prý je zásoba prachu, aby most v čas potřeby – snad v čas války – mohl býti do povětří vyhozen. Starý most je o něco výše a trosky jeho viděti mezi stromovím; trčí z něho již jen jedna část ke druhému břehu, jako rámě opuštěného milovníka, vztahující se po děvčeti, jež dávno uteklo pryč s jiným. Činí to smutný dojem.

A čím dál, tím cesta ještě pěknější a romantičtější se stává: projíždíme teď pod skalnatým klenutím, až posléze zastavujeme se u Pic d'Aiguille, zvláštnosti to pustiny chartreuské. Najednou, jako z ničeho nic v pravo při roubení a nad propastí vypíná se ohromná, 40 metrů vysoká skalní deska, jako uměle se všech stran přitesaná, kolmo na všechny strany, nahoře ve špici vybíhající; ve skulinách jejích zachytilo se několik stromků, jež osaměle tráví tam vzdušný svůj život. Že skála naprosto nepřístupná není, toho důkazem veliký železný kříž na jejím temeni; darmo sobě hlavu lámeš, jakže mohli jej tam zarazit, neřku-li donésti. A udělali to přec, a sice roku 1865.

Ano už před tím tam něco podobného bývalo, neboť při zarážení našli na místě staré, zrezavělé skoby.

Jakoby říkal tady ten kříž, že pro víra Kristovu není překážek a že znamená její dostupí bezpečně i na místa nepřístupná. Dostoupilo by ovšem a snadno, jen kdyby nositelé a přenašeči jeho nebyli bývali poněkud nešikovní.

V těchto místech bývala kdysi také pevnost nebo brána střežící vchod k Chartreuse; jelikož teď byla by holý luxus, zrušili ji před několika lety.

Za Pic d'Aiguille, jemuž také říkají Oeillette neb Aiguillette, projíždíme dvěma malými tunely, proraženými ve skalách, které víc a více ku protějším se tlačí. Řeky již neviděti, jen z úzkého, nedohledného žlabu malé, divoké kaskády její šuměti slyšíš...

Silným záhybem vyhneme se kratší sic, ale příkré silnici v levo, přejdeme most přepínající úžlabinu a za krátko vyjíždíme z lesa na zelený pažit do nevelké útulné kotliny, obklopené lesnatými stráněmi, nad nimiž vysoko a vysoko šeděbílé skály lesknou se v odpoledním slunci. Uprostřed trávnickového koberce vypíná se věž nevysoká, kolem které kupí se jednoduchá větší a menší stavení, ohrazená kolem mohutnou zdí. Opodál několik soukromých stavení a chalup, avšak ne mnoho. Je to Chartreusa, klášter a vesnička.

Povoz zastavuje před klášterem, kde zařízena je zvláštní dřevěná, se všech stran otevřená kůlna pro povozy návštěvníků a pro diligence; koně odvádějí se do klášterních stájí se vchodem mimo klášter. My sestoupíme a ostatek, asi jen sto padesát kroků, vykonáme pěšky.

Jsme u cíle.

II.

Starý vrátný ve hnědém hábitu s přehozenou kapuci otevírá zvolna a opatrně: přesvědčujet' se nejdřív, nenosíme-li sukně, nebo do kláštera tohoto ženská noha vkročit nesmí. Potom rychle za námi zavírá, přec ještě průvodu dámského se obávaje. Kartusiané mají před ženskými strach, a to oprávněný, vědouce, že jakmile ty by se jim do života vpletly, bylo by po svatém pokoji a míru. Andělem žena je muži po většině jenom v básni a před svatbou... O srdci mateřském to však neplatí.

Hned při založení Chartreusy biskup grenobelský, svatý Hugo, zvláštním listem zakazoval duším sobě svěřeným vytrhovati pobožné mnichy a honiti neb loviti zvěř a pasti stáda v poušti Chartreusské; to platilo mužskému rodu. Ovečkám zvláštní a přísný passus věnoval, řka: et nous interdisons aux femmes de passer par les terres des Frères de Chartreuse, lesquels, dans le désir de plaire à Dieu, fuient le monde et la foule. Z čehož snadno můžeme dedukovati, že bohu líbiti se můžeme jen bez dam; nemohu za to, že to závěr trochu negalantní. Zákaz

svatého Hugona platil až do veliké revoluce; po té přístup druhému pohlaví do kraje dovozen, ale přece jen až ke bráně kláštera.

Dámám to však nedalo. Již r. 1260. princezna Beatrix, dcera hraběte Tomáše Savojského a vdova po Raimondu Provençalském, když se nemohla podívat do kláštera za živa, chtěla tam být aspoň po smrti a žádala tehdejšího generála řádu o příslušné dovození. Mnich přes to, že klášter sám nalézal se na území pánů Savojských, dovození statečně odepřel. Báł se ženských živých i mrtvých a nedal se pohnouti ani různými dary a nabídkami žádostivé princezny, která posléz našla věčný pokoj jinde, tuším však přece v některém mužském klášteře. – A jako před sty lety, tak i nyní paní a dívky nemohou zapřítí zvědavou náturu svoji, zděděnou od matky Evy, která nás tak lehkomyšlně připravila o věčný ráj; ten pozemský totiž, jež s dcerami jejími máme dosud, nestojí za mnoho a ztracený nenahradí nijak. Manželky a dcery návštěvníků ubytovaných v klášteře přece by aspoň něco rády zhlédly, čekají vytrvale přede dveřmi a jakmile ty se otevrou, honem tam strčí ta nejbližší nos k velikému zděšení frátera fortnýře, jenž, když slova nestačí, starou rukou svojí musí brániti tomu neštěstí. To pak původem a příčinou nesnázi ještě větších – neboť jak pak má vnikající ženskou invasi vytlačit, aby se chudák hluboce nezačervenal?

Od r. 1857. dámy mohou přenocovati v bývalé Infirmerii, nemocnici, nedalekém jednopatrovém stavení, kde od jara do konce října nábožné sestry de la Providence z Corencu u Grenoblů pečují o jich světské pohodlí. – Pro tuto okolnost Chartreusa jako cíl svatební cesty nedoporučuje se; za to jeden obstarožný pán z naší společnosti, v manželství už sešedivělý, toto zařízení velice si chválil a na noc pokojnou, bez levitů, upřímně se těšil.

Kterak královna anglická před nedávnem jenom se zvláštním povolením papežovým překročila bezvýminečné pravidlo kartusianské a práh Chartreusy, víme z novin. Na štěstí pokoj mnichů tou návštěvou nebyl mnoho alterován, a srdce jejich tluče asi právě tak jako před tím.

Když o pohostinství jsme poprosili, sluha klášterní zavedl nás přes veliký dvůr, na kterém po obou stranách ze dvou objemných kašen prýštily vysoké vodotrysky, do hlavního stavení, hôtellerie a poukázal nás na bratra hospodáře, jenž, zdvořile o visitky nás žádaje, zavedl nás hned do našich hostinských pokojů, recte cel v prvním patře. Dříve mívali v Chartreuse knihu, do níž hosté pro věčnou paměť zapisovali svoje jména a po případě i myšlenky různé, jako Jean Jacques Rousseau učinil poznamenav: »J'ai trouvé ici des plantes rares et des vertus plus

rare encore,« ale když někteří nezbedníci znevažovali toho a věci nevhodné do knihy psali, album bylo zrušeno a za to sbírají se visitky.

Každý z nás dostal celu pro sebe: malý pokojík o jednom zamřížovaném okně, co nejvíce jednoduchý, s nábytkem nenatřeným, prostým; na dveřích každé je obrázek Panny Marie a číslo. Ameublement tvořily v mém pokojíku v levo u vchodu postel a noční stolek, na něm svíčka lojová, sirky a ostatní příslušenstvo, pak dvě stoličky, stůl s umývadlem a sklenicí, klekátko, posléze na stěnách kroupka, kříž, obraz Panny Marie a nějakého svatého, k němuž poutník speciálně modlit se má. Dřevěný strop cely činí ji ještě pošmurnější a truchlivější, takže, když těžké dveře s velikým neforemným zámkem za tebou zapadnou, zdá se ti, jakobys byl ve vězení... Teď však nebylo času k úvahám smutného druhu; potrápíme jimi sebe a čtenáře vždycky milého později.

Venku již klinkal zvonek ke druhé odpolední návštěvě čili visitaci kláštera, jež odbývá se čtyřikrát za den: v 8 a 10 hodin dopoledne, v 1 a ve 4 hodiny odpoledne. Kdo máš doutník nebo cigaretu, odlož to venku: pro klášter i to je vyrazení příliš světské. Druhým nápisem host se žádá, aby hlasitým mluvením nerušil mnichy v jich nábožných modlitbách. – To na vědomí berouce, následujeme bratra hospodáře, který provede nás klášterem a co znamenitého, ukáže a výkladem provodí. Dříve jen ještě několik všeobecných slov.

Veškeren klášter, rozprostřený na rozloze pěti hektarů, skládá se ze dvou skupin domů, jedné větší, obsahující chrám, kaple, cely mnichů a stavení hostinské, druhé menší, vedlejší, skládající se ze stavení hospodářských, dohromady pokrývá je 40.000 čtv. metrů střech; nad prvou vyniká osm věží různé výšky a mezi oběma skupinami jsou zahrady a lány různých zelenin, jež mnichy udržují při životě. Celek obehnán je vysokou zdí, jak již při příjezdu jsme zpozorovali, chránící klášterní obyvatelstvo před světským příbojem a pokušením. Když jsme přijeli, právě starý bratr jeden v umazaném hábitě zednické umění svoje zkoušel, zalepuje v té zdi díru, kterou jakoby ďábel nějaký tam byl udělal, aby pokušení při nočním přelízení mělo oči opřítí hříšnou nohu. Tak alespoň to připadalo, ač také čas se svým známým zubem mnohé díry může býti příčinou.

Vchod do kláštera ze severní strany je docela prostý. Jedinou okrasu tvoří tři sochy: nahoře socha Marie Panny, speciální patronky řádu, a po stranách svatý Bruno a svatý Hugo. Ve průjezdě v levo jsou byty sluhů, v pravo zůstává fortnýř již nahoře vzpomenutý a nedaleko jsou ještě místnosti pro nocleháře chudé a nemajetné. Neboť i mniši činí rozdíl mezi krejcarem a zlatkou, chudým a bohatým, což jenom tu starou pravdu potvrzuje, že osel

zůstane oslem, i kdyby lví kůži na sebe oblékal, jinak, že člověk přese všecko modlení zůstává člověkem vždycky a všude a anděla ze sebe přes všechny klášterní habity udělati nedovede. Na některé doklady ještě narazíme. – Přes velký dvůr s dvěma fontánami již dříve jsme přešli, teď jen všimněme si, že hlavní stavení, hôtellerie, k jehož vchodu vede několik stupňů, je sice veliké, dvoupatrové, ale docela jednoduché, jako vůbec všechny klášterní stavby, a že na všech čtyřech rozích omezeno je velikými pavilly, také dvoupatrovými. Vstupující jsme na počátku hlavní chodby asi 140 metrů dlouhé, do které ústí všechny chodby vedlejší. V hôtellerii ode dávna bydlívali převorové řádu různých provincií z celé Evropy, když scházivali se sem k Velké kapitole, a dle národnosti usazovali se v těch čtyřech pavillonech, v nichž měli svoje síně, jídelny a pokoje spací, refektáře, auly a kamery; odtud pavilly mají dosud různá jména: italský, německý, bourgognský a chartreusský, posléze provenčský a aquitánský. Provincie francouzské a picardské obývaly prostředek. Oddělovali je proto, že snad už tenkrát bylo v módě pro různost jazykovou a národnostní porvati se drobet? – V celách, kde dříve pánům převorům svatí a světice se zjevovali, byli jsme teď my se svými profánními a skeptickými myšlénkami, tam my teď odvažovali se pochybovati o tom, že by právě tento způsob života byl Pánu Bohu nejmilejším. Les extrêmes se touchent.

Dříve hosté přijímání byli poněkud jinak než teď. Chartreusa skládala se před léty ze dvou habitací od sebe vzdálených, ze stavení řečeného horního a dolního. V horním býval kostel a byty mnichů se vším, co k tomu patřilo, vlastní to klášter, ve stavení dolním pak byl byt prokurátorův, bratří laiků, místnosti hospodářské a hostinské. Příchozí všichni, ať světšší ať členové řádu z cizích provincií, sestupovali ve stavení dolním – u Chartreusy byla to Corriere tak řečená, z níž teď nemocnici udělali – kde prokurátor je vítal. V řídkých případech sám generál sem naproti jim přicházel a do stavení horního je uváděl. Po dlouhý čas jen biskupové, hodnostové církevní a členové řádu cizích směli přenocovati v klášteře; ostatní jen ve dne směli tam bývati. Prokurátor, pèere procureur, měl k ruce pro uvítání hostí bratra laika, kuchaře, jehož místo přejal teď bratr hospodář, pèere hospitalier. Dřívější, velmi podrobná ustanovení o přijímání hostí zůstávají v platnosti po dnes, tak jako předpis, že »chtí-li cizinci v noci súčastniti se pobožnosti, bratr hospodář je vzbudí v čas a opatří jim světlo; ale,« dodává regule, »bylo by proti prostotě kartusianské dávati jim světlo voskové, leda by chtěli s klášterníky recitovati, jinak lojové jim dostačí.« Co jídla se týče, už r. 1332. (historické tyto poznámky mám z knihy La Grande Chartreuse, par un Chartreux, vyšlé v Lyonu r. 1889.) předpisovala generální kapitola že cizinci mají dostat polévku, dvě jídla a na tom že přestat musí; o nějakých 180 let později připomnělo se kuchaři, aby jídel příliš labužnicky

nepřipravoval, qu' ils ne soient point trop curieusement préparés, a za to přidali sýra a ovoce. Na tom zůstalo podnes a podnes platí vzletné slovo šedivého básníka kartusiánského, že spolubratři jeho

Hospitis adventu gaudent...

Dant quod habent, hilari pectore, voce, manu...

– jak by ostatek nedali, když se jim za to zaplatí poměrně dosti dobře, čehož dříve, tuším, nebývalo.

Na konci zmíněné chodby jest obydlí generála řádu, cizím ovšem nepřístupné, pak bibliotéka, v pravo cely různých hodnostářů řádových, už z venčí velikostí vynikající, v levo kostel, kaple pro personál služebný, refektář, kuchyně a korridor spojující cely mnichů. V patře hořejším je galerie, síň kapitulami a pokoje hostinské. – Tak, teď, když jsme se povšechně rozhlédli, pojdme do vnitř; nejdřív do kostela, který pochází z r. 1320. Cizinci dovoleno prohlédnouti si jej z oratoře, k níž přístup je z velké galerie v prvním poschodí, což jest ostatek pohodlnější než zdůli, kam smějí jen členové řádu. Třeba že kostel jest jednoduchý a beze zvláštních okras, přece, zvláště pak proto, že nověji byl restaurován, zdá se býti nejstkvošnější částí kláštera.

Rozdělen je ve dva díly, z nichž jeden je sanctuarium a chór mnichů-kněží, druhý ustanoven pro bratry laiky.

Subletův obraz představuje Pannu Marii s Ježíškem, jenž sklání se ke čtyřem svatým: Brunonovi, zakladateli, Janu Křtiteli, hlavnímu patronu řádu, Josefovi, patronu noviců, a Petrovi, patronu území Chartreusského. Ostatní svatí hrají na obraze úlohu jenom podřízenou. Kůr mnichů sestává z 52 sedadel, tak zařízených, že jedno ode druhého může býti docela odděleno, ale pohodlných, třeba jen dřevěných a bez polštářů, jež by byly pro noční exercicie mnichů, z prvního spánku probuzených, přec jen příliš nebezpečny; usnuli by tam hned. Pěkné, řezané stolice, stkvošnější nynějších, byly r. 1804. do Grenoblu a jinam přeneseny.

Velká galerie, do které vracíme se vystupující z oratoře, jmenuje se také allée des Cartes, poněvadž v ní jsou rozvěšeny obrazy a plány bývalých domů řádových, umělecky nevynikající, ale cenné pro historika, který tady nalézá materiál k dílu několikasvazkovému. Na konci galerie je sál generální kapitoly, veliká síň s řadou sedadel kolem stěn a zdobena

dvacíti dvěma obrazy, představujícími scény ze života zakladatelova, kopie to dle Lesueurovy malby Cloître, jejíž originál Dom Hilarion Robinet daroval r. 1776. Ludvíku XVI. pro pařížský Louvre. V čele sálu je veliká, asi dva metry vysoká socha sv. Brunona, u jehož nohou je stolice pro generála řádu jakožto předsedu veliké kapitoly, sloužíc zároveň za tribunu laikům, vstupujícím do řádu a pronášejícím slavnostní slib. Přímo pod stropem, kolem do kola v pořádku chronologickém jsou podobizny čtyřicíti devíti prvních generálů řádových ve stejné životní velikosti, avšak jen asi po kolena, v bílých, časem už silně sežloutlých habitech řádových. Přec jen poznamenati dlužno, že ani jeden z nich nebyl tlustý tak, aby ho musili sluhové v posteli obracet. Pokračování té řady jest ve vedlejší menší síni kapitulami, kde ještě deset prázdných míst, znamenáných prozatím zbožnou nějakou průpovídkou, uchystáno pro obrazy generálů příštích; prý právo tolik, kolik bude ještě papežů, podle jakéhosi prorocství. Poslední podobizna představuje R. P. Doma Boussineta, zesnulého r. 1879. Zajímavo dovědět se, že ze 65 dosavadních představených 2 byli Němci, 5 Italiánů, 2 Španělé, 1 Švýcar, 1 Belgičan, 2 Hollandané, ostatek Francouzi. Seznam mnichů kartusianských vykazuje vůbec všechny možné národnosti: mimo jmenované ještě také Maďary, Poláky, Švédy, Dány, Angličany, jenom žádného Čecha. Možná však dost, že některý pod německou etiketou se skrývá, ale netvrdím nic.

Veliká kapitula odbývá se z pravidla každý rok, řídí společné záležitosti a vykonává různé volby, což však kdybychom podrobně vypisovali, daleko by nás vedlo a čtenář naposled by při tom řízení klášterním libě usnul; přáli bychom mu toho sice, ale při jiné příležitosti.

Ze síně Veliké kapituly sestoupivše, ocitneme se ve »Velkém klášteře«, Grand Cloître, vlastním to bydlíšti mnichů. Křížová, 215 metrů dlouhá chodba osvětlena je 130 arkádami na straně jedné, na straně druhé ústí do ní vchody cel; škoda, že chodba není jednotného slohu, neboť v různých dobách různě byla stavěna, jinak pohled z jednoho konce na druhý ještě by byl imponantnější. Chartreusa od založení svého několikrát silně utrpěla pohromy a pak buď zcela, buď z části se přestavovala a měnila. Jedna část cloîtreu kolem hřbitova, je ze století XIV., opravena koncem XVII., druhá ze století XVI. Nejzajímavější jsou ovšem cely mnichů; na štěstí jedna z nich je prázdná a můžeme tam vstoupiti. Je připravena právě pro nějakého novice. Je lhostejno, která to je, nebo všechny jsou si podobny jako vejce vejci.

Celkem je v Grand-Cloître cel 36, každá označena nikoli číslem, nýbrž písmenou abecedy latinské velkou nebo malou. Na dveřích každé je latinský nápis, pro gymnasisty a lyceaty francouzské, kteří o prázdninách Chartreusu navštěvují, pěkná příčina ke cvičení a překládání.

Bylo zároveň s námi několik takových veselých hochů – ale nebyl bych přál latinské řeči profesorovi, aby ty jejich překlady slyšel. Sentence a prúpovídky napsané vybrány jsou buď ze Svatého písma nebo z otců církevních anebo také ze spisovatelů světských a jsou obsahu náboženského nebo vůbec vztahujícího se na život klášterní, jako na př.: Omnia in gloriam Dei facite; O beata solitudo, o sola beatitudo; Domine, sine te nihil, cum te omnia; Moriamur in simplicitate nostra; a jiné.

»Není dobře člověku býti samotnému,« Bůh usoudil hned na počátku světa, a proto lidé, snad ještě moudřejšími býti chtějíce než Stvořitel světa, zavírají se do cel a jsou poustevníky, hřešíce tak proti přírodě i proti Bohu. Ale tak to je. Kristus také učil, abychom neodpírali zlému, abychom milovali nepřátely své, dobrořečili těm, kteří nás proklínají, dobře činili nenávidícím nás a modlili se za ty, kteří nás utiskují a nám se protiví – my co den vymýšlíme děsnější zbraně na vzájemné potírání sebe, zařikajíce se při tom, že jsme následovníky láskyplného učení mučedníka golgotského...

Příbytek klášterníků chartreusských je poměrně dosti pohodlný. Hned u dveří bývá malé okénko, jímž podává se mnichům jídlo a vůbec vše, čeho si přejí: každý jen napíše na cedulku, čeho žádá, a k tomu písmeno své cely, položí na okénko a za chvíli některý služebný duch mu to přinese. – Dveřmi závorou zvláštního druhu zavíranými vstoupíme nejdříve do chodby nešíroké, asi 10 kroků dlouhé, zvané promenoir, kde mnich, nemůže-li na podzim a v zimě vyjít si do své zahrádky, procházkou osvěžuje údy strnulé klečením a modlitbou. Zahrádka, malá jako dlaň, je u každé cely, tvoříc asi jediné potěšení samotářovo a upomínajíc tak trochu na daleký, krásný, někdy čarokrásný svět, který bují a rozvíjí se hned za onou zdí. Však mnohý pěstuje ty chudé květy v malém sadě svém s veškerou tou láskou, která směla zůstat ve vychladlém srdci. Prý je v Chartreuse také jeden ruský generál; v jeho zahrádce bude asi všecko vysázeno v řady jako regimenty, chudobky jako infanterie, macošky jako kavaleristé a astry jako kanonýři.

V přízemí ještě jsou dvě kobky malé a sice bûcher, dřevník, kde klášterníci sami si sekají a řezou dříví, pak dílna s náčiním truhlářským a řezbářským. Dle pravidel řádu totiž každý mnich ve prázdných chvílích má obírat se nějakým užitečným řemeslem. Nad těmito místnostmi v prvním patře jest vlastní obydlí mnišské, skládající se ze dvou malých světniček. Na schodech k nim vedoucích je kříž, k němuž pojí se tato pěkná legenda: Novic jeden, vstoupiv do řádu, s počátku velmi srdnatě si počínal proti všemu strádání, jež ukládal řád, ale byl ještě trochu světák a dlouho to nevydržel: hned to, hned jiné nebylo mu vhod a zvláště

černá kápě novická budila v něm odpor, kontrastem připomínajíc bezpochyby fešácký nějaký kašket nebo birýt s dlouhým pestrým pércem, na které útlá dívčí srdce chytal jako rybář na udici rybky. O polednách kdysi usnul a ve snu viděl Pána Krista, kterak darmo namáhá se vynést dlouhý těžký kříž na schody nováčkovy cely. Novic přec měl dobré srdce, jako světáci vůbec, zželelo se mu upřímně Pána, i pospíšil mu na pomoc, řka: »Dovol, Pane, abych pomohl ti nésti aspoň část tvého břemene; nemohu připustiti, abys tak se namáhal.« Ale Pán rozhorliv se nedopustil toho a obrátil se k novicovi s těmito slovy: »Kterak chceš nésti břímě tak těžké, když k vůli mně nesneseš ani kápě tak lehké!« To pověděv zmizel, novice důkladně na pravou cestu obrátiv.

Je to povídání pěkné a mnohý z nás toto čta nebo slychaje, třeba by nenosil černou kapi, nýbrž jen hedvábný cylindr, chytí se za nos. Jak často jiným horlivě chceme pomáhati, sami sobě rady nevědouce!

První světnička cely jest obývací s krbem a skrovným, prostým nábytkem: stůl, stolice, soška Panny Marie a několik málo svatých rytin je asi všecko. Dříve sloužovala za kuchyň a mnichové, jako všichni pořádní mládenci, musili umět vlasti poněkud i vařečkou; ale poněvadž vaření i smažení ubíralo mnoho vzácného času studiím a modlitbám, zvyk ten poznenáhlu byl odstraněn. Druhý pokojík, v němž mnich teď nejvíce se zdržuje, jest pokojem spacím. Lože má podobu překocené almaly, upomínajíc živě na starosvětské postele v Thelemarkách v Norvěžsku. Jindy zavíralo se dřevěnými okenicemi tak, že spící docela byl zabeďněn a mohl se pohodlně udusit; proto nahrazeno bylo dřevo zdravějšími záclonami z hrubé, prosté látky. Také postelní prádlo je hrubé a není ho přebytek: poduška prostěradlo a příkrývka. V jednom koutě je široké sedadlo s klekátkem a pultíkem, kde mnich – pokud není v kostele – odříkává všecy modlitby předeřpané se všemi ceremoniemi kostelními, hned sedě, hned kleče, s kápí na hlavě nebo sundanou. Přece mi to nedalo, abych se nekoukl do zásuvky klekátko; našel jsem tam po zemřelém mnichu, dřívějším to obyvateli, růženec, škatulku sirek a v nástroj na obouvání střevíců, pěkný kovový, niklovaný... Nač to? Vždyť Kartusiáni nenosí jemné, lakované střevičky, do kterých nožka dostane se jen pomocí té mašinky?! či snad to nález nějaký nebo spíše památka drahocenná, milá? A v duši mé zároveň s tou zásuvkou otevřel se celý román, jehož niklovaná tretka tvořila počátek, růženec prostředek a škatulka sirek konec smutný, tragický... Výklad o stolku ve výklenku okenním, sloužícím za jídelnu, vytrhl mne z romantického zapředění, vraceje mne životu reálnému, v němž střevíce a nástroje k jich obouvání mají úlohu méně poetickou než ve spisech romanciérů a básníků.

Těm, kterým toto právě popsané obydlí mnišské zdá se velikým, odpověděl Kartusián jeden již ve XII. věku: že dříve, než začne kdo posuzovati jejich chování nebo jemu se posmívati, ať jen, prosím, začne žíti o samotě; pak že lépe porozumí důvodu mnohých věcí. Nevím, kdo ze čtenářů k tomu se odhodlá.

Hřbitov klášterní nalézá se přímo při Grand-Cloître. Uprostřed veliký kamenný kříž rozděluje svaté pole ve dva díly: v pravo černé, dřevěné kříže, beze všeho nápisu, označují hroby mnichů a laiků, v levo náhrobky generálů značeny jsou kříži kamennými. Tedy ani tady ti lidé, kteří odhodili všechny předsudky světské, nedovedou zachovávat rovnost a ještě po smrti činí mezi sebou rozdíly? Kartusiané, dobře předvídjíce tuto otázku, odpovídají na ni stejně otázkou: zda všichni Francouzi pochovávají se stejně v Pantheonu? Arciže ne, ale Francie není Chartreusa a tady přece nemají se řídit příkladem ostatních, od nichž odlučují se proto, že zvyklosti a spůsoby jejich zavrhujíce na povýšené místo stavěti se míní. A tak zase vidíme, že člověk darmo, darmo přirozenosti své se zbavuje a že vždycky z pod pláště ctnosti, jež na sebe obléká, vykukuje čertovo kopýtko. Musíme jen se snažiti, aby vykukovalo co nejméně.

Tři kaple klášterní: sv. Ludvíka, založenou od Ludvíka XIII., kapli úmrtní a kapli domácí přejdeme jen letem, poněvadž sestrojení a historie jejich zajímá více klášter sám než nás. Za to zajdeme rádi do bibliotéky, ve které už spíše cítíme se doma než kde jinde. Sem spíše než na dvéře cel hodila by se slova Tibullových Elegií: Tu mihi curarum requies, tu nocte vel atra – Lumen, et in solis tu mihi turba locis, – kdyby jen mnichové vždycky requiem curarum hledali v knihách! Schodiště k bibliotéce vedoucí vypadá již hodně učeně, ověšeno jsouc mapami a plány Chartreusy a jejího okolí z různých dob, vnitřek pak ještě učeněji, neboť veliký sál je vyložen od hůry až dolů samými folianty. Dohromady jich je asi dvacet tisíc. Jak snadno pochopitelno, jsou velikou většinou obsahu církevního. Vedle starých klassiků a středověkých spisovatelů filosofických.

Zdá se však, že knihám je zde dobře býti a že nikdo jich nečte, dle té pěkné urovnanosti a prachu na ořízkách soudě. Ostatek o vědecké činnosti Kartusiánů víme tolik, že až doprostřed XV. věku jenom opisovali, jako mnozí vědci věku nynějšího. Později také sami knihy dělali, »spisy výtečné«, praví dom Salvani, biograf převora Lauzeraye (ve knize již citované), »které s prospěchem mohly by býti obecnstvu; nicméně však všecka služba, kterou spisy ty prokazují, v tom záleží, že si jimi podpálí oheň, když jim je zima po ranních bohoslužbách, zahřívajíce tělo tím, co vzniklo z jejich ducha«. Zůstává nerozřešeno, máme-li těch škrpt litovati nebo těšiti se z moudrosti a důkladné autokritiky píšících otců.

Trošku studií jest mnichům vedle prací ručních i regulí předsáno, ale ne mnoho a jenom věci rozumné. Tak v šestnáctém věku napadlo některým členům v provinciích belgických a hollandských, snad za příkladem Erasma Rotterodamského, který mezi filology jest tolik co u katolíků svatý, studovati řečtinu; i jali se psáti řeckou ababetu, louskati aoristy všech druhů, oháněti se perispomeny, ano i properispomeny a ohýbati a lámati, co bylo a jest nepravidelného v té řeči, kterou tolik ubohých hlav ještě dosud se trápí, ale kterou živá duše nemluví, které živá duše nerozumí. Jakmile však generální kapitula o horlivosti těch se dověděla, udělala usnesení velmi moudré a dala mnichům pořádný nos dodávajíc, že studující řecky užívají drahocenného času jen na ukojení bláhové zvědavosti.

Tenkrát bychom přáli, aby pravomoc instance svrchu řečené sahala mnohem dál.

Zbývá nám ještě zastaviti se v refektáři. I ten skládá se ze sálů dvou; první jest pro bratry laiky, druhý, mnohem větší (24 metry dlouhý a 7 metru široký) pro mnichy už vyškolené. V tomto dlouhé stoly rozestaveny jsou dle obou podélných zdí tak, že v čele síně zbývá místo pro stůl zvláštní důstojného otce generála jakožto převora domu, po obou jeho stranách pak stoly pro dva nejvyšší hodnostáře řádové. Ostatní sedí dle stářích. Stolice pro předčítatele při obědě jest ve zdi a vyvýšena nad ostatní, aby čtenáři dobře bylo rozuměti. Na stolích neprostřených spořádány jsou kuverty nad míru prosté: talířky, vidlička, lžice a nádobka na vejce vesměs jsou ze dřeva, dvě malé nádobky z cínu slouží na víno a vodu a hliněný šálek o dvou uchách místo sklenice. Dle klášterního způsobu totiž Kartusiané pijíce musí držeti nádobu oběma rukama. Nač to, Bůh milý ví. Kterak i mnich dobrý a rozšafný lpí na malichernostech a titěrnostech! S podivením znamenáme z toho, že etiketta je domovem nejen u dvorů králů, knížat, vévodů, velkovévodů a jiných pánů velkých, než i v refektoriu přísných mnichů chartreuských.

Ostatek derou se různé zbytečné předpisy společenské všude, ano i do našich milých, útulných, začouzených a vším jenom ne čerstvým vzduchem páchnoucích hospod. Bůh ví, odkud se vzalo to přikázání, že sklepníci u nás musí chodit ve fraku. A poněvadž frak je drahá věc a peněz na ni málo, slouží takový ubohý kabát celá pokolení, a také dle toho vyhlíží: zamaštěný, usmolený, zamazaný, roztrhaný zhusta a pak – dobré chutnání!

Trochu jsem za vlasy přitáhl ten nešťastný fundament sklepnické garderoby, vím to, ale odlehčil jsem si aspoň.

Kartusiané jedí pohromadě jen v neděli a jisté svátky. Při tom nehovoří vespolek, poslouchají jen slova písma Svatého, která se čtou, vlastně zpívají tónem oficií kostelních. Ještě podotýkám, že nejedí masa a nepijí piva ani kávy ani čaje a vína ne mnoho, pak vždy jen s vodou; že by však svých jídel nesolili, jak se povídalo, není pravda. Přes tuto střídmost vzezření jejich jest zdravé a veselé, mysl čilá.

Tím prohlídku kláštera jsme skončili a bez zpropitného, což jest turistické kuriosum.

III.

Tenkrát návštěvníků bylo velmi mnoho v Chartreuse, asi něco ke stu, a proto ustrojili obědy dva, v 6 a v 8 hodin večer. Volili jsme druhé oddělení, takže zbývaly nám ještě dobré dvě hodiny, které mínili jsme věnovati okolní přírodě, prozaičtěji a lépe řečeno *digesci* snídaně St.-Laurenského.

Vyšli jsme před klášter a dali se kousek přes zelenou louku ku pokraji lesa, který kol kolem celý klášter vroubí a vysoko po stráních strmých se táhne. Tam usedli jsme.

Ach, krásně, překrásně tady bylo! Vzduch jemný, ostrý, čistý a plný silného ozónu, ale již chladný tou výší horskou a pokročilým létem; dýchal se plnými plicemi do zásoby zas na celý rok do dusné školní síně. Tak průzračný byl, jako vždycky v Alpách bývá, že zrovna's cítil, jak oko se ti šíří dychtivostí a rozkoší, že vidí do těch nesmírných dálav, kteréhož potěšení nemívá na milých nivách domácích... Z modrého nebe viděli jsme jen malý kus nad trčícími horami, malý – kus temnomodré, ozářený ještě sklánějícím se sluncem.

Zde v kotlině již byl stín a záře zlatá prostírala se již jen na nejvyšších temenech bělošedých skal, osvěcujíc jasně až i dřevěný kříž, vztýčený na Grand-Somu. Chlapecký pensionát, který tvořil asi největší část dnešních noclehářů, rozptýlil se i s pány pátery-učiteli do lesů a jen z dálky zaléhaly sem veselé zpěvy bujné mládeže; ostatní hosté byli buď již u oběda buď zalezli někde před večerním chladem, a tak veškeren ten ohromný klášter prostíral se teď klidně a tiše u našich nohou. Dřímálo rozložené jsa na zeleném koberci travnatých, jehličnatých lesů. Okolní chalupy také mnoho hluku nenadělaly: slepice jejich seděly už na řádu a dobytek ještě byl na pastvě na Alpách, hospodyně pak beze hluku připravovaly večeři, jak podle kouře z komínů vystupujícího vysvítilo nad slunce jasněji. Ptáci nezpívali, leda že sem tam zabzučela muška, přeletěla straka nebo ve stromoví zašelestila sojka; chumáče komárů němě prováděly

svůj večerní rej, ukazující na pěkný čas, však nebylo jich už mnoho: část jejich, stížená pakostnicí, zůstala doma.

Přicházeli jsme sem skoro z ohlušujícího ruchu pařížské výstavy a v uších dosud hučely ty tisícové hřmoty a vyzníval ten zimniční neklid a nepokoj ohromného světového města; ten čilý, neúnavný život, nádhera a bohatství, to všechno ještě pletlo se mi hlavou, že nevěděl jsem myšlenkami kudy kam – a tady najednou takový božský mír a ticho, přerušované jen chvilkami klinkáním zvonku, ježž popotahoval modlíci se mnich. Byl to cit nevýslovného blaha, který se mne tady zmocnil, a zahaliv se úžeji do svého pláště, přivřel jsem oči a dýchal vůni podlelních květů lučních...

»Pojď, Jiříku, vystoupíme na Grand-Som,« vybízel bratr Karel, věrný soudruh už z dalekých cest, »přispíšíme si, jsme za půl druhé hodiny, ne-li nahoře, tož aspoň hodně vysoko, za tři čtvrti snad zpět, a vrátíme se právě k obědu, vlastně už k večeři. Nejvýš o půl hodiny se opozdíme, a o tu nebude tak zle; klášter zavírají až v devět hodin.«

»Dobrá, a vystoupíme-li, co tam?«

»Ah! ještě snad uvidíme západ slunce, dnes při tom jasném večeru jistě zvlášť krásný, pak ten živý rozhled na Alpy, bezpochyby až k Mont Blancu...« A teď Karel začal lákavou chvalořeč na bory, kterou vynechávám.

»Neměj za zlé, že nesouhlasím,« já na to, »ale prosím, zůstaňme tak dlouho, pokud možno tady, kde jsme tak pěkně zapadli, že nevíme o světě docela nic, jenom to, že u nás v Čechách mladí i staří beztoho jsou si ve vlasech, vzájemně věci nepěkné si povídajíce. Toť můžeš vědět i vždycky a bez novin. Avšak zapomeňme na všechno a zůstaňme! Věř, že teď nestojím ani o kapli svatého Brunona ani o St. Pierra ani o kapli Panny Marie de Casalibus...«

A zůstali jsme, procházejíce se zvolna po měkké trávě na pokraji lesa a kolem kláštera, až nastalo šero a čas k obědu. – Na nádvoří obstarožný onen pán, který svrchu na pokojnou noc se těšil, trpce žaloval na divný osud: že právě viděl vcházeti mnichy z kostela, ale žádného tváří v tvář, a proto přec že sem jen přišel! Pro něho, jemuž obličej dobrým bydlem jen se leskl a nos do temnomodra zářil, taková lidé, kteří nejedí pečeni a nepijí než vodu nebo prosté víno vodou rozředěné a kteří každou noc vstávají na modlení, ovšem jsou monstrem horrendum, na jaké díváme se rádi a s tím vnitřním uspokojením, že sami nejsme taková.

V jídelně provenského pavillonu sešlo se nás asi dvacet pět, mimo bratra a mne vesměs Francouzi, takže tabule naše poskytovala řídký obraz table d'hôte bez Angličanů a – bez dam. Přes to však, nebo právě proto bylo tady velmi milo a veselo. Dodáváme, že cizinci vždy jedí sami, ani k nedělním obědům mnichů nebývajíce připuštěni. Zvláštní okolí a zvláštní ten oběd dodával zvláštního rázu i zábavě, která ovšem, otáčejíc se hlavně kolem mnichů, s počátku velmi zbožný a uctivý měla nádech, který však tratil se poměrně se vzrůstem prázdných lahví. Posluhu stolní obstarávali sluhové, domestici officinales, nikoli fratres, takže nebylo, koho by urazil vtip sem tam prohozený, někdy dost peprný.

Nejdříve častovali nás bramborovou polévkou, pak přišla omeleta, po té smažené rybičky neurčitého druhu a bramborová kaše; pro jazyky sladkosti milovné výtečné baignets, po česku tuším asi tolik jako boží milosti, a posléze dessert, sestávající z vonných jahod, alpského sýra, mandlí a suchých hroznů. Nebylo nám tedy tak zle, ano po těch hrozně fádních menus hotelových žaludek opravdu pookřál tímto vegetarianismem. K tomu červené, sic jen domácí, ale přece ohnivé víno, jehož opravdu nebyl nedostatek – na každého stolovníka láhev – rozvazovalo jazyky, jak už jsme napověděli, způsobem přerozkošným. Černou kávu darmo jsme reklamovali, ale za to na konec dostali jsme sklenku chartreusy, u které se pozastavíme malounko.

Kartusiané svým likérem získali si slávy mnohem větší nežli svým modlením, alespoň slávy pozemské, nebo jak na nebi jejich činnost oceňují, neví se. Kdy tento lektvar libý vynalezli, také není známo, ale tolik jest jisto, že sami dříve vařili a míchali, až posléze roku 1864. papež nahlížeje nějak, že toto zaměstnání víc nebo méně kořalečnické, sic pro lidstvo velmi prospěšné, přece nijak nesnáší se s breviářem, jim to zapověděl. Mniši tedy již nevaří, nýbrž jejich lidé a sluhové, sami jen míchají, váží, vyhledávají potřebné součásti, skládají je v určité proporce a dodávají likéru to, co činí jej tak vzácným a zvláštním.

Dělání likér jednoduchý není nesnadno, ale likér složeného aromátu, jakož jest zvláštní pochoutkou, tak je také exquisitním uměním. Recepty na ně – a není jich mnoho – chovají se obyčejně v tajnosti a také v Chartreuse příslušný návod znají jen dva z mnichů starších, od nichž na jiné přechází. Sice složení chemické rozpoznání není nesnadno: chemikové, kteří nám povědí, z čeho je těleso nebeské, vzdálené od nás až na několik světelných let, nebudou v rozpacích analysovatí nápoj tak známý a ustanoví snad i určité poměr jednotlivých ingrediencí. Ale o to neběží.

Nejen různé množství látek a různé jich složení způsobí hned jinou chuť a jinou vůni, ale i různá jakost jejich může obé podstatně změnit. Pro tuto zkušenost nemusíme chodit daleko, jenom vedle do kuchyně; každá nastávající hospodyně, která se učí buchty připalovat, polévku solit přes míru a vůbec způsobu, kterak nám mužským nebohým kazit dobrý humor, může o těchto věcech mít přednášku. Poví nám důkladně, že na př. anys, fenikl, kmín a jiné koření jakožto chuť hlavní zlepšují se značně přidáním některého jiného z těchto semen. Mimo to i stupeň zralosti rostlinných látek velice působí na chuť určité míchaniny tak, že i když docela dobře známe recept příslušný, přece imitace nikdy nedosáhne jakosti originálu, a když, tedy jen náhodou. A v tom asi také věří tajemství Kartusiánů.

Návod sám, jak dělati chartreusu, je totiž dávno již znám. Víme to také a nenahlížíme, proč bychom s tím měli dělat drahotu. Aby námaha za to stála, vezměme hned větší dosis, jeden hektolitr. K tomu konci vezmi, kdo lektvaření zkoušeti chceš, nejdřív potřebné nádoby, potom destilluj 500 gramů meduňky, 250 gr čerstvé pomerančové kůry, 250 gr usušených květů ysofových, 250 gr máty peprné, 125 gr pelyňku alpského, 125 gr semene andělky, 25 gr kořene téže květiny, 25 gr skořice ze skořicovníku, 25 gr květu muškátového, 25 gr hřebíčku, 10 gr tonky, semene to silovoně obecného, 50 gr puškvorce, 10 gr kardamomu s 50 litry lihu 95% a 50 litrů vody. Z toho však dostane se jen 45 litrů chartreuského lihu, který smíchá se se syropem skládajícím se ze 40 kg nejčistšího cukru, po případě i vodou na 100 l se doplní.

Jemnější likér dostaneš, vezma místo lihu bramborového vinný: delším ležením likér takový stává se nad míru aromatickým. Obyčejně barví se chartreusa šafránem na žluto, často na zeleno a řidčeji nechávají ji docela bezbarvou »bílou«. Chartreusa zelená jest nejlepší a nejjemnější, také nejsilnější, takže s prospěchem lze jí užívat jen v malých dávkách; méně silná je žlutá, která nejvíce se imituje, nejslabší je pak bílá, nebarvená; ta je tak spíše pro dámy.

Dodáváme, že podle analyse chemika Reinkeho spec. váha chartreusy obnáší 1,0799. Kratší návod podává chemik Reich: 3 litry 65 % lihu z 80 gr zázvoru, 45 gr puškvorce, 50 gr hřebíčku pižmového, 1,5 litru cognacu grande Champagne, 42,5 litru vinného lihu, v němž rozpuštěn je olej likérový chartreuský, 40 kg cukru, a to všecko vodou rozředí se na 100 litrů.

Nevím, který z obou návodů je lepší, a také za to neručím, že podle některého z obou něco kloudného se uvaří: ze zkušenosti každodenní víme, že podle těch nejkrásnějších receptů peče, vaří, a smaží se tak všelicos, co není potom ani k jídlu. Netrapme se tedy chartreusou a

přenechme výrobu její docela nábožným mnichům, kteří toho opravdu potřebují, nemajíce mimo výtěžek z ní žádných jiných důchodů.

Úředně vynáší prodej likéru 500.000 fr., ale lidé v kraji povídají, že dva milliony; z toho Kartusiané platí státu nájemné za svůj klášter a lesy kolem, arci nájemné směšně malé, jen 600 fr., pak svoje potřeby a ostatek obracejí na dobré skutky. Mnichové sami likéru moc neužívají: dostávat každý jednu litrovou láhev na celý rok. Dlouho-li ta není pryč, ví asi každý ze zkušenosti; že také pisatel, příklad hned následující ukáže.

V klášteře prodává jeden mnich bratr prokurátor v malé komnatě v pravo ode vchodu vedle růženců, spisů nábožných o svatém Brunonovi a různých škapulířů také likér en detail, čehož jistě odbude víc než těch modlících nástrojů.

Prodává všechny tři druhy v lahvičkách různé velikosti a různé ceny, v lahvičkách opatřených jen zátkou a nezapečetěných, s malou překlopenou skleničkou, což jest klášterní zvláštností, kterou jinde nikde nedostaneš, nebo všechno zboží, které do obchodu přichází, opatřuje se ještě pečeti. V klášteře pak samém možno ovšem také chartreusu objednat, a sice stojí litr zelené na místě 8,85 fr., žluté 6,70 fr., bílé 5,50 fr. Nám ovšem toto tekuté potěšení vysokým clem nepoměrně se zdraží.

Mimo to fabrikují Kartusiané – lépe řečeno fabrikuje se v jejich továrnách ve Fourvoirii – zvláštní masť, »boule d'acier«, na rány sečné, vymknutiny a pohmožděniný jiného druhu, vodička proti bolení zubů, pilulky z pupenců jedlových, účinných v nemocech hrtanových a pak jistě náplastě hygienické proti affekcím prsním a žaludkovým. Mohli bychom právem mysliti, že Kartusiané ani nechuravějí aniž mrou.

Sílu chartreuského moku poznal jsem kdysi mimoděk. Za krásného letního rána vyšli jsme si jednou, tuším bylo to na sv. Petra a Pavla, dva soudruzi a já ze Genevy pěšky na Mont-Salève a odtud chtěli jsme přes celý horský hřbet až na Pitons. Dobře jsme předpokládali, že bude asi horko a že při tom osmihodinném pochodu budeme asi potřebovat také ještě láhev chartreusy, a abychom si té síly mohli dodatí hodně, láhev litrovou.

Ta vonná tekutina leskla se jako zlato, když některý z nás proti slunci si z láhve naléval. Už v Grande Gorge jsme láhev načali, aby nositelům se ulehčilo a poněvadž horko bylo čím dál tím větší a obsah láhve hasil žízeň jen jako olej oheň, láhev na úpatí Pitonů, asi ve tři hodiny odpoledne, byla už prázdná. Ale teď se šlo těžko, darmo povídat. Ne že bychom byli – ani to nechci říci – ale taková sladká mdloba zmocnila se našich údů, vůkol samé růže kvetly, na

tváři lehký smích a v srdci – žádný žal... Nikdo nereptal, když jeden z nás navrhl odpočinouti si; a odpočali jsme si důkladně, neboť probudil nás z odpočinku až večerní chlad a bolení hlavy; dlouho to trvalo, než jsme se pak navzájem dohodli, jak jsme se vlastně dostali na pokraj St. Julienského lesa. Tedy jsme snad přece jenom byli –

Proto teď v klášteře jen opatrně a po malých sklenkách dali jsme si nalévat. Prvou dali nám po obědě zadarmo, za každou následující musí host platit, a sice za sklenku zelené 30, žluté 25 a bílé 15 cent.

Až k desáté hodině začala se rozcházeti rozjařená společnost; bratr hospodář jen ještě si poznamenal, kdo si přeje býti vzbuzen k matutinám a šli jsme spat do svých cel, což ale nebylo tak snadno, neboť chartreusa je paměti velmi nepříznivá a čísllice našich cel dávno v ní se utopily... Holé stěny té kobky mnišské utišily rázem mysl moji a také studený vzduch, který otevřeným oknem sem se hrnul, pomáhal schlazovati tělo i duši. Všude bylo teď ticho naprosté, spala příroda a spali i lidé, les nešuměl a bylo bezvětří a jen vodotrysky ve fontánách na nádvoří šplouchaly svoji věčně stejnou melodii. Děsil jsem se teď toho klidu nesmírného a pro živý svět zas nebyl bych složil slibu klášterního. Nesměti celý den a celý týden s nikým slova promluvit, nedělat po celý den nic než odříkávat latinské modlitby, snad, ó hrůzo! také i řecké, nechodit nikdy do kavárny, nikdy nesmět koulet kuželky nebo zahrát taroky, nesmět nikoho štipnout do tváře, nikdy nesmět si zatancovat kalamajku, zapálit si viržinko – ach ne, to není možná! A hrůza obcházela mne z té samoty; neobcházela však dlouho, usnul jsem v krátké chvíli.

Dlouho pak bouchal sluha na dvěře mé cely, než jsem se ozval, a také mne stálo mnoho práce, než vrátil jsem ducha svého skutečnosti. Lojová svíčka, postavená beze svícnu na cihlové podlaze chodby, ukazovala cestu k oratoři, na níž byli jen asi tři nebo čtyři z hostů, francouzští to abbéjové. Celý kostel ponořen byl v tajemných temnotách, z nichž jen slabě vynikala věčná světla dvou lamp a malé svítilny pulpitů, ozařující veliké missály mnichů. Žlutavé světlo jejich odráželo se od bílých hábitů a kápí, ztrácejíc se pak ve tmě kostelní. Divně nesly se jednotvárné zpěvy chrámovou klenbou v půlnočním tom čase: brzo jeden jediný z mnichů zpíval, brzo celý sbor do toho vpadl a staré hlasy – zvučných málo bylo mezi nimi – zpívaly chválu boží po latinsku ovšem, jako by Pán Bůh jinému jazyku nerozuměl.

Ptáci zpívají také, a také o nich se říká, že zpívají chválu boží, ale zpívají, jak jim zobák narostl – a přece se Pán Bůh o ně stará upřímně a otcovsky. Při těchto modlitbách mnichové každou chvíli měnili posici – hned vstali, hned zase sedli, brzo kápí přehodili přes hlavu, brzo

zase na zad, potom si klekli, ano dokonce i pod lavice na chvilčičku se schovali, pak zase vylezli, pokračující v ceremoniích. Laik tomuto způsobu modlení nerozumí nic, je to nábožnost vyššího druhu. Tak mi to připadalo, že staří chud'asové vykonávají různé ty pohyby jen, aby neusnuli; já sám, sedě nahoře v temnu a teple zahalen do pláště, dost jsem se spánku naubraňoval.

Vrátiv se, dlouho nemohl jsem usnouti; dlouho slyšel jsem jednotvárné zpěvy a modlitby, ve které mísilo se poetické šumění vodotrysků venku.

Takové pobožnosti jsou den co den, v zimě v létě; »dobře spořádaný život kartusiánský není zajisté nic než neustálá modlitba«, připomíná regule. Mnich kartusiánský vstává nejpozději v 6 hodin, v neděli o 1/2 6 a v jistých svátcích již ve 1/4 na 6. Odtud do 10 hod. jsou exercitia duchovní, mše svatá zpívaná a tichá, pak recitace, lektura svatých knih a nábožných spisů atd.; od 10 do 2 1/2 odpoledne lze obírat se ručními pracemi a mezi tím v 11 hodin dostane každý do své cely oběd, jehož zbytky uschová si k večeři. Ve 3/4 na 3 jdou všichni zpívat nešpory do kostela, kde zůstanou někdy až do 1/4 na 5. Pak v 5 hodin večeři – není-li půst – a ostatek času věnován jest opět dílem cvičení duchovnímu, dílem studiím, v 6 1/2 jdou spat. V 11 hodin v noci však již zase modlitba k Panně Marii, od 1/2 12 do 2 po té zmíněné matutiny a po druhé hodině ještě před spánkem každý znova k Marii Panně modlit se má.

Mimo modlení Kartusiáné mluvit nemají, leda co nejmiň, a zachovávají pravidlo to jako onen mučedník chartreuský pater venerabilis Dom Laurent, vikář kláštera ve Bonnefoy, který, když katané jeho zlostně tázali se, proč mlčí a proč jim neodpovídá na jejich otázky a jejich dorážení, řekl jim: »Poněvadž mlčeti jest jedním z hlavních pravidel mého řádu.« Já na jeho místě ani tohle bych byl neřekl a byl bych už mlčel dokonale. – Jenom třikrát za týden, a to ve dny, které ustanovuje představený, mniši smějí vycházeli ven na procházku na tři hodiny; pak jest jim dovoleno mluvit. Při tom nesmějí překročiti hranice bývalé chartreuské pouště. Celkem tedy je život klášterní velmi přísný. Přes to všechno na těch málo tvářích, které jsme viděli, zračil se klid a veselá mysl; avšak není naším úkolem příčiny toho vyšetřovati.

K. 1234. vznikly také ženské kláštery kartusiánské s těmitěž předpisy a regulemi. Avšak se ženskými bylo již hůř; kdepak ty vydrží mlčet! Proto nejenže málokterá se k tomu odhodlala, klášterů bylo tuze málo, řídly pořád víc a více, až prořídly docela a řád zanikl léta 1790.

Kroj Kartusiánů jest, jak už z hořejšího znatelně, bílý soukenný hábit; prádla nositi nesmějí a místo košile mají jen jakýsi druh vesty. Klobouk třírohý berou jen na cesty.

Klášterníci dělí se na dvě třídy, jak obyčejně i jinde bývá: patres a fratres. Otcové, patres, jsou ti praví mnichové, zaslíbení řádu a nezabývají se než modlením a sloužením mše svaté, jak svrchu bylo vypsáno; fratres dělí se zase na dvě kategorie: fratres domati, kteří ještě nevykonali slibu řeholního, a fratres converti se slibem. První z nich nosí ve všední den habity hnědé, v neděli bílé, druzí vždy habity bílé, jen v kostele přehodí přes ně černý plášť; mají vous dlouhý a hlavu oholenou. Patres holí si celý obličej. Bratři obstarávají práce domácí a venkovské, jak jsme hned na počátku na onom zedníku viděli. Teď je v Chartreuse asi 40 otců a 20 bratří.

Ráno musili jsme se spokojiti s bramborovou polévkou, chlebem, sýrem a ovocem. Pak vyrovnali jsme účty svoje, neb zadarmo se ani tady nenasycuje a nenapájí. Za nocleh platí se 1 fr., za první snídání 75 ct, za druhou o polednách 2,50 fr. a za oběd večer také 2,50 fr., tedy ani mnoho ani málo. Nějaký peníz hodíš také do schránky pro služebné, hodíš rád, neboť spokojí se s tím, co dáš, nehledíce na člověka úkosem, vtiskne-li jim do ruky »jenom« těžký peníz stříbrný.

Každý, kdo z domova jen paty vytáhl, zpomíná jistě s hrůzou regimentu duchů služebných, natahujících ruku po bakšiši: nadsklepník, sklepník pokojný, pokojná, sluha, podomek, ještě nějaký sluha, a ještě zase jiný podomek, kluk s galonovanou čepicí a v červeném kabátci s řadou knoflíků, portýr, sluha hotelu na nádraží, nějaký člověk, jak živi jste ho neviděli, jenom jste znamenali, že vám při příjezdu dvířka otvíral – ti všichni chtějí býti zaplaceni; zač? Bůh sám ví. Ostatně Ihering o tom učený spis sestavil; my o tom neučené kroniky mohli bychom vypravovati.

Odjíždějíce ze Chartreusy, ohlédněme se naposledy po chladných těch stavbách, ohlédněme se také trochu zpět, do minulých časů, zlatých myslím jen víc na papíře a v ústech starců. – Jistě mnohý z nás, až z něho bude starý dědeček, bude do nebe vychvalovat ty doby, kterým teď laje; není tak zle, jak se obecně má za to. Jenom nás Čechy jako Čechy vyjímám – či může nám býti ještě hůře? Když chceme, jistě nebude – však Čech má vůle bohužel mnohem míň než poníženosti!

Jsou jednotvárný ty dějiny klášterní a přece zajímavý tou velikou vůlí a železnou trpělivostí, kterou vynakládali lidé, z tisíců vždy jeden, aby zalíbili se Bohu.

Grande-Chartreusu, la Chartreuse-mère, čili mateřský klášter všech Kartusiánů, založil svatý Bruno, o němž se neví určitě, byl-li Němec nebo Francouz; ačkoli byl z Kolína nad Rýnem,

řikali mu Bruno Gallicus. Bruno byl vysokým kněžským hodnostářem nejdříve v Kolíně, pak v Reimsu, ale když úřady ještě více čestné naň vložiti chtěli, odložil vše, zřekl se světa a roku 1084. se šesti druhy usadil se v divoké poušti chartreuské, kterou svatý Hugo, biskup grenobelský, mu doporučil a ku přebývání přenechal. Tam v dřevěných chýžích zůstávali všichni kolem kaple, kterou ukazují dosud, ovšem že několikrát přestavovanou, opravovanou. Svatý Bruno jistě dobře udělal a bylo by někdy přáti, aby člověk některý, na něhož buď jednotlivec buď celý národ úřady mnohé čestné vznese, hodil vším a šel zakládat továrny na likéry. Klášterní historie provází ovšem založení různými divnými úkazy: Svatý Hugo v Grenoblů měl sen o sedmi hvězdách, jež k nohous jeho padly a jiné věci ještě. Bruno a soudruzi vedli život chudičký, prostý a poustevnický; sv. Hugo jim ještě vystavěl monasterium a mniši živili se z výtěžku některých lesů, jež také dobré srdce nějaké jim darovalo, a chovem nevelkého stáda. Žili chudě tedy, povídám, ale nemusili se starati o nic, než jak odvésti na biskupství do Grenoblů roční poplatek: 15 malých porcí másla pro pana biskupa, děkana a nejstarší kanovníky, centnýř sýra pro ostatní kapitolu.

Věhlas posvátného života Brunonova dostal se až do Říma a papež i arcibiskupství tomuto světcu nabízel; avšak Bruno nepřijal a zůstal prostým mnichem poustevníkem až do 6. října r. 1101., kdy umřel.

R. 1132. potkalo klášter první neštěstí: zasypala jej lavina, strhla všecky cely až na jednu, prý celu sv. Brunona a sedm bratrů pohrobila. Proto Guigues le Vénérable, tehda pátý generál řádu, vystavěl nový klášter a o něco dále, v místě poněkud bezpečnějším, tam, kde stojí nyní, zejména kde nyní je grand cloître. Guigues také to byl, který první přesně ustanovil a napsal pravidla řádová, ustanovující mnichům stálé mlčení a samotu, k čemuž později přistoupil ještě zákaz jísti maso.

Od těch časů klášter tuším asi desetkrát vyhořel a diví se ten, kdo o tom se dovídá, kterak vždy znova a znova, naposled r. 1686. mnichové stavěli, zřizující si přístav, ve kterém by chráněni byli před přívalem a bouřemi světa. Mimo tato neštěstí ještě, jedna událost' rozrušila vlny tohoto zákoutí: papeži Urbanovi zželelo se té hrozné přísnosti, s jakou mniši život vedli, a chtěl naříditi jim mimo jiné, aby jedli každý den pohromadě a aby požívali masa alespoň ve případě nemoci. Zejména tento poslední příkaz pobouřil mnichy přenáramně. Vyslali deputaci, jen aby papež probůh je nechal při zelenině a nejvýše rybách. Když tedy tak tuze chtěli, papež svolil, bouře přehnal se beze škody a zůstalo při starém až po dnes. Veliké události středověké jen málo zasahovaly sem do tohoto kouta, o kterém sv. František Saleský

pověděl, že je to »une cachette horriblement belle et terriblement agréable«; schisma také r. 1378. rozdělilo řád na dvě strany, ale ne nadlouho: r. 1410. sloučili se opět. Jenom revoluce přetěžce stihla nejenom Chartreusu, ale všecken řád. Rozlícený lid, maje mnichy v podezření, že korrespondují s nepřátely státu, vnikl do kláštera a šeredně nakládal s jeho obyvateli, kteří r. 1795. byli nuceni klášter opustiti. Ten i se vším příslušenstvím stal se majetkem státu a jest jím podnes. Teprve po letech, 8. července r. 1816., když už ve světě klidno bylo, mnichové vrátili se do opuštěných cel. Dom Moissonier, tehda generál, uvedl tam svůj ovčinec a zemřel 11 dní po tom. Teď jsou Kartusiané jen nájemníky jak budov tak i lesů; o nájemném už jsme se zmínili.

Žijí teď mnichové, ničím nejsouce rušeni, ke slávě boží a blahu lidstva a jsou dobrodinci jeho přímo i nepřímo. Nepřímo těm, kdož pijí chartreusu, přímo pak chudině a trpícímu lidu v kraji, jenž dostává, jak už víme, skoro veškeren užitek z továren klášterních, ať již na penězích, ať založením a vydržováním nějakého dobročinného ústavu. Kdekoli v okolí stane se nějaké neštěstí, Kartusiané honem podávají ruku pomocnou, ačkoli stará jedna Savojska, s kterou jsem o tom diskurs zavedl, zle o nich povídala: že prý zanášejí všecky peníze dál, než mají. Nemohl jsem věc vyšetřovati, ač bylo by to pro cenu tohoto popisu velmi důležité bývalo; než připadlo mi, jakoby babička chtěla víc, než potřebovala.

V 9 hodin omnibus odjížděl z Chartreusy. Několik minut jedeme cestou, kterou jsme přijeli, pak cesty rozcházel se a v levo sjíždíme ke Corrierii, o které již dříve jsme pověděli, že bývala vedlejším stavením kláštera a sídlem prokurátorovým, který sub titulo Dom Courier staral se o pozemské potřeby svých bratří v Kristu. Nyní proměněna je Corrierie v malou nemocnici o 35 postelích pro chudé zdejšího kraje; dva bratři střídavě nemocné obsluhují.

A teď znovu vjíždíme do té pouště Chartreuské, která zde jest ještě divočejší a ještě malebnější, než byla na protější straně severní. Dvě skály vysoké asi sto metrů, kolmé, ano tak k sobě nakloněné, že zdá se nemožno jimi projíti, zastupují najednou cestu, s obou stran porostlou hustým křovím. Guiers samotna, kterou dosud jsme sledovali, sotva prodírá se těmi skalisky, jež tvoří druhou bránu pouště, kdysi také chráněnou malou pevností. Ale ani nevíš jak, a jsi z té brány venku, arci pořád ještě mezi horami, velikými, rozlehlými, na jejichž úpatí rozsety jsou domky vesnice St. Pierre-de-Chartreuse.

Teď, milý čtenáři, přál bych ti z té vši své duše, kdybys mohl jíti se mnou v myšlénkách, kdybys mohl projíti se mnou kus těch francouzských Alp, na úpatí vysokého Chamechaudu až k le Sappey, kde jsme přepřahali a odkud, když zahruli jsme mezi Coi de Vence a vysokou

skalou Saint-Eynardskou, viděli jsme celé velkolepé údolí Dracské a Vallée de Graisivaudan, v němž Isère vinula se mezi zelením lučin a pastvin a v jehož lůně rozkládalo se město Grenoble...

A potom zas ta cesta zpět, krajem Dauphinským ještě a posléze Savojskem, tou nejkrásnější jeho částí. Viděl jsem opět lac d' Annecy a ty krásné hory, jimiž je obklopen, Semnoz, hlavu Parmelanu, štíhlou Tournettu, a jak se všechny jmenují, už nevzpomínám. Bůh ví, že měli jsme štěstí. Bylo tenkrát zase tak tuze krásně a když loďkou jsme se po jezeře projížděli, ani vlnka nekalila jeho krásnou, zelenavou hladinu. Když pak od La Boche blížili jsme se k Annemasse, tu znenáhla, v jasném vzduchu objevoval se za massivem Reposoiru bílý řetěz Mont-Blancu, jasně odráží se od modrého nebe...

A zas jezero Ženevské a v blízkou již nízké věže sv.-petrské katedrály!

Mnohý zajisté zná ten divný a zvláštní cit, sladký a bolestný zároveň, který zmocní se nás, když po čase znova vidíme místa, kde ztrávili jsme pěkné, snad nejpěknější chvíle svého života. A přece ta dvě léta, co Ženevy jsem neviděl, jsou časem tak krátkým, nepatrným. Bylo mi, jakobych včera teprve se byl díval na houfy racků, kteří na podzim přilétají až sem, kroužíce kolem Pontu du Mont-Blanc, jako bych před chvílí byl potkal mladou ruskou baronessu de G., která tehda mladým lidem hlavy pletla. Zářila tehdy krásná Múza v ženevských salonech jako slunce, luna a vůbec kterákoli ze dvacíti hvězd první velikosti, ale potom se ukázalo, že byla nihilistkou také velikosti tomu odpovídající. Potom zase, jakoby už dávno, dávno všemu tomu bylo, a divil jsem se, že Mont-Salève pořád ještě na témž je místě, že ulice stejně vypadají, že ve výkladních skříních skoro ještě tytéž předměty obracejí na sebe pozornost kolem jdoucích a že žádný ze známých nezemřel...

Avšak rozmluvil bych se teď bez konce, jako když básník o své lásce povídati začne. Ta zaujímá duši jeho celou, a čtenář si myslí, co že je mu do toho? Tedy přestaneme.

[1] V »Zeměpisném sborníku«, roč. 1886., kde tato studie prvně jest otištěna, jsou k ní doklady.